

Cizinci, našinci a média

Mediální analýzy

2007

Cizinci, našinci a média

Mediální analýzy

Analýzy vznikly v mediální části projektu Antidiskriminace – dovršení implementace (Transition Facility, č. 270042). Jejich vznik finančně podpořila Evropská unie a UNHCR. Názory zde prezentované nemohou být v žádném případě považovány za oficiální postoj Evropského společenství.

Vydání publikace je financováno UNHCR.

Všem spolupracovníkům a sponzorům děkujeme.

Multikulturní centrum Praha, o. s.

Vodičkova 36 (Palác Lucerna)
116 02 Praha 1
tel., fax: 296 325 345

www.mkc.cz
infocentrum@mkc.cz

Odpovědná redaktorka: Eva Burgetová, Marie Černá
Publikaci vydalo v roce 2007 Multikulturní centrum Praha, o. s. ve spolupráci s UNHCR

ISBN 80-239-8475-6

Slovo na úvod	5
Martina Křížková: Dynamika obrazu uprchlíků v médiích.....	7
Martina Křížková: Dílčí studie: Tábor	19
Radka Klvaňová: Uprchlíci v zahraničí na stránkách českého tisku.....	25
Alice Szczepaniková: „Zatím s nimi nejsou problémy“. Mediální obraz azylantů a jejich integrace do české společnosti.....	37
Martina Křížková: Neviditelná menšina. Analýza mediálního obrazu českých muslimů.....	48
Kateřina Kantarová: Mediální boj o mešitu v Teplicích	54
Martin Hála: Strukturální a obsahová analýza serveru Eurabia.cz.....	59
Martina Křížková: Média nemají paměť. Mediální konstrukce nedobrovolných sterilizací v České republice (2003–2006).....	68
Tomáš Bitrich, Jan Paleček: Jak se v českém tisku diskriminuje, když se píše o zaměstnávání cizinců?	79
Kryštof Kozák: Mediální analýza návrhu antidiskriminačního zákona	86
Martina Křížková: Romové, volby na Vsetínsku a starosta Čunek na stránkách českého tisku	95
O autorech	106

Slovo na úvod

Sborník mediálních analýz *Cizinci, naši a média* volně navazuje na studie *Jak se (ne)píše o uprchlících a Nečitelní cizinci. Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku*¹. Analýzy vznikaly v rámci projektu Diskriminace a média (2005–2006), jímž se Multikulturní centrum Praha partnersky spolupodílelo na širším projektu Poradny pro občanství, občanská a lidská práva Antidiskriminace – dovršení implementace. Úkolem MKC bylo systematicky sledovat, jakým způsobem a v jakých souvislostech se v celostátním i regionálním tisku píše o cizincích a příslušnicích národnostních, etnických a náboženských menšin, popřípadě poukazovat na jejich zavádějící, zjednodušující či stereotypní zobrazování².

Mám-li stručně a výstižně charakterizovat předkládané analýzy, narážím hned od počátku na problém terminologie. Jedná se zde o mediální obrazy... ale koho? Čtenář se může dozvědět něco o mediálním obrazu uprchlíků, muslimů (či islámu), Romů, pracovníků ze zemí bývalého Sovětského svazu. Zastřešující pojem pro všechny se hledá těžko – v každém z nich je něco z cizince i z našince. Zabývat se mediálním obrazem těchto lidí ovšem mimo jiné znamená sledovat, jak se z nich dělají čisti cizinci – jiní lidé, oni. Lidé, jejichž základní identifikací je jejich jinakost – jiná náboženská, státní či etnická příslušnost, jiná země původu, jiný rodný jazyk. Na to ostatně upozorňuje většina předkládaných analýz: podlehnout převládající „mediální logice“ zpravování znamená pozapomenout, že jsou tu i jiné charakteristiky a identity těchto lidí. Všechno to, co na člověku vnímáme v osobním kontaktu, co nás společně se státní či etnickou příslušností může přiblížovat, či naopak vzdalovat, se v médiích často rozplývá a ztrácí. Proto je tato dvojnáčnost obsažena i v názvu celého sborníku. Cizinec a našinec tu nejsou chápány jako dvě výlučné kategorie, ale jako kontinuum.

Je nesporné, že veřejná média mohou (a mají) vystupovat proti urážlivým, diskriminačním či otevřeně xenofobním postojům, a také to jistě často dělají. Je také pravda, že jsou mnohovrstevnou platformou, kam mohou kromě samotných novinářů vstupovat i různí jiní mluvčí. A že tedy jsou schopna kriticky reflektovat svoji každodenní rutinu. Jenomže analýzy tisku ukazují, že komentářů týkajících se daných skupin lidí či psaní o nich je velmi málo. Stále zde zůstává mnoho nevyčtených předpokladů, krátkých spojení a „samozřejmých“ představ, které utvrzují čtenáře v určitém vnímání světa – například, že cizinci ze Západu jsou jaksi sami od sebe hodnotnější než ti z Východu, že je přirozené, aby Ukrajinci vykonávali „podřadné“ práce, že uprchlíci či Romové primárně způsobují problémy atd.

Nelze ani médiím upřít, že postupně vzrůstá jejich zájem o „cizince“ u nás. Koncem října tohoto roku se dokonce stali tématem dne v mnoha regionálních denících po celé republice; a z české společnosti se alespoň na jeden den a na mediální úrovni stala společnost multinárodní a multietnická. Představa o homogenitě a uniformitě jako národní normě se bude asi postupně proměňovat. Zatím jsou však patrné spíše rozpaky, které se odrážejí i na úrovni médií: co s těmito lidmi, jak o nich mluvit a psát, když už jsou tady? Je to téma, ale co s ním? Pro řadu novinářů je tak stále nejjistější zajít si pro informace do určité instituce, kde mají „cizince“ zaregistrovány a sečteny – na policii, úřady práce, statistický úřad. Mnohem méně často se odváží jít přímo za lidmi, o kterých píšou, zvláště pokud nehovoří česky. To samozřejmě zásadně formuje způsob informování o těchto lidech – mimo jiné to podtrhuje nesamozřejmost jejich pobývání zde a vyděluje je jako zvláštní kategorii lidí, jejichž obraz stále často zůstává plochý, bezkrevný či stereotypní.

Způsob, jakým jsou v médiích vytvářeni „oni“ a jak se o „nich“ píše, se ovšem dotýká také širšího problému. Výpověďmi o „nich“ vypovídáme také o „sobě“. I proto se do názvu sborníku dostali naši. Předkládané mediální analýzy totiž také sondují úroveň veřejné debaty, schopnost pojmut a zpracovat komplexní témata či ochotu přijmout nové hledisko. V tomto směru není vyznění analýz nijak radostné. Přímo či nepřímo poukazují na styl, který v našem veřejném prostoru stále převládá –

debata je vedena přes vypjatou konfrontaci, zjednodušování, banalizaci či přímo karikování „protivníka“, snahu vyřknout jednoznačný soud a prosadit vlastní hotový názor spíš než pátrat po dalších souvislostech. Mediální obrazy do daného stylu dobře zapadají – neproblematizují naše pohodlné představy a neprovokují příliš k dalším úvahám. A v tom je asi hlavní přínos jejich analýz – upozorňují nás, že o věcech se dá psát a mluvit také jinak.

Marie Černá

Poznámky:

1) P. Klvačová, T. Bitrich: *Jak se (ne)píše o uprchlících. Analýza článků o uprchlících v českém tisku*. Multikulturní centrum Praha. 2001; *Nečitelní cizinci. Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku*. Multikulturní centrum Praha. 2003.

2) Veškeré analýzy, které v rámci projektu vznikly, stejně jako pravidelné měsíční monitoriny tisku na vybraná témata, lze najít na webových stránkách www.migraceonline.cz v sekci Diskriminace a média. Výstupy z širšího projektu Poradny pro občanství, občanská a lidská práva pak na www.diskriminace.info.

Dynamika obrazu uprchlíků v médiích

Martina Křížková

Úvod

V jakých kontextech¹ a jak se píše v českých novinách o uprchlících?² Existují ustálené stereotypní obrazy uprchlíků, s nimiž média pracují? Snaží se média tyto obrazy narušovat? Nebo naopak reprodukují, byť v subtilnější podobě, stereotypní představy veřejnosti o uprchlících? Na tyto a další otázky se snažila v roce 2001 najít odpověď rozsáhlá analýza Multikulturního centra v Praze *Jak se (ne)píše o uprchlících*³. Autoři Petra Klvačová a Tomáš Bitrich se soustředili především na identifikaci kontextů, v nichž se o uprchlících píše, a identifikaci různých charakteristik, z nichž je obraz uprchlíka poskládán. Vycházeli přitom z předpokladu, že pro českou veřejnost jsou přirozeným zdrojem informací o uprchlících hlavně média, neboť většina obyvatel z mnoha důvodů nemá bezprostřední zkušenost s uprchlíky.

V českých podmínkách je azylová problematika stále poměrně novým jevem a lidé k uprchlíkům velmi často zaujímají prvotně obranný až negativní postoj. Je proto důležité sledovat, jakým způsobem se mění mediální obraz uprchlíka, a dynamiku těchto změn, jež mohou v delším časovém horizontu naznačit přístup české veřejnosti k otázkám azylu a šířeji i integrace cizinců (pokud vycházíme z předpokladu, že média mají klíčovou schopnost veřejné mínění dlouhodobě formovat). Tato analýza si klade za cíl navázat na zjištění formulovaná v práci Bitricha a Klvačové a konfrontovat je s mediálním obrazem uprchlíka v současnosti. Časový odstup pěti let dovoluje porovnat dnešní stav s výstupy předchozí analýzy a umožňuje sledovat proměny české mediální agendy o uprchlících. Ve svém textu se soustředím především na posun (změnu) či naopak na konzervování způsobu, jakým český tisk o uprchlících informuje.

Výběr článků

Články, které sloužily jako podklad této analýzy, byly vybrány ze čtyř českých deníků: MF Dnes, Lidových novin, Práva, Hospodářských novin a jejich pravidelných víkendových příloh v rozmezí jednoho roku (17. 5. 2005–17. 5. 2006). Soubor článků byl vybrán z mediální databáze agentury Newton podle zadaných klíčových slov: utečenec, uprchlík, běženeček, přistěhovalec, azyl a jejich gramatických variant. Ze všech článků (cca 3 000), které obsahovaly zadaná klíčová slova, jsem rovnou vyřadila ty, které pro analýzu nebyly přímo relevantní. Vznikl tak soubor 245 článků, z nichž devět bylo ještě vyřazeno při druhém „kontrolním“ čtení. Výsledný soubor obsahoval 236 článků. V rámci této analýzy jsem důsledně vyhledávala pouze texty, které se týkají českého prostředí, a záměrně vynechala zahraniční zpravodajství, jež je předmětem další samostatné analýzy.

Srovnání vybraných deníků

Jednotlivé deníky se od sebe liší již jen podílem na celkové agendě týkající se uprchlíků. Nejméně článků vykazují Hospodářské noviny (17), následovány jsou Lidovými novinami (21), Právem (83) a MF Dnes (115).

Kvantitativní rozdíl mezi MF Dnes a Právem na straně jedné a Hospodářskými novinami spolu s Lidovými novinami na straně druhé lze vysvětlit při pohledu na podíl zpráv z regionů a z celostátních vydání. MF Dnes i Právo mají silné regionální mutace oproti Lidovým novinám, které mají pouze dvě, a Hospodářským novinám, jež nemají žádné. V počtu relevantních článků v celostátních vydáních již rozdíl mezi jednotlivými deníky není tak dramatický.

Tabulka 2: Podíl regionálních a celostátních zpráv

	regionální mutace	celostátní	Celkem
Hospodářské noviny	0	17	17
Lidové noviny	6	15	21
Právo	46	37	83
MF Dnes	103	12	115
celkem	155	81	236

Články týkající se konkrétních lidských příběhů, problémů spojených s provozem uprchlických táborů, kriminální kauzy, nelegální přechody hranic i místní aktivity nestátních organizací mají spíše šanci na otištění v regionálních mutacích jednotlivých deníků. V celostátních vydáních vychází články, které se více týkají každodenní politické agendy (změna zákona), články, které se zaměřují na generalizaci problematiky spojené s uprchlíky (počet žadatelů o azyl), články spojené s elitní osobou (ombudsman, ministr vnitra, prezident) či články, které na sebe nabalují kontroverzi, skandál. Z tohoto rámce se vymyká pouze deník Právo, který otiskuje zejména kauzy spojené s nelegálním přechodem hranic i v celostátním vydání. Z výše uvedeného je patrné, že problematika uprchlíků v Česku není alespoň ze strany pišících novinářů chápána jako závažný celospolečenský jev, který by na stranách deníků získával větší prostor. Fakt, že problematika uprchlíků v českém prostředí významně neovládá tematickou agendu tištěných deníků, naznačuje i podíl komentářů ve sledovaném souboru.

Tabulka 3: Podíl zpráv a komentářů v jednotlivých denících

	deník	rubrika zpravodajství	komentáře	publicistika	celkem
	Hospodářské noviny	15	1	1	17
	Lidové noviny	16	3	2	21
	Právo	81	0	2	83
	MF Dnes	107	6	2	115
celkem		219	10	7	236

Z porovnání s předchozí analýzou vyplývá, že podíl komentářů a zpráv se pravděpodobně dlouhodobě nemění.

MF Dnes

Charakter zpráv v tomto deníku se dlouhodobě nemění. Dominují texty o nelegálním přechodu hranic a o dění v uprchlickém táboře, obvykle se jedná o volnočasové aktivity žadatelů o azyl nebo aktivity, které mají směřovat k většímu porozumění mezi místními a „cizinci“, jež organizuje Správa uprchlických zařízení i daný tábor. Zprávy mají obvykle čistě informační charakter, citovány jsou převážně oficiální instituce jako cizinecká či pohraniční policie, ředitelství tábora. Ty jsou také pravděpodobně zdroji těchto zpráv.

Právo

Kromě článků, které se věnují nelegálnímu přechodu hranic a uprchlickým táborům, tento deník věnuje nejvíce prostoru aktivitám neziskových či nestátních organizací (charity, občanská sdružení, iniciativy jednotlivců), které se snaží na různých úrovních pomoci uprchlíkům v České republice. Právo i Mladá fronta Dnes na svých stránkách přináší nejkomplexnější obraz uprchlíka v rámci produkce

tištěných deníků. Je to ovšem dáno spíše množstvím publikovaných textů než inovativním přístupem k problematice. I Právo nejčastěji cituje mluvčí nějaké instituce nebo organizace, takže obraz uprchlíků vystupuje obvykle nepřímo skrze výroky dalších lidí.

Lidové noviny

V článcích publikovaných v Lidových novinách převažují příběhy konkrétních uprchlíků. Deník vedle Hospodářských novin jako jediný tematizuje otrockou práci a vykořisťování těch, kteří z různých důvodů nedosáhli v České republice statusu azylanta. Články o nelegálním přechodu hranic či uprchlických táborech se jinak nevymykají běžné produkci.

Hospodářské noviny

Hospodářské noviny výrazně akcentují zvýšený zájem slovenských Romů o získání azylu v České republice, který stoupl v souvislosti se slovenskými ekonomickými a sociálními reformami. Romské migraci se kromě Lidových novin ve sledovaném období věnují i všechny ostatní deníky. V Hospodářských novinách má také vzhledem k celkovému počtu článků (17) velký prostor v domácím zpravodajství celková situace uprchlíků. Jedná se převážně o komentované statistiky a rozborů zpráv, které vydávají Ministerstvo vnitra i nevládní organizace. Redaktoři tohoto deníku častěji než ostatní ve svých článcích vedle zástupců státních institucí citují i nevládní experty, kteří se problematikou dlouhodobě zabývají.

Matný obraz uprchlíka v konkrétních souvislostech

Vybraný soubor článků je velmi různorodý. Od rozsahu až po formu. Pro potřeby této analýzy byly články rozděleny na šest tematických okruhů, jejichž hranice nejsou nijak ostře vymezeny, prolínají se a doplňují. Okruhy se snaží postihnout společné rysy vybraných článků na základě kontextu.

Jedním z nejdůležitějších zjištění, které vyplývají z tematického členění analyzovaných textů, je nový fenomén, který vstoupil na stránky českých deníků v souvislosti s uprchlíky v posledních pěti letech. Všechny vybrané deníky zaznamenaly v nějaké formě aktivity nevládních organizací na tomto poli. V předchozí analýze takové články ve sledovaném období nebyly zastoupeny vůbec. Samotný obraz uprchlíka, jako člověka, který má vlastní život, hodnoty a charakter není ovšem o moc zřetelnější, než se jevil autorům před pěti lety. Jedním z cílů následujícího textu bude také ukázat, proč tomu tak je.

Uprchlický tábor

Stejně jako v analýze Bitricha a Kvačové se uprchlický tábor v článcích (57) objevuje v mnoha různých souvislostech a významech. Je představován jako konkrétní místo v konkrétním regionu, kde žili, žijí nebo by měli žít uprchlíci, jako centrum určitých kulturních aktivit v daném regionu, jako důležitý ekonomický faktor i jako prostředí, ve kterém je alespoň částečně slyšet hlasy samotných uprchlíků.

Uprchlický tábor je stejně jako před lety identifikován jako zdroj potenciálních potíží při jeho případném zřízení v konkrétním místě. Ve sledovaném období je typickým příkladem tohoto jevu anketa v Rapotčicích na Třebíčsku, která byla hojně sledovaná novináři z regionálních mutací deníků (MF Dnes, Právo). Místní občané se rozhodovali, zda v obci chtějí vězení, či nikoli. Žádný z článků neopomine zdůraznit, že důležitým faktorem, který mluvil pro zřízení věznice, byla nepotvrzená zpráva, že by jinak v obci mohl být uprchlický tábor.

Podle Smekalové se zvažovalo využití k podnikatelským aktivitám. Jenže dělení majetku mezi tři vsi by bylo příliš složité. Proto všichni kývli na možnost přestavby na vězení. Tím spíš, že mezi lidmi se začaly šířit zvěsti o vzniku tábora. „Byly to neoficiální zprávy. Ale lidé na ně reagovali hod-

ně negativně,“ vzpomíná Marcela Smekalová. („Lidé nechtěli utečence, trestanci jim nevdají, říká starostka“, MF Dnes, region Vysočina, 4. 11. 2005).

„Větší strach bych měla z utečeneckého tábora, kde je možnost volného pohybu osob. Takhle budou za mřížemi, a pokud by někdo z nich utekl, poběží spíš na opačnou stranu,“ řekla Právu účetní Radka Filipková. Michaela Matoušková, mladá maminka na mateřské dovolené, rovněž argumentovala větší bezpečností věznic v porovnání se zařízením pro uprchlíky. („Věznic lidem nevdají, protože jim dá práci“, Právo, region Vysočina, 8. 9. 2005).

Tato tvrzení nejsou v článcích samotných nijak komentována, přestože uprchlík je zde představován jako potenciálně nebezpečný člověk. Novináři také nenutí občany jejich obavy nějak konkretizovat, proto s nimi čtenář jen stěží může polemizovat. Přestože ojedinělý komentář MF Dnes, uveřejněný o několik měsíců dříve, podobné obavy zesměšňuje, nemůže konkurovat nekomentovaným tvrzením ve vlastním zpravodajství (4 články).

Rapotičtí si mohou oddechnout. Místo uprchlického tábora, který v nich vzbuzoval téměř posvátný děs, se z bývalé raketové základny stane arest pro trestance jemnějšího zrna. To je výhra! Vážně! Obyvatelům obce spadl kámen ze srdce. Ve srovnání s volně se pohybujícími a hladovými otrapy odkudsi z Tramtárie dává houf zlodějíčků a lotrů zamčených v cele počestným občanům daleko klidnější spánek. („Neškodní lotři, buďte vítáni“, MF Dnes, region Vysočina, 8. 7. 2005).

Články se stále pohybují na úrovni jednoduchých stereotypů, což dokládá i fakt, že podobně nezpochybnitelným způsobem je v textech přistupováno i k tvrzení o bezpečnosti vězeňských zařízení. Pomalu se ovšem mění trend podchycený v předchozí analýze, nahlížet na uprchlíky pouze z perspektivy vztahu „naši společnosti (jednotlivců i institucí) k uprchlíkům a jejich situaci.“ V popředí je sice stále uprchlický tábor a jeho mluvčí (obvykle někdo z vedení), fungování tábora je ale představeno na pozadí konkrétního osudu uprchlíka.

Stres, nejistota z budoucnosti i děsivé zážitky z minulosti. To vše prožívá devěťadvacetiletá Nurije z Afghánistánu. Je jednou z bezmála stovky emigrantů, kteří v uprchlickém středisku ve Stráži pod Ralskem čekají na rozhodnutí o udělení azylu. „Poprvé nás odmítli, odvolali jsme se k soudu a ten jsme vyhráli, máme dobrozdání nadace Člověk v tísni a dalších lidí, kteří znají problematiku v Afghánistánu a naši situaci, ale stále je to málo,“ říká žena. („Uprchlíci žijí ve Stráži již 13 let“, MF Dnes, Liberecký kraj, 2. 11. 2005).

Drobná tmavovláska posedává po posteli a jen těžko hledá česká slovíčka. Pak raději přechází na ruštinu. Pár osobních věcí. To je vše, co nám se synem zbylo, říká. Vzali mi všechno – práci, rodinu i vlast. Dvaatřicetiletá běloruská novinářka Olga je na útěku před totalitním režimem prezidenta Alexandra Lukašenk, před tamní tajnou policií. Do Česka se dostala na podzim loňského roku. Z města, kde žila a pracovala, musela odjet vloni v srpnu hodně narychlo. („Utekla před Lukašenkem“, MF Dnes, Liberecký kraj, 4. 4. 2006).

Alespoň v těchto případech se tak lze dozvědět o motivaci, která uprchlíky k útěku vedla – válka, pronásledování, hrozba vězení, nemoc (i když není vždy zřejmé, proč si vybrali jako cílovou zemi zrovna Českou republiku a jak se sem dostali) – a lze se také dozvědět o některých problémech, se kterými se zde potýkají. Stejně jako o národnostním složení dočasných obyvatel tábora. To jiné texty vesměs neumožňují.

Jemnou změnu tónu podtrhuje i kauza čečenských žen z tábora v Kostelci nad Orlicí, které přípravily zákusky pro ples Ministerstva vnitra. Věnují se jí všechny deníky s výjimkou Práva. S informací jako první přišla Česká televize (televizní zpravodajství obecně stvrzuje důležitost jednotlivých zpráv) a novináři z deníků o ní píšou v celostátních vydáních. Zdůrazňují zejména skutečnost, že ženy za svoji práci nedostaly žádnou odměnu.

Do tohoto myšlení zapadá i brigáda na policejním plese: Azylantky nám mohou být vděčné, tak proč by si část vděku neodpracovaly? Protože kdyby ve stejnou dobu někomu pohlídaly dítě nebo napsaly článek do novin, dostanou za to zapláceno. Ještě je tady vnitru něco nejasného? („Čečenské brigádnice“, Hospodářské noviny, 3. 4. 2006).

Tím uprchlíci na symbolické rovině přestávají být jen obětmi či těmi, kteří přinášejí nějaké problémy, ale metaforicky řečeno, stávají se lidmi, kteří mají i jistá práva, jež jsou společností vnímána a akceptována. Uzavření některých uprchlických středisek či změna jejich statusu se v článcích odráží dvojnásobem. Jednak je akcentován ekonomický přínos táborů: pracovní příležitosti pro místní obyvatele, kteří proti uzavření protestují (ZZC Balková – 5 článků) a jednak jako obava před změnou složení uprchlíků (Zastávka u Brna – 1 článek). Uprchlíci zde vystupují pouze v roli objektů převozu či přemístění a typické pro tyto články je, že nevysvětlují zřetelně důvod těchto změn.

Zvláštní paradox vytvářejí články, které představují akce, jež pro uprchlíky organizuje Správa uprchlických zařízení (samostatně či s partnery) nebo vedení jednotlivých táborů. Čtenář se z informací o do značné míry výjimečných aktivitách dozví, že uprchlíci malují, hrají divadlo, chodí na koncerty, soutěží ve sportovních kláních, vaří národní jídla, účastní se literárních soutěží. Lze se k nim do tábora přijít podívat atd. Nedozví se ovšem nic konkrétního ani o jejich životě v táboře, ani mimo něj.⁴

Migrace a cesta

Toto je nejsilněji zastoupená kategorie článků (64) ve sledovaném období. Téma je především doménou deníků Právo a Mladé fronty Dnes. Charakter textů se oproti analýze Bitricha a Klvačové nemění. Tendence, které autoři naznačili, se spíše jen posilují. Uprchlíci (v článcích důsledně nazýváni jako běženci) prochází texty jako duchové, kteří se na okamžik zhmotní ve chvíli, kdy se snaží přejít české hranice, a pak tiše zase někde zmizí. Čtenář nemá šanci dozvědět se o nich něco více, ani pochopit motivy jejich jednání. Lze předpokládat, že stejné typy článků vycházely bez větších změn i v průběhu posledních pěti let. I zde ale došlo k rozšíření tematického záběru.

Téma migrace a cesty je spjaté s hranicemi, které se uprchlíci snaží nelegálně (poukazování na nelegálnost je stejně jako před pěti lety v textech klíčové) překonat sami či za asistence převaděčů, a jsou zadrženi policií. Z textů je obvykle možné vyčíst zemi původu uprchlíků i to, co se s nimi stane po jejich zadržení, nebo alespoň bezprostředně poté.

Pět běženců z Nigérie zadrželi policisté v noci na úterý nedaleko česko-rakouského přechodu Hevlín – Laa an der Thaya. Uprchlíkům chtěl pomoci v cestě do Rakouska dopadený 33letý převaděč. Podle mluvčího pohraniční policie počet zadržených běženců na hranicích s Rakouskem klesá, Nigérijci jsou letos nejpočetnější skupinkou, která byla zadržena. Cizince vezl převaděč k hranicím ve své felicii. Policijí řekl, že od každého měl za nelegální přechod dostat 500 eur, tedy asi 15 000 korun. Nigérijci ve věku od 23 do 29 let opustili své domovy před třemi týdny. Žádný neměl cestovní doklady. Nyní jsou v záchytném táboře pro běžence. Zadržnému převaděči hrozí až tři roky vězení. („Policie zadržela běžence z Nigérie“, Právo, Jižní Morava, 11. 8. 2005).

V člancích je nově kladen důraz na použití moderních technologií při hledání uprchlíků. Technika je tu nejdůležitější a novináři často vnímají svět její optikou. Uprchlíci jsou náhle postaveni na roveň jiných předmětů, které je možné pomocí přístrojů odhalit. Jejich příběh je zestručněn a zaměřen pouze na dobu, kdy jsou s technologií v kontaktu, a slouží její adoraci.

Mobilní rentgen dovoluje operativně kontrolovat v kamiónech a kontejnerech nejen drogy, ale jakékoli zboží a další kontraband. Lidský hrob například připomínaly tři bedny v dodávce, ve kterých pašeráci lidí převáželi do Německa celkem devět Asijců. Lidský náklad odhalili celníci začátkem listopadu. Běžencům sice překazili cestu, možná jim ale zároveň zachránili život. Nikdo z dotázaných lékařů se totiž neodvážil tvrdit, že jejich přeprava by v případě neodhalení skončila sto procentně bez neštěstí. „Jsme schopni přijet během jednoho dne kamkoli v republice. Vlastní skenování trvá několik minut,“ sdělil Nováček. Podle něj je unikátní zařízení v provozu takřka nepřetržitě. („Heroin v autě odhalil mobilní rentgen“, Právo, 20. 12. 2005).

Uprchlíci zde figurují pouze jako statisté. Jsou převáženi z místa na místo. Není příliš specifikováno, odkud jsou, jaká byla motivace jejich cesty, kam chtěli dojet, co tam chtěli dělat apod. Těmi, kdo zde jedná, jsou převaděči a policisté.

Novinkou jsou i články, které obecně popisují situaci na hranicích (počet zadržených běženců stoupl, klesl apod.). Texty na úrovni komentovaných statistik přinášejí na malém prostoru velké množství informací. Kromě počtu zadržených běženců nezřídka sledují i cestu, jakou se uprchlíci přes hranice dostávají a její inovace, zaznamenávají zemi původu největších migračních skupin. Ve vztahu k uprchlíkům jde o čistě matematický popis skutečnosti. Zdrojem takovýchto zpráv jsou instituce jako cizinecká či pohraniční policie, soudy, statistická zjištění publikovaná ministerstvem vnitra. Jen málokdy je novinář přímo na místě (případy zadržení převaděčů ve městech, otevření nového přechodu, předem ohlášená novinářská asistence u prohlídek kamionů).

Oblibu těchto článků u novinářů lze vysvětlit tím, že odpovídají zpravodajským rutinám. Policejní zprávy šetří novinářům z deníků čas a práci (není třeba je příliš doplňovat). Mají v sobě již obvykle zakódován dramatický lidský příběh, který je ve zkratce naznačen (uprchlíci jsou promrzlí, ve špatném stavu, bojují s počasím, krajinou, radí je stopy ve sněhu, neznalost prostředí). Jsou akční, potencionálně nebezpečné, ale obvykle to dobře dopadne (uprchlíci přechází hranice, jsou zadrženi policií často za pomoci nejmodernější technologie, někdy se pokouší vzdorovat, perou se a utíkají nebo je policie zachraňuje na poslední chvíli před jistou smrtí). Stojí zde proti sobě dvě znepřátelené strany – uprchlíci či převaděči se snaží policisty zmást nebo přelstít, ale policisté jsou chytřejší, silnější.

To ale podle Mála nebylo všechno. Než se pracovníci celní správy dostali k vlastní kontrole dodávky, začali se z nákladního prostoru dobývat agresivní lidé asijského původu. „Museli jsme povolát další dvě hlídky a středočeskou policii. Při zákroku jsme opět byli nuceni použít donucovací prostředky,“ uvedl. („Místo alkoholu a oděvů objevili čínské uprchlíky“, Právo, 9. 7. 2005).

Zprávy mají místní charakter, tato malá dramata se života lidí v krajích u hranic jakoby přímo dotýkají. Texty zároveň vyhovují i novinářovu zdroji – policii. Články hovoří o úspěšných zásazích, dopadených a spravedlivě odsouzených převaděčích. Počet běženců, kterým se hranice podařilo naopak přejít a nebyli zadrženi, není v člancích ani odhadován. Tato pro obě strany výhodná spolupráce může být důvodem k tomu, proč chybí texty, jež by téma jakýmkoli způsobem problematizovaly. Charakter článků připomíná spíše napínavou hru, kterou je čtenáři umožněno sledovat. Články se nezmiňují o tom, že nelegální cesta zprostředkovaná převaděči je pro uprchlíka často jednou z mála možností,

jak se před nebezpečím, jež mu doma hrozí, zachránit. Zrovna tak nezmiňují další strategie „útěku“, jež uprchlíci volí.

Fakt, že novinář obvykle není přímo na místě, může vysvětlovat, proč jsou uprchlíci v textech stále v roli pasivních objektů, buď přímo (aktivní roli hraje policie, převaděč, technologie, statistika), nebo nepřímo (jejich příběh je převyprávěn někým jiným, nejčastěji policií či novinářem), a proč se o nich nelze prakticky nic dozvědět. V okamžiku, kdy se z uprchlíků stanou pasivní objekty, jak poznamenává Klvačová s Bitrichem, zmizí potřeba porozumění jejich činům i potřeba zamýšlet se nad systémem, který je k ilegálnímu přechodu hranice nutí.

Azylová a migrační politika a záměna pojmů

Tato kategorie článků je značně proměnlivá. Většina textů ve sledovaném období se nějakým způsobem dotýká azylové a migrační politiky českého státu. Sjednocujícím prvkem zde zařazených článků je azylová a migrační politika jako hlavní téma textu (37). Nejednoznačnost vymezení této kategorie odráží i její pojmenování spolu s problémem, který se v člancích věnovaných uprchlické tematice neustále objevuje. Novináři velmi často zaměňují pojmy uprchlík, přistěhovalec, migrant, běželec, utečenec a nerozlišují příliš mezi žadateli o azyl a těmi, kteří azyl již získali, což zdůraznili i autoři předchozí analýzy. Již samotné zmatení pojmů obraz uprchlíka zkresluje, neboť ani na úrovni jazyka nelze rozpoznat, kdo uprchlíkem v striktním slova smyslu⁵ vlastně je a kdo není. Články často zaměňují dva naprosto odlišné pojmy jako migrant a utečenec. Slovem utečenci mohou být v novinách de facto myšleni lidé, kteří přicházejí do země ilegálně, zatímco migranti zastupují ty, kteří jsou tu legálně. Dochází zde k podobnému logickému zkratu jako u textů o migraci a cestě, kde jsou lidé přecházející nelegálně hranice zřejmě jednou provždy pojmenováni jako běženci.

Články se zabývají uprchlíkem na několika rovinách. Nejprve před jeho příchodem do Česka (země se uprchlíkům uzavírá, politika EU vůči potenciálním uprchlíkům a role ČR), pak jeho životem zde (azylová procedura, počet žadatelů o azyl, zákonná opatření, lékařská péče) a všímají si ho i ve chvíli, kdy dostane azyl (integrační programy, přidělení bytu, přijetí českou veřejností – to ovšem bývá někdy omezeno na reakce příslušníků ultrapravicových hnutí). Jak konstatovali již Bitrich a Klvačová, uprchlíci se v těchto člancích objevují obvykle prostřednictvím zprávy o situacích, kdy vůči nim nebo kvůli nim byla přijata určitá opatření. Oni sami a jejich potřeby vystupují z textů jen skrze ně. A opět vyvolávají jen další otázky.

Soudy musejí vždy jednat v jazyce, kterému účastníci soudního řízení rozumějí, nebo mají za povinnost ustanovit tlumočnicka. Takový je verdikt Ústavního soudu, který v úterý zčásti vyhověl ústavní stížnosti Vasyla Petriva, neúspěšného žadatele o azyl v ČR. („Soudy musejí jednat v jazyce, jemuž účastník řízení rozumí“, Právo, 17. 8. 2005).

Rumunský uprchlík, který byt dostal, po čase zmizel. Radnice se proto chce předtím, než dá souhlas, ujistit, že si v případě, že azylant odejde, bude moci vybrat sama, komu uvolněný byt poskytne. („Sokolov zvažuje byt pro azylanty“, MF Dnes, Karlovarský kraj, 8. 10. 2005).

Ze zmínky, že soudy budou probíhat v jazyce uprchlíka, vyplývá, že zřejmě neumí česky. Jazyková bariéra jako taková je v člancích obecně tematizována jen marginálně, proto neinformovanému čtenáři vůbec není jasné, jak se žadatel s úřady dorozumíval dříve. Měl tlumočnicka? Kdo mu ho platil? Azylanti dostávají od státu byty? Na neurčito? Musí si je po čase koupit? Rumunský uprchlík zmizel. Proč? Je to častý jev? Všechny tyto „technické“ mechanismy každodenního života žadatelů o azyl či azylantů bývají jen minimálně předmětem zájmu autorů článků. A pokud ano, pak jen zprostředkovaně, často formou jednovětvých dekontextualizovaných prohlášení či popisů. Texty například přibližují

v obecných rysech, jak vypadá azylové řízení v praxi. Novináři se zmiňují o počtu udělených azylů, zkonstatují, že je tento počet nízký, ale nechávají tento fakt bez komentáře, stejně jako samotný průběh celé azylové procedury. Přesto je právě v článcích z této kategorie možné poprvé zachytit významnější kritickou reflexi (nebo její náznak) situace uprchlíků v Česku.

Český stát zatím nezměnil ani svůj postoj k žadatelům o azyl. Stále se uzavírá vůči uprchlíkům, ročně tu získá azyl jen zhruba jedno až dvě procenta, zatímco například v sousedním Německu je to asi deset procent. Právě v posledních týdnech navíc parlament projednává zpřísnění azylového zákona, které by mohlo vést ještě k dalšímu snížení udělených azylů. Uprchlíků přitom do Česka přichází čím dál méně – zatímco v roce 2003 tu požádalo o azyl přes jedenáct tisíc lidí, loni to už byla jen necelá polovina. („Přistěhovalcům se Česko otvírá jen velmi pomalu“, MF Dnes, mimořádná příloha Babylon, 25. 6. 2005).

Jde většinou (ne absolutně) o komentáře či komentované analýzy, kterých je ovšem celkově ve sledovaném období velmi málo. Zatímco zpravodajské texty obvykle zachovávají novinářskou touhu po objektivitě sdělení, která se v českém prostředí projevuje právě nekomentováním jednotlivých tvrzení či citací protichůdných názorů, komentáře umožňují autorům zaujmout a priori kritický (ve smyslu reflexe) postoj k danému tématu. Na to upozorňuje i Klvačová s Bitrichem. Problematika uprchlíků však jako téma není alespoň pro tištěné deníky natolik atraktivní, aby získala na stránkách novin větší prostor (komentáře či analýzy), což je dalším důležitým zjištěním vyplývajícím z této práce.

Aktivity nestátních organizací

Nestátní nebo neziskové organizace vstupují do textů o uprchlících dvojím způsobem. Jednak jsou citovány jako zdroj, někdy i v protikladu k „oficiálním“ výrokům státních úředníků (ve dvou případech jsou zaměstnanci nestátních organizací sami autory článků), pro novináře jsou tedy zcela relevantním zdrojem informací. Dále na základě svých aktivit, které se soustředí na uprchlíky. V rámci sledovaného období jde o zcela nový jev, autoři předchozí analýzy aktivitu nestátních organizací nezaznamenali. Je to možná tím, že činnost nestátních organizací obecně v několika posledních letech v českém prostředí vzrostla nebo prostě jen tím, že „zdomácněla“.

Články (36) z této kategorie do značné míry trpí stejným paradoxem, který je vlastní textům o volnočasových aktivitách, jež pro uprchlíky organizuje Správa uprchlických zařízení či vedení samotných táborů. Redaktoři deníků o aktivitách nestátních organizací píšou relativně často. Lidé z těchto organizací novinářům informace sami přinášejí (velké množství tiskových zpráv zastoupených v tomto souboru), a ti je proto nemusí sami aktivně vyhledávat. Nestátní organizace dokáží svoje aktivity navíc mediálně zatraktivnit přitažlivým programem. Článcům však dominuje popis samotných aktivit. Situace uprchlíků, na které se mnohé organizace snaží i tímto způsobem upozornit, zůstává spíše skryta.

Letošní bazar doplnil Den otevřených dveří ve středisku Cukrovarská. Například pracovnice poradny pro cizince a uprchlíky nabízely za zvuků hudby příchodím guláš, slovenskou polévku či arménský medovník. („Výtěžek bazaru Diecézní charity v Plzni“, MF Dnes, Plzeňský kraj, 13. 12. 2005).

Texty přesto rozšiřují mediální uprchlickou agendu o nové prvky. Na okraji pasivního (či v případě účasti samotného novináře na akci – i aktivního) líčení dění lze zkonstruovat v předchozích článcích téměř netematizované problémy. Příkladem může být aktivita občanského sdružení Slovo 21. To uspořádalo již poněkolkáté společný oběd uprchlíků s místními občany, kteří je zvou k sobě domů, pohostí je a na oplátku přijdou zase oni na návštěvu k nim do tábora či do rodiny. Akci zaznamenala ve svých regionálních mutacích Mladá fronta Dnes i Právo.

Zatím se jich ale příliš do společného stolování nehme. Mám mezi Čechy spoustu kamarádů a vycházíme dobře. I ten nápad se mi docela líbí. Lidé tu ale váhají, protože oběd má sníst televize a bydlení v azylovém středisku není zrovna nejhezčí, vysvětluje obstojnou češtinou sedmnáctiletý Ruslan Karimzade z Afghánistánu. Podle organizátorky se cizinci nechtějí zviditelňovat i proto, že mají špatné zkušenosti s českými úřady při čekání na udělení azylu. („Češi pozvou cizince na oběd“, MF Dnes, Pardubický kraj, 4. 5. 2006).

Čtenář se takto společně s informacemi o projektu zprostředkovaně může dozvědět i něco o problémech života uprchlíků u nás – například, že mají špatné zkušenosti s českými úřady nebo že azylová zařízení nejsou pěkná a že žít tam může být dokonce ponižující. Následující úryvek z článku vypoovídá o dalším aspektu, který je oproti předchozí analýze novinkou:

Sehnat práci pro uprchlíky je podle Džany Popovič z Organizace pro pomoc uprchlíkům velmi složité. Jsou to lidé, kteří na začátku píší cyrilicí nebo arabským písmem, a proto se ze všeho nejdříve musí naučit latinku a zvládat češtinu. Pak mohou začít s hledáním práce, ale je potřeba jim v tom pomoci, dodala žena, která do Česka přišla sama jako uprchlice z Bosny a Hercegoviny. („Uprchlíci se budou s Čechy potkávat v kavárně“, MF Dnes, Liberecký kraj, 4. 4. 2006).

Čtenář se zde okrajově dozví příběh „uprchlice“, která pomáhá lidem, jež se ocitli ve stejné situaci jako ona. Uprchlíci sami díky svým zkušenostem mohou být prospěšní. Mohou hrát v celém procesu aktivní roli.

Uprchlíci mimo tábor

Tato kategorie skrývá dva odlišné soubory článků (celkově 30). První z nich by mohl být nazván: lidské příběhy. Před pěti lety byli ve sledovaném období zastoupeny minimálně. Součástí textů jsou více či méně rozsáhlé portréty uprchlíků, které mají novináři pomoci dokumentovat nějaký problém (otrocká práce v Česku), trend (zvyšující se počet cizinců či náboženských skupin v zemi) či jen dobarvit život konkrétní lokality (jak se žije uprchlíkům, kteří získali ve městě byt). Texty jsou vesměs rozsáhlejší, jejich obvyklý reportážní žánr dovoluje novinářům dát uprchlíkům i vlastním (často značně kritickým) názorům větší prostor. Články ve své většině ovšem nejsou primárně zaměřené na uprchlíky, jejich příběh slouží k zvýraznění jiného tématu. Nenabízí vždy čtenáři ucelený kontext (proč například uprchlík musel ze své země odejít, jak se sem dostal, proč si zvolil Českou republiku atd.), ale díky ojedinělému množství konkrétních detailů mu dovoluje uprchlíkův příběh poprvé prociťt, prožít.

Před dvanácti lety přivezl ukrajinský politický uprchlík Alexandr Kozlov manželku Natálii do pražské porodnice U Apolináře. „Bude to sto padesát tisíc korun jako pro každého cizince,“ sdělil jí mu. „Tolik peněz nemám,“ řekl jí Kozlov. „Tak porodíte na dluh,“ opáčili porodníci. Zatímco žena rodila syna Sašu, akademický sochař Kozlov osekával na dvanáctihodinové šichtě žulové kostky. Jednu za pět korun. V noci usínal s napučenými dlaněmi, namočenými do oleje. („O zapadlých očích nevolníků z Ukrajiny“, Hospodářské noviny, 18. 11. 2005).

Uprchlíci jsou v textech s příběhy obvykle sami nositelé děje, nevystupují jen jako oběti, jednají aktivně, mohou se ke své situaci vyjádřit.

„Válka vyhnala hodně lidí, ale ti, co potřebovali především sociální jistoty, šli dál na západ. Myslím, že tady je jiná sociální skupina lidí z bývalé Jugoslávie než třeba v Německu, kam

lidi jezdili jako gastarbeitři. Tady jsou lidi městští, vzdělaní, s moderními názory, jak praví kliše – otevření novým zkušenostem,“ říká psycholožka, jež podle svých slov pochází ze „spíše netypické balkánské rodiny“. („Jihočeši“, Pátek, Lidové noviny, 25. 11. 2005).

S těmito vlastně pozitivně laděnými (ve vztahu k uprchlíkům) texty kontrastuje druhý soubor článků zastoupený v této kategorii, jenž by se mohl nazývat: kriminálníci. I v těchto člancích, byť mnohem stručněji, je někdy příběh uprchlíka lehké načrtnut, vždy je však zarámován kriminálním činem, kterého se dotýčný v Česku dopustil nebo z kterého je obžalován. Obvykle se však o uprchlíkovi dozvíme jen věk, národnost a právě fakt, že žádá o azyl či je azylantem. (V jednom případě je souzen policista, který měl napadnout uprchlíka, a matrikářka, která za úplatu oddávala cizince bez platných dokladů.)

Žalobce předal soudu případ dalšího muže, kterého viní ze série loupežných přepadení pražských důchodkyň. Třiatřicetiletý Makedonec, žadatel o azyl v ČR, podle obvinění během dvou měsíců přepadl sedm žen vesměs ve věku kolem 80 let. Cizinci hrozí až 12 let vězení. („Přepadal důchodkyně“, Právo, 25. 8. 2005, Střední Čechy).

Vliv podobných článků na čtenáře nelze podceňovat. Relativně malý počet článků (12) zastoupených ve vybraném souboru může být dán i tím, že analyzované deníky (s výjimkou Práva) obvykle na svých stránkách dávají přednost kriminálním kauzám jiného typu (hospodářská kriminalita). Podobné články jsou spíše doménou bulvárních novin, které ovšem mají obrovskou čtenost. Pokud čtenáři jinak nemají příliš velkou šanci dozvědět se o uprchlících něco jiného, pak texty tohoto typu mohou silně posilovat předsudky, které česká společnost vůči uprchlíkům má. Že mohou být uprchlíci automaticky spojováni s kriminalitou, dokládá i novinářem nijak nekomentované tvrzení policejního úředníka o výšce kriminality v jednotlivých krajích:

„Určitě doplácíme na to, že tu hodně lidí ztratilo práci. A roli hraje i to, že severní Čechy leží blízko hranic. Přes náš region přejde hodně uprchlíků,“ říká teplotický policejní ředitel Petr Sytař. („Ráje zlodějů: Praha a severní Čechy“, MF Dnes, 18. 7. 2005).

Romská migrace

Devět článků, které se zabývají příchodem většího množství Romů ze Slovenska do Česka, tvoří velmi specifickou kategorii. Romové obvykle míří za známými či příbuznými nebo zde žádají o azyl a končí v uprchlických táborech. Novináři stejně jako úředníci pak nerozlišují mezi uprchlíky z jiných zemí a slovenskými Romy. Ve statistikách figuruje díky tomu Slovensko jako jedna z předních zemí, odkud k nám uprchlíci v poslední době přicházejí.

Klvačová s Bitrichem v předchozí analýze zachytili spor, který na stránkách tisku probíhal v souvislosti s tím, kdo je „skutečným“ uprchlíkem, kdo ekonomickým migrantem a zda tíživá sociální či ekonomická situace může být legitimním důvodem k udělení azylu v nějaké zemi. Články se týkaly obvykle uprchlíků, kteří o azyl žádali v jiné zemi než v České republice. Tento problém ve sledovaném období tematizován nebyl a pouze skrytě vstupuje do této analýzy právě prostřednictvím slovenských Romů. Odpovědi na výše naznačený spor je v rámci pomyslné diskuse v jednotlivých člancích opakovaně konstatováno, že slovenští Romové v Česku nemají jako „ekonomičtí“ uprchlíci šanci azyl dostat (nejen proto, že Slovensko patří mezi tzv. „bezpečné“ země).

„Jednoznačně nemají šanci u nás azyl získat. Jednak uvádějí ekonomické důvody, a především přicházejí z jiné členské země Evropské unie,“ uvedla mluvčí. („Česku roste počet azylantů ze Slovenska“, Právo, 22. 7. 2005).

Geografická blízkost, téměř nulová jazyková bariéra, relativně široké povědomí o problémech v romských komunitách, jednoznačnost tématu (ohraničená skupina lidí z jedné země), očekávanost celé události (příchod většího množství slovenských Romů byl v důsledku slovenské sociální reformy předpokládán a stal se součástí i vládní agendy), jsou zřejmě důvodem, proč novináři zobrazují romský „exodus“ velmi detailně. Čtenář se dozví o konkrétních příčinách, které k romské migraci vedly, i z jakého prostředí tito lidé přicházejí.

„Přicházejí v důsledku slovenské sociální reformy,“ říká ministr vnitra František Bublan. Ministr má k dispozici zprávu, podle které jsou všichni azylanti z Košic, z romského sídliště Luník IX a z ghetta ve Vodárenské ulici. Někteří z nich přicházejí o střeche nad hlavou při demolcích, někteří byli vyhnáni z dočasných příbytků ve sklepích paneláků. Azyl v České republice berou jako dočasné útočiště ve svízelné situaci. „Na sídlišti Luník v zimě odpojili elektřinu a vodu. Lidé tam žijí v neuvěřitelných podmínkách,“ upozorňuje Roman Křištof z Mezinárodní organizace pro migraci, podle něhož Slovensko řeší své sociální potíže na útraty svých sousedů. („Nejvíce žadatelů o azyl je letos ze Slovenska“, Hospodářské noviny, 19. 7. 2005).

V člancích je také znát, že přestože novináři i slovenské žadatele o azyl označují pojmem uprchlík, tak jsou schopni vnímat celý problém širěji (v podstatě je za klasické uprchlíky nepovažují).

Důvodem migrace Romů je trvalý nedostatek pracovních příležitostí, latentní rasová diskriminace a rozšířená lichva. Jejich postavení v SR se výrazně zhoršilo loni kvůli reformě sociálního systému. Podstatně se jim snížily sociální dávky jako mnohdy jediný zdroj obživy, a proto hledají cestu, jak se u nás postupně začlenit do štedřejšího sociálního systému. („O azyl žádá stále více slovenských Romů“, Právo, 14. 12. 2005).

Novináři dále připomínají, že český sociální systém mohou Slováci využívat, jen pokud zde pracují, a poukazují i na to, že Romové ze Slovenska primárně přicházejí za prací a skutečně ji zde nacházejí. Tím dokonce nabourávají rozšířený stereotyp Roma v Čechách jako toho, kdo se práci vyhýbá. Články upozorňují i na fakt, že pro sociální systém v tom případě tito lidé nejsou zátěží.

Pokud se budeme bavit o zaměstnávání, tak to veřejnost znepokojovat nemusí. Ti lidé sem jezdí za prací, o kterou mezi Čechy není zájem. („Jezdí k nám za prací, kterou místní nechťejí“, MF Dnes, 9. 3. 2006).

V souvislosti s romskou migrací se tak otevírá otázka, do jaké míry se v ostatních člancích o uprchlících odráží jazyková bariéra, neznalost prostředí, ze kterého uprchlíci přicházejí, a všeobecně menší povědomí o uprchlické problematice nejen mezi novináři.

Závěr

Lze říct, že během posledních pěti let k zásadní proměně obrazu uprchlíka v českém tisku nedošlo. To však neznamená, že se tento obraz vůbec nezměnil. Již větší tematická a žánrová různorodost článků naznačuje tendenci vybraných deníků vnímat problematiku uprchlictví v širších souvislostech, než tomu bylo dříve. Přibývají také články, které nechávají zaznít hlas uprchlíka stejně jako lidi, kteří s nimi pracují. Kauza „čečenských žen“ a další texty odráží větší vlivovou sílu právních uprchlíků i větší ochotu problematizovat (ve smyslu vyvolání diskuse) současnou azylovou a migrační politiku státu a zabývat se fenoménem uprchlictví vůbec. Ukazuje se také, že

pokud novináři vyslovují svůj vlastní názor, jsou texty mnohem „progresivnější“ či méně stereotypní než ostatní články. Tyto pozitivní jevy lze přičítat asi nejvíce faktu, že uprchlíkům se podařilo vstoupit o něco výrazněji do české mediální agendy, jistým způsobem „zdomácnět“, což se odrazilo i v jisté kultivaci mediální produkce o uprchlících.

Na druhou stranu se však zároveň posilují (nebo alespoň nemizí) „nezdravé“ trendy v novinářském přístupu k uprchlíkům. Převážně vnější až institucionální perspektiva pohledu na uprchlíky znemožňuje „procítit“ příběh uprchlíka, pochopit motivy jeho jednání. Uprchlík se velmi často stává v článku pasivním a značně dekontextualizovaným objektem. Novináři s oblibou pracují s tiskovými zprávami institucí, které s uprchlíky přicházejí z moci úřední do styku, a jejich tvrzení nijak nekomentují ani je nezasazují do souvislosti.

Právě ztráta kontextu je největším problémem jednotlivých článků. Texty zůstávají nedovysvětlené, nedořečené. Samozřejmě se tento jev netýká jen článků o uprchlících. Novináři vždy uzavírají se čtenáři jakousi nepsanou dohodu, která je umožněna tím, že se všichni (novinář i čtenář) pohybují v podobném sociokulturním prostředí. Je na čtenáři samotném, aby si mnohé domyslel sám a čtenář to na základě svých znalostí také automaticky dělá. Problém nastává ve chvíli, kdy jedním z mála informačních zdrojů k nějakému tématu jsou právě jen samotná média. Zdá se, že pak tato dohoda nefunguje, protože čtenář jednoduše nemůže nahradit chybějící kontext vlastní zkušeností. Dokud se tedy nezvyšší všeobecné povědomí o uprchlících v České republice, nelze předpokládat, že by se jejich mediální obraz výrazněji změnil.

Poznámky:

- 1) Oproti původní studii umístěné na webových stránkách www.migraceonline.cz je tato verze redakčně zkrácena.
- 2) V rámci této analýzy se řídim širším pojetím pojmu uprchlík, tak jak je novináři běžně chápán. Pojmy jako uprchlík a žadatel o azyl, azylant, utečenec, běželec, přistěhovalec běžné v člancích splývají a pro čtenáře je velmi těžké rozlišit, kdo se konkrétně pod tímto pojmem skrývá, proto jsem i já byla nucena do jisté míry tyto pojmy ztotožnit také.
- 3) P. Klvačová, T. Bitrich: *Jak se (ne)píše o uprchlících: Analýza článků o uprchlících v českém tisku*. Multikulturní centrum Praha. 2001.
- 4) Podrobněji viz analýza M. Křížkové: „Dílčí studie: Tábor“ v této publikaci.
- 5) Tedy osobou, která získala v ČR azyl.

Dílčí studie: Tábor

Martina Křížková

Úvod

Tato dílčí studie je zaměřena na obraz uprchlíků v lokálních tištěných médiích a vychází z podobných předpokladů jako analýza „Dynamika obrazu uprchlíků v médiích“ (viz tento sborník). Snaží se odpovědět na otázku, v jakých kontextech a jak se píše v českém tisku o uprchlících. Základní premisa je pouze rozšířena na otázku, do jaké míry ovlivňuje mediální agendu (mediální obraz uprchlíka) fakt, že se regionální médium nachází v bezprostřední blízkosti uprchlického tábora. Mění předpokládaná osobní zkušenost s klienty uprchlických zařízení nějakým způsobem jejich zobrazení v lokálním tisku? Jakým způsobem? Důraz je kladen opět na kontext a na charakteristiky, v nichž se o uprchlících píše. Zvolená metoda této studie se opírá o deskriptivní kvantitativní analýzu a kvalitativní rekonstrukci kontextů v interpretační části.

Pro účely dílčí studie bylo zvoleno Pobytové středisko pro žadatele o azyl v Kostelci nad Orlicí a to hned z několika důvodů. Kostelec nad Orlicí je malé město (7 000 obyvatel), ale má všechny atributy většího centra: knihovna, škola, vlastní noviny apod. Pobytové středisko se nachází na okraji města, ale nikoli v pěšky nedosažitelné vzdálenosti. Děti uprchlíků navštěvují zdejší základní školu, dospělí mohou po roce pobytu na českém území pracovat. Tato možnost je podpořena skutečností, že region není postižen vysokou nezaměstnaností. Nabídka práce rozšiřuje i samotné město – radnice nabízí možnost krátkodobých brigád u místních Technických služeb. Vedení tábora pořádá celoročně dílny (obvykle výtvarné) nebo sportovní hry, kterých se mohou účastnit i kostelečtí občané, nepravidelně i další akce. Jednou za rok se v táboře pořádá i tzv. den otevřených dveří, kdy se do něj mohou přijít podívat všichni, kdo mají zájem (jinak je režim v táboře z důvodu bezpečnosti jeho dočasných obyvatel omezen směrem dovnitř). Uprchlíci „žijí“ ve městě již od roku 2001, i když žádný z nich se přímo v Kostelci nad Orlicí ani po získání azylu neusadil. Město má dobré spojení s ostatními většími centry v regionu. Vedení tábora v pravidelných intervalech (cca 1x za měsíc) projednává všechny změny či události spojené s chodem tábora nebo životem jeho obyvatel se starostkou města.

Místní tisk

Kostelecká radnice vydává Městský zpravodaj (měsíčník, v období letních prázdnin dvouměsíčník), který je zdarma distribuován všem občanům Kostelce a na radničních webových stránkách (<http://www.kostelec-nad-orlici.cz/zpravodaj/>) je zpravodaj i v on-line podobě. Městský zpravodaj obsahuje pravidelnou rubriku Správa uprchlických zařízení MV, kde vycházejí informace týkající se Pobytového střediska. Kromě radničního zpravodaje jsou obyvatelům Kostelce a okolí určeny další dvojice noviny s regionálním zaměřením. Noviny Rychnovska (deník), které patří do sítě lokálních titulů Deník Bohemia a Orlický týdeník (2x týdně úterý a pátek).

Předmětem analýzy byly všechny texty, které se zmiňovaly o Pobytovém uprchlickém středisku v Kostelci nad Orlicí nebo o žadatelích o azyl, kteří zde žijí, v Městském zpravodaji, Novinách Rychnovska a Orlickém týdeníku během jednoho roku (1. 6. 2005–31. 5. 2006). Výsledný soubor tvoří 35 článků a vznikl na základě „pročtení“ Městského zpravodaje a Orlického týdeníku. Články z Novin Rychnovska pochází z mediální databáze Newton a byly vyhledávány podle kořenů klíčových slov azyl, uprchlík, pobytové, Kostelec a jejich gramatických variant. Následující text se článkům věnuje z perspektivy jednotlivých tiskovin.

Noviny Rychnovska

Tento deník má z uvedených periodik svým charakterem k uprchlickému zařízení v Kostelci nad Orlicí pomyslně nejdále. Deníky Bohemia a Moravia, jichž je součástí, stojí na křižovatce mezi „klasickými“ regionálními novinami a deníky celostátními. Jednotlivé regionální mutace jsou sice zaměřeny na dení v tom kterém místě, ale rozsáhlá síť deníků po celé zemi umožňuje a také často využívá možnost přetiskovat články z různých míst ve více denících nebo ve všech najednou. Proto ne zcela nepodstatnou část tematické agendy Novin Rychnovska tvoří „celostátní“ zprávy.

Ve sledovaném období se v deníku objevila zmínka o uprchlickém zařízení v Kostelci nad Orlicí ve 12 případech. Noviny Rychnovska tematizují problematiku uprchlictví na zcela lokální úrovni. Uprchlíci se zde objevují skrytě, jen prostřednictvím veřejných akcí, které pro ně Správa uprchlických zařízení pořádá, s jedinou výjimkou článku založeného na hlášení kostelecké městské policie. Až na jeden text, který představuje chystané divadelní představení v táboře, se agenda Novin Rychnovska v otázce uprchlíků nijak nepřekrývá s agendou celostátních deníků. Ve sledovaném období se v novinách neobjevuje ani zmínka o mediálně relativně silně pokrytém případu (angažovaly se nejen celostátní deníky, ale i televize), kauze čečenských žen z tábora v Kostelci nad Orlicí, které připravovaly občerstvení pro ples Ministerstva vnitra (viz „Dynamika obrazu uprchlíků v médiích“). Tato skutečnost byla zvláště ověřena i kontrolními hledáními v databázi Newton. I toto zjištění naznačuje, že uprchlický tábor (bez ohledu na zvolenou metodiku výběru textů) hraje alespoň na stránkách Novin Rychnovska jen velmi malou roli. Typický článek otištěný v tomto deníku vypadá následovně:

Ve zdejším pobytovém středisku pro žadatele o azyl se dnes bude konat další rukodělná dílna, která je součástí projektu nazvaného Pod jedním sluncem. Akce je určena nejen pro malé i velké obyvatele utečeneckého tábora, ale také pro zájemce z řad veřejnosti. „Tentokrát se budeme věnovat drátkování,“ prozradila Hana Šveráková, vedoucí oddělení práce se žadateli. Doplnila, že příští týden je na programu zmíněného projektu orientační běh v areálu střediska. („Za drátkováním dnes do tábora“, Noviny Rychnovska, 17. 8. 2005).

Z textů se lze dozvědět pouze zprostředkovaně, že lidé žijící v táboře pletou, šijí, tančí, hrají divadlo, malují, sportují. Články vypráví pouze o jejich volnočasových aktivitách. Konkrétní představu o tom, jak tábor funguje, jací lidé v něm žijí, jakým způsobem „pronikají“ do města a město k nim, se dozvědět nelze. Kromě časté zmínky v textech, že akce je určena veřejnosti, z nich nelze ani vyčíst, do jaké míry se jí lidé „mimo tábor“ zúčastnili (kolik lidí přišlo, navštěvuje kurzy apod.). Texty mají spíše charakter stručných tiskových zpráv, oznamujících nějakou událost. Uprchlíci jsou zde němi, v člancích konkrétně nevystupují. Příznačné je, že v jediném textu, ze kterého je jasné, že se novinář akce osobně účastnil (výtvarná dílna v táboře) a mohl s frekventanty kurzu mluvit, cituje pouze místní občany a žádného žadatele o azyl.

„Jsem ráda, že jsem se tu něco nového dověděla. Už se těším na další lekce, až se bude pracovat s barvami!“ svěřila se důchodkyně z Kostelce Dana Čeřovská. Také Vratislav Suk z Častolovic vyjádřil svou spokojenost: „Je to přesně to, co jsem očekával. Není se čeho bát. Kamarádkské prostředí, žádný stres!“ O smyslu kurzu lektorka Jana Heřmanová tvrdí: „Veřejnost se tak může mimo jiného i seznámit s prostředím, kde žijí žadatelé o azyl, kteří výtvarnou dílnu využívají každodenně.“ („Kamarádkské prostředí, žádný stres, pochvalují si kurz“, Noviny Rychnovska, 21. 4. 2006).

Veřejnost se sice může „seznámit s prostředím, kde žijí žadatelé o azyl“, čtenář však podobnou šanci nikdy nedostane. Dokonalá anonymita¹ žadatelů o azyl na stránkách Deníku Rychnovska je prolomena pouze jednou, v souvislosti se sportovním turnajem, který zorganizovalo Pobytové středisko v Kostelci. I zde se však lze dozvědět o uprchlících jen velmi málo.

Vedoucí skupiny sociální služby, Luděk Novák, který byl pověřen organizací turnaje, upřesnil, že systém hry byl každý s každým na dva hrané sety do 25 bodů. Dále uvedl, že družstvo z Pobytového střediska tvořilo celkem 8 žadatelů o azyl. „Byli tu mladí muži z Angoly, Iráku, Súdánu, Turecka a Konga.“ Jeden ze žadatelů, Leon, se svěřil s kladnými pocity z tohoto turnaje: „Jsem rád, že je tu možnost tělesné aktivity, že to někdo organizuje.“

Dřív jsem také sportoval. Přál bych si, aby to bylo častější. Jsem tu poprvé, je tu přátelská atmosféra, fandíme si navzájem!“ („Jeden z žadatelů: fandili jsme si navzájem“, Noviny Rychnovska, 28. 4. 2006).

Je sporné (nelze jinak doložit), jakou roli hraje fakt, že přestože jsou všechny další osoby citované či zmíněné v článku uvedeny celým jménem, žadatel o azyl se jmenuje prostě jen Leon. Oproti těmto článkům pak velmi kontrastně působí text sestavený z hlášení městské policie v Kostelci nad Orlicí.

Kostecká Městská policie měla o víkendu co dělat. „I když jsme po oba víkendové večery řešili několik přestupků rušení nočního klidu, vždy jsme se s provozovateli diskoték domluvili a byl klid,“ bilancoval velitel MP Petr Paulus a připomněl zásah na zdejším hřbitově, kde ještě celý týden bude trvat posílená ostraha. „Hlídky sem dochází pravidelně každou hodinu a při páteční pochůzce zde přistihla dva cizince ze zdejšího uprchlického zařízení. Ti, když spatřili strážníky, poklekli k jednomu z hrobů kosteleckého občana a tvrdili, že ho čistí,“ popsal Paulus událost. Muži byli nahlášení na zdejší Pobytové středisko Správy uprchlických zařízení Ministerstva vnitra ČR. („Cizinci přistíženi na hřbitově strážníkům tvrdili, že čistí hroby“, Noviny Rychnovska, 1. 11. 2005).

Policejní hlášení přetiskl i Orlický týdeník (stálá rubrika), pro jednodušší pochopení celé události jej zde také uvádím.

„Naše hlídka zvýšila ostrahu v podvečer a večer na hřbitově a přistihla tam několik osob z pobytového střediska, které tam, jak prohlásily, „čistily hroby“. Protože ke kosteleckým hrobům nemohou mít žádný vztah, byly ze hřbitova vykážány,“ řekl nám velitel městské policie v Kostelci Petr Paulus. („Cizinci čistili kostelecké hroby?“, Orlický týdeník, 1. 11. 2005).

Oba texty v titulku zdůrazňují „nesmyslnost“ počínání žadatelů o azyl. Cizinci, přistíženi na hřbitově strážníkům tvrdili, že čistí hroby. Cizinci čistili kostelecké hroby? Anonymita těchto „cizinců“, která je navíc pro čtenáře trvalá (týká se všech článků) zvyšuje dojem nebezpečnosti celé situace. Bezkontextové prohlášení o přistíženi několika neznámých osob na hřbitově nedává čtenáři jinou možnost, než si představit to nejhorší, zvláště, je-li v obou člancích zdůrazněno, že ostraha hřbitova byla v podvečer a večer již předem zpřísněna. Nelze předpokládat, že všichni obyvatelé rychnovského regionu přesně vědí, co se děje na kosteleckém hřbitově a proč se musela celá událost odehrát tak, jak byla popsána. Cizinci nejenže byli přistíženi, byli z hřbitova i vykážani, „nemohou mít ke kosteleckým hrobům žádný vztah“ a jejich počínání, jehož motivy nejsou v článku naznačeny, bylo oznámeno vedení tábora. To vyvolává mnoho otázek. Je kostelecký hřbitov pravidelně plněn nájezdy cizinců z pobytového střediska? Nebo se policistům podařilo zabránit ještě něčemu horšímu? Tomu by průběh policejní akce minimálně napovídala. Nebo jen žadatelé o azyl přišli na hřbitov ve špatnou dobu, tj. po zavíracích hodinách? Nebo jsou místa, kam ve městě vstupovat nesmí? A proč policisté o celém incidentu informovali i vedení tábora?

Bez dalších informací, které články neposkytují, nelze dovodit, do jaké míry texty potvrzují stereotypní představu uprchlíků jako nebezpečných lidí, jejichž počínání je a priori podezřelá a které zbylé články svým charakterem nemohou vyvrátit, a do jaké míry nešťastné formulace v člancích přičítat logice policejního hlášení.

Orlický týdeník

Kromě výše zmíněného textu o cizincích na hřbitově vyšlo během jednoho roku v tomto periodiku ještě 8 článků, které se zmiňují o kosteleckém uprchlickém táboře. Agendu ve sledovaném období zcela ovládá případ tří mužů z pobytového střediska, kteří v březnu 2005 v noci napadli, zmlátili a oloupili před místním barem jiného muže (celkem 5 článků). Texty se obsáhle věnují soudnímu přelíčení a dění v soudní síni při každém stání. O žadatelích se z článku nelze příliš dozvědět, vždy stejný autor se spíše soustředí na vylíčení pikantních detailů celého případu i průběh projednávání před soudem. Jedním z mála identifikačních znaků tří obžalovaných a nakonec i odsouzených mužů je pro čtenáře právě fakt, že jsou z Pobytového střediska v Kostelci nad Orlicí.

U toho prvního je trochu těžké určit jméno – je veden jako Oleg Dubinkám, ovšem podle jeho vlastních údajů, stvrzených místopřísežně za přítomnosti obhájce se jmenuje Zacharčenko, při psychiatrickém vyšetření vystupoval jako Alex Meandr, Elvis Presley a Freddie Mercury. Jde o Rusa, narozeného 1965, z Pobytového střediska ministerstva vnitra v Kostelci nad Orlicí. Dalšími osobami budou Bělorus Dzimitry Lashkouski (*1981) a Ukrajinec Viktor Huran (*1978) z Pobytového střediska ministerstva vnitra v Kostelci nad Orlicí. („Elvis Presley před soudem“, Orlický týdeník, 16. 9. 2005).

Jedna krátká zpráva informuje o otevření výtvarných kurzů ve středisku, jednou se v porodnici v Rychnově narodil chlapec s adresou Pobytového střediska v Kostelci a jednou se dva opilci váleli před plotem tábora. Žádný další text se žadatelům o azyl nebo táboru nevěnuje. Čtenářům jsou tak během sledovaného období předloženy převážně texty (s čestnou výjimkou anoncovaných výtvarných kurzů), které uprchlíky „kriminalizují“. Jsou zde zachyceni ti, jež porušili veřejný pořádek ve městě (hřbitov) nebo dokonce spáchali závažný trestný čin. Články ve sledovaném období v žádném případě neumožňují dozvědět se o uprchlících cokoli konkrétního. Nejsou zcela anonymní jako v případě Novin Rychnovska, ale jinak než v kriminálních souvislostech prakticky neexistují.

Městský zpravodaj

Zpravodaj města Kostelce nad Orlicí je naopak obyvatelům tábora relativně nejbliže. Podobná periodika, vydávaná městem či jeho jednotlivými částmi mají svůj zcela specifický charakter. Obvykle slouží k prezentaci jako „výkladní skříň“ vedení radnice a jejich aktivit a dále informují občany o praktických detailech provozu města (svoz odpadu, otevření nové služby ve městě, otevírací hodiny na úřadě apod.). Obvykle také poskytuje své stránky místním sdružením a spolkům od hasičů až po skauty k bezplatné inzerci či popularizaci jejich aktivit. Není příliš zvykem, aby na stránky podobných periodik pronikla příliš sporná a negativní témata. Což ale neznamená, že se tak neděje vůbec.

Pobytové středisko v Kostelci získalo v městském zpravodaji prostor pro pravidelný sloupek, jenž svým vyzněním nevybočuje z představ či předpokládaných kritérií, kterými se zde řídí i ostatní články. Přesto je to pro tábor velká příležitost jak „zviditelnit“, zpřítomnit jeho anonymní obyvatele. Mimo tento sloupek je zmínka o uprchlickém táboře ve sledovaném období pouze dvakrát, jednou v protokolu ze schůze radních a jednou v článku o místní základní škole (sportovní hry). Ve sledovaném období vyšlo v rubrice Pobytové středisko Kostelec nad Orlicí celkem 13 textů. Články jsou podepsány vedením tábora. Všechny se týkají volnočasových aktivit jeho obyvatel. Některé z textů jsou přímo nadepsány jako: Akce konané v PoS-prosinec/leden. Žadatelé o azyl nejsou v textu citováni nikdy a z anonymity nevystupují ani tehdy, když se o nich článek snaží výslovně zmiňovat.

Dne 23. 11. jsme se zúčastnili slavnostního vyhlášení vítězů výtvarné soutěže „Žijeme v jednom světě“, kterou vyhlašovala organizace Amnesty International, do níž začátkem listopadu poslaly děti žadatelů svoje výtvarné práce. Jedna dívka z PoS se umístila ve své kategorii na 3. místě. (Městský zpravodaj, leden 2006).

Díke článků je dána obvyklým charakterem textů například o výletech školních dětí (píše-li je ředitelka školy), stejně jako v těchto textech „my“ znamená školu, zde „my“ znamená Pobytové středisko Ministerstva vnitra. Umístění výtvarné práce mladé školačky a její nejmenování možná s tímto typem psaného projevu souvisí. Dívka navštěvuje místní základní školu², takže pro občany nemusí být úplně neznámá, a opomenutí jejího jména je proto významné. Tímto způsobem vedení tábora promaňuje šanci „zviditelnit“ jeho obyvatele.

Přesto v těchto článcích čtenář získá nejvíce konkrétních informací o životě uprchlíka v táboře, i když jsou všechny nahlíženy z perspektivy tábora, nikdy z perspektivy jeho obyvatel. Fungování tábora je zpřítomněno, obraz uprchlíka se opět rozmazává.

V závislosti na zájmu uprchlíků a možnostech pracovníků PoS se také rozrůžňuje nabídka integračních, pracovních a volnočasových aktivit. V azylovém zařízení probíhá nyní intenzivněji velmi žádaná výuka českého jazyka pro začátečníky. Žadatelé o udělení azylu se v průběhu pobytu kromě svých obvyklých povinností zapojují do nejrůznějších prací v areálu PoS (úklid společných prostor, provoz knihovny a tělocvičny, příprava ochutnávek národních jídel pro prezentační akce apod.). Jako bonus mají možnost účastnit se různých akcí. (Městský zpravodaj, březen).

Jen malé množství žadatelů o udělení azylu se kladného rozhodnutí skutečně dočká, ostatní – tedy většina – hledá štěstí jinde: návratem do vlastní země (pokud to dovoluje politická situace) nebo cestou do jiného státu. Život v PoS je mezidobím mezi koncem a novým začátkem. Toto „mezidobí“ se také stalo názvem výstavy grafiky a malby na hedvábí v Galerii Na Kopci v Hradci Králové. (Městský zpravodaj, duben).

Rukama pracovníků příjmu pak projde dokumentace o žadatelích potřebná pro jejich ubytování a stravování. Příjmu se účastní i sociální pracovník, který přebírá spisy, dále ubytovatelé, zdravotní sestra... Nových žadatelů je někdy pár, jindy třeba půl autobusu. Nikdo neví, jak dlouhý bude jejich pobyt zde. Někteří čekají na vyřízení žádosti roky, jiní jen několik týdnů, určité procento žadatelů po čase svévolně odchází neznámo kam. Proto se nám někdy zdá, že pobytové středisko je takovým „průchoďákem“. (Městský zpravodaj, květen).

Tyto texty skrytě tematizují další okruh otázek spojených s uprchlictvím. Konstatují, že většina lidí z tábora odejde někam jinam, na azyl nedosáhne, (možná to zapříčiňuje i anonymitu uprchlíků v místním tisku – nemusíme se starat, stejně odejdou někam jinam), aniž je specifikováno jak a kam. Část z nich dokonce zmizí „svévolně“ nezodpovědně někam sama. Není jasné, jak vlastně dlouho může azylová procedura trvat, ani co patří k povinnostem a právům uprchlíka během ní – „kromě svých obvyklých povinností se zapojují do prací v areálu.“ Značná míra nedořečenosti článků, která může a nemusí vyplývat z pouhého nedostatku představitosti vedení tábora ohledně toho, co by mohlo zajímat veřejnost (nelze zapomenout na to, že články mají za cíl představit uprchlický tábor a jeho aktivity, nikoli žadatele o azyl), přes konkrétní informace čtenáře spíše zmate.

Závěr

Jakkoli nebyl sledovaný soubor textů příliš rozsáhlý, dovoluje konstatovat několik faktů. Pro lokální tisk je uprchlík převážně anonymním jedincem, jenž je v člancích nahlížen obvykle z perspektivy nějaké instituce. O jeho motivech, důvodech, proč žádá o azyl, z jaké země pochází apod., se čtenář nedozví. Pod pojmem uprchlík si nemůže (alespoň díky médiím) nikoho konkrétního představit. O uprchlících (v našem případě žadatelích o azyl) se píše nejčastěji v souvislosti s aktivitami, které pořádá vedení tábora, nebo v případě porušení zákona. S jistou nadsázkou lze říci, že žadatel o azyl je v lokálním tisku líčen jako host, který přijel z neznámých důvodů. Na místě porušuje zákon a zároveň kreslí, zpívá, tančí, vaří, hraje divadlo, jezdí na výlety, učí se česky a je občas smutný. Nezůstává příliš dlouho a zase odjíždí neznámo kam. Naprostá ztráta širšího kontextu je pro analyzované články klíčová. Texty navíc naznačují tendenci k značně stereotypnímu zobrazování uprchlíka v lokálních médiích, které může odpovídat i stereotypnímu vnímání uprchlíků místními obyvateli. Ukazuje se také, že perspektiva instituce se změní, pokud se novinář nějaké akce pořádané vedením tábora přímo účastní. Těto možnosti ovšem redaktoři sledovaných periodik vesměs nevyužívají.

Uprchlíká problematika zároveň není, přes existenci uprchlického zařízení v daném regionu, v popředí zájmu lokálního tisku, a to ani v případě, že o nějaké události informují celostátní média. Je otázkou, jak by se obraz uprchlíka změnil, pokud by v regionu v souvislosti se žadateli o azyl došlo k nějaké neočekávatelné události (například dramatický nárůst počtu žadatelů o azyl, změna statusu uprchlického zařízení). Zdá se, že předpokládaná osobní zkušenost s klienty uprchlických zařízení výrazně nemění jejich zobrazení v místním tisku, spíše posiluje tendenci k objektivizaci uprchlíka (stává se pasivním objektem), jenž se navíc často objevuje ve výrazně negativních konotacích. Je možné, že je to dáno do značné míry principy samotného fungování regionálního tisku. Není však bohužel v moci této studie určit, do jaké míry je to pravda či nikoli.

Poznámky:

1) Anonymita žadatelů o azyl je myšlena nikoli jako neznalost jména konkrétních osob (uvádět jméno by naopak vzhledem k jejich osobní bezpečnosti nebylo žádoucí), ale jako absence vlastních postojů či názorů žadatelů v tisku, jež je ve svých důsledcích vlastně činí neviditelnými – zcela anonymními.

2) Informace vedení PoS Kostelec nad Orlicí.

Uprchlíci v zahraničí na stránkách českého tisku**Radka Klvaňová****Úvod**

Běžní obyvatelé České republiky mají poměrně malou šanci setkat se ve svém okolí s uprchlíky žijícími v Česku.¹ Ještě mizivější je však šance, že se setkají s uprchlíky v jiných zemích Evropy (snad jen, pokud by si letos vyjeli na dovolenou na Kanárské ostrovy), natožpak v Asii či v Africe. Utvořit si tedy představu o tom, kdo jsou mimo český kontext uprchlíci, proč jsou uprchlíky a co to znamená pro jejich život, mohou jen prostřednictvím sdělovacích prostředků. Lze se tedy domnívat, že to, jak česká média informují o uprchlících, má značný vliv na postoje veřejnosti k uprchlíkům, na ochotu k poskytování pomoci těmto lidem, na názory na migrační a azylovou politiku a v důsledku také na život samotných uprchlíků.

Tato analýza by měla napomoci sestavit obraz uprchlíků z různých koutů světa tak, jak se objevoval v minulém roce na stránkách českých novin. Hledala jsem odpovědi na otázky: „V jakých souvislostech informují česká média o uprchlících v různých zemích světa?“, „Jak se liší mediální prezentace uprchlíků v jednotlivých geografických oblastech světa?“, „Které aspekty uprchlictví jsou médiem informujícími o uprchlících mimo český kontext zdůrazňovány a jaké stereotypy o uprchlících média podporují?“ Na základě srovnání s analýzou mediálního obrazu uprchlíků Marty Krížkové² a Tomáše Bitricha a Petry Klvaňové³ jsem se pokusila také naznačit, v čem se liší a shodují mediální prezentace uprchlíků ve světovém a českém kontextu a zda se nějak změnilo ve srovnání s obdobím před pěti lety.

Následující text je členěn do několika částí. Na začátku popisují výběr článků zahrnutých v analýze, poté se zabývám stručnou charakteristikou těchto článků a nastiňuji, kdo to jsou vlastně uprchlíci na stránkách českých novin. Následující dvě části prezentují výsledky analýzy, nejprve podle témat, ve kterých se o uprchlících mimo český kontext píše, poté podle jednotlivých geografických oblastí, ze kterých články pocházejí.

Články zahrnuté v analýze

Do analýzy byly zahrnuty články ze zahraničních rubrik čtyř celoplošných českých deníků: Hospodářské noviny, Mladá fronta Dnes, Lidové noviny a Právo (archiv databáze Anopress), které byly publikovány v období 30. 6. 2005–30. 6. 2006.⁴ Články byly vybrány zadáním klíčových slov: uprchlík, běženeček, utečeneček, azyl a jejich gramatických variant. Vzhledem k tomu, že cílem analýzy bylo postihnout obraz „uprchlíků“, tedy těch, kteří jsou jako uprchlíci v tisku označováni, do výběru byly zahrnuty články obsahující klíčová slova týkající se nejen uprchlictví, ale i širších aspektů migrace – jako i/migrant a přistěhovalec – přičemž tato slova se hojně objevovala i v člancích s výše uvedenými klíčovými slovy a bylo zajímavé reflektovat, jakým způsobem jsou jednotlivá označení migrantů používána. Do analýzy jsem zahrнула pouze články, které byly relevantní danému tématu a informovaly o uprchlících mimo český kontext – konečný soubor textů pro analýzu obsahoval 221 článků. Vybrané deníky byly co do objemu publikovaných článků pojednávajících o uprchlících mimo český kontext poměrně vyrovnané – Mladá fronta Dnes publikovala 63 článků na dané téma, Lidové noviny a Hospodářské noviny po 60 člancích, výjimku tvořilo Právo se 38 články. Šlo především o zprávy a reportáže, výjimečně se objevily rozhovory (2x v Hospodářských novinách, 1x v Lidových novinách, 1x v Mladé frontě Dnes) a analýzy (1x v Právu).

Uprchlíci v zahraničí na stránkách českých médií

Články ve vybraných českých denících informují o uprchlících v mnoha různých souvislostech,

různými formami i ústy mnoha různých aktérů. Přesto nelze říci, že by čtenáře upoutala v tomto ohledu nějaká rozmanitost. Většina článků si je podobných jako vejce vejci, a to jak tematicky, tak stavbou textu. O to více upoutá každý článek, který se alespoň trochu odlišuje od průměru a nechává čtenářům nahlédnout do různých aspektů života uprchlíků či volí různé perspektivy nahlížení na uprchlickou problematiku. V následujícím textu se budu věnovat jak článkům „průměrným“, tak článkům od těchto se odlišujícím. V této analýze věnuji o něco více pozornosti článkům, jejichž jsou uprchlici hlavním či doplňkovým tématem, než těm, v nichž je o uprchlících jen zmínka, protože se domnívám, že ty první se nejvíce podílejí na vytváření obrazu uprchlíků.

Kdo je uprchlík, utečenec, běželec, imigrant, přistěhovelec, žadatel o azyl, azylant?

Novináři ve svých článcích zcela běžně zaměňují jednotlivá výše uvedená označení pro migranty a často je užívají jako synonyma⁵. Čtenářům novin není jasné, jaké jsou rozdíly mezi jednotlivými migranty, na což již poukázaly i předchozí analýzy Bitricha a Klvačové a Křížkové. Uprchlíci, utečenci, běženci, přistěhovanci, i/migranti, žadatelé o azyl i azylanti čtenářům i autorům článků splývají v jednu masu cizinců. Mnozí autoři tak neváhají použít všechny uvedené termíny v jednom článku, často i v jediném odstavci. V některých článcích to pak může navozovat dojem, že například všichni uprchlíci přicházející do určité země jsou nelegální utečenci z ekonomických důvodů. Je to často se objevující typ článků, který poskytuje pouze „objektivní“ informace, které se nesnaží nijak kriticky reflektovat.

Označení „uprchlíci“ a „utečenci“ jsou v analyzovaných článcích termíny nejpoužívanějšími a téměř univerzálními. Označují širokou škálu lidí různých charakteristik, pocházejících z různých (převážně rozvojových) zemí. Označení „imigranti“ a „přistěhovanci“ je používáno analogicky, ale častěji v článcích vztahujících se k migraci v evropském a severoamerickém kontextu. Označení „žadatel o azyl“ a „azylant“ se v analyzovaných článcích vyskytují nejméně ze všech ostatních pojmenování migrantů a jsou autory používány zejména ve dvou typech článků. Prvním typem jsou články zabývající se změnami v migrační a azylové politice v evropských zemích. Druhým jsou texty informující zejména o významných politických osobnostech či zadržených pachatelích trestných činů, které obsahují zmínku, že ona osoba byla žadatelem/žadatelkou o azyl v některé zemi. Termín „běženci“ je také používán jako synonymum s ostatními označeními, autoři ho však častěji užívají ve spojení s cestou a přechodem hranic. Běženci typicky plují na chatrných přeplněných člunech, překračují (nelegálně) hranice, jsou převáženi v kamionech a čtenářům jsou obvykle přiblíženi v situaci, kdy jsou zachráněni nebo zadrženi.

Kdo jsou tedy uprchlíci ve světě, o nichž se píše v českých novinách? Mnoho o jejich životě, důvodech emigrace, situaci v exilu se toho čtenáři nedozví, zato mají dobrý přehled o jejich počtech.

Masa

Masovost je jeden z nejčastěji zmiňovaných aspektů uprchlictví, který v analyzovaných článcích vystupuje do popředí. Uprchlíci ve značné části článků vystupují buď jako čísla, nebo jako „masa“, „proud“, „přiliv“, „nápor“, „vlna“, „přival“, „řeka“, či dokonce „vlna lidské tsunami“. Utečenci, běženci a uprchlíci jsou popisováni v metaforách záplav – jsou nezadržitelní a nelze jim zabránit v cestě. Jen stěží lze zamezit asociaci živlů s přicházejícím nebezpečím a ohrožením.

Čtenáři se obvykle nedozví o uprchlících o mnoho více než jejich počet a zemi či region jejich původu. To jsou ústřední charakteristiky uprchlíků. V případě, že je autor/ka článku sdílnější, jsou údaje o počtech uprchlíků doplněny informací o důvodech či motivech jejich migrace. Avšak i tyto bývají velmi stručné a článek se obvykle omezuje na informaci, že masa uprchlíků prchá před válkou či násilím a hledá bezpečí či utíká před bídou a hledá lepší život. Z dalších informací obsažených v článcích lze doplnit velmi chatrný obraz uprchlíků některými jejich pozitivními i negativními charakteristikami – uprchlíci bývají popisováni ústy pracovníků humanitárních organizací, politiky, úředníky,

novináři a jen ve velmi malé míře ústy svými, jako zbídačení, vyčerpaní, hladoví a slušní, ale také jako útoční, nechtění a nezastavitelní.

Jeden z masy

Jen občas z těchto mas v článcích vystupují konkrétnější osoby, jejichž „příběh“ je obvykle představen jako „reprezentativní“ nebo typický pro ostatní z vlny uprchlíků. Tyto střípky ze života a minulosti uprchlíků se však týkají zejména jejich migrace, cesty, kterou podstupují. Další charakteristiky se omezují na informace o tom, odkud pocházejí, kolik jim je let a jakého jsou pohlaví. Ve výjimečných případech se lze dozvědět zkratkovitý nástin toho, co tento člověk dělal v místě, odkud pochází, nebo co dělá (případně spekulace o tom, co bude dělat) v zemi, kam míří/přichází. Články se také na příkladu jednoho z uprchlíků, který je „zástupcem skupiny“, výjimečně snaží zprostředkovat čtenářům bezprostřední pocity uprchlíků v situacích, ve kterých o nich píšou. Uprchlíci jsou v těchto případech opět prezentováni jako homogenní skupina, která má stejné pocity a vnímání situace.

Konkrétní uprchlíci

O uprchlících jako konkrétních lidech se čtenáři dozvídají prostřednictvím článků, v nichž jsou prezentovány některé aspekty „příběhů“ uprchlíků. Jen málo článků však zajímá příběh uprchlíka či uprchlice jako takový. Ten je představen na pozadí či v souvislosti s nějakým jiným tématem, kupříkladu zpříšňování azylové politiky (např. „Nizozemci stavějí překážky před přistěhovance“, Hospodářské noviny, 24. 3. 2006) či vstupu Rumunska do Evropské unie (např. „Jogin ohrozil vstup Rumunů do EU“, Mladá fronta Dnes, 14. 1. 2006). Výjimkou je rozhovor Renaty Kalenské s Blancou Gonzales, kubánskou emigrantkou a bývalou disidentkou, která byla nucena emigrovat do Miami, jenž přinesly Lidové noviny („Castro nám utahuje smyčku kolem krku“, Lidové noviny, 24. 8. 2005). Článek přibližuje život ženy, která čelila politickému pronásledování na Kubě, a vedle charakteristiky situace v zemi se čtenáři dozví i o mnohých okolnostech její emigrace: subjektivních důvodech, procesu rozhodování, životě před i v emigraci a o plánované budoucnosti, vztazích s rodinou a dalšími emigranty. Čtenáři mají příležitost vytvořit si představu o tom, co prožívá politická uprchlice, a rozhovor je navíc natolik konkrétní, že čtenáře nevybízí k tomu, aby si její příběh zobecňoval na všechny ostatní uprchlíky z Kuby, uprchlíky v Miami, či uprchlíky všeobecně. Článek také poskytuje prostor pro hlas uprchlice, který ve většině analyzovaných článků nezaznívá. Poukazuje mimo jiné na to, že uprchlíci mohou být (politicky) aktivní a mohou vyjadřovat vlastní názory. Takových článků lze však najít ve vybraných novinách v daném období poskrovnu.

Všechny čtyři sledované deníky také zaznamenaly případ afgánského křesťana, který byl ve své zemi nábožensky pronásledován, a byl mu v Itálii a Německu nabídnut azyl. Příběh je líčen spíše jako politická kauza. O samotném uprchlíkovi se čtenáři dozví jen to, že mu hrozila smrt za konverzi a „afghánský konvertita již devět let v Německu žil poté, co před 16 lety přijal v Pákistánu při humanitární pomoci afghánským uprchlíkům křesťanskou víru.“ („Konvertita přistál v Itálii“, Právo, 30. 3. 2006).

V ostatních případech se média o „příběhy“ konkrétních uprchlíků obvykle zajímají v souvislosti se skandály, jako je vyhoštění (např. „Německo Kurdku ocenilo, ale rodiče vyhostí“, Mladá fronta Dnes, 24. 3. 2006), uvádění nepravých údajů v žádosti o azyl (např. „O azylu jsem lhala, přiznala Ayaan Hirsi Ali“, Lidové noviny, 15. 5. 2006) nebo v souvislosti se zadržením osob podezřelých z terorismu či jiné trestné činnosti, které žádaly o azyl nebo jej získaly v některé ze západoevropských zemí (např. „Podezřelý terorista byl v Itálii obviněn“, Hospodářské noviny, 2. 8. 2005). Tyto články přispívají k vytváření obrazu uprchlíků jako potenciálních podvodníků a zločinců představujících ohrožení. V novinách jim však chybí protívaha, například příběhy konkrétních žadatelů o azyl, kteří azyl získali „normální“ cestou a se kterými „nejsou žádné problémy“, nebo kteří něčím vynikli v pozitivním smyslu.

Souvislosti uprchlictví

Následující část textu hledá odpověď na otázku, v jakých kontextech se v novinách píše o uprchlících. Při obsahové analýze souboru jsem články třídila podle témat, v jejichž souvislosti se o uprchlících píše. Vzniklo tak pět (vzájemně se prolínajících) kategorií témat. Nejvíce článků se tematicky dotýkalo *ilegální migrace* (45), přičemž nejčastěji se zabývaly strategiemi migrantů na cestě a opatřeními proti ilegální migraci. Ve druhé nejvíce obsazené kategorii byly texty o *válečných konfliktech, post-konfliktních politických vyjednáváních a rozvojové pomoci* (28). Třetí kategorií tvořily články o *environmentálních katastrofách* (21)⁶, čtvrtou texty dotýkající se migrační a azylové politiky (18). Do poslední kategorie jsem zařadila články, které se nějak věnovaly *životu uprchlíků v exilu* (15).

Při srovnání tematických okruhů, neboli kontextů, ve kterých píše o uprchlících v Česku a v zahraničí, je možné si povšimnout několika rozdílů i shodných prvků. Za zmínku stojí zajímavý rozdíl s ohledem na psaní o uprchlických táborech. V článcích o uprchlících v zahraničním kontextu se mnohem méně píše o uprchlických táborech, než je tomu v článcích o uprchlících v Česku. Texty se o nich pouze krátce zmiňují obvykle v souvislosti s nestabilní situací či válkou v nějaké zemi. Nebývá na ně však pohlíženo perspektivou přijímající společnosti, jak je tomu v českém kontextu, ale z perspektivy uprchlíků. Uprchlické tábory tedy nebývají prezentovány jako zdroje ohrožení pro okolní společnost, ale spíše jako útočiště pro masy lidí vyhnané válkou. Pokud uprchlické tábory představují nějaké ohrožení, pak nikoli pro své okolí, ale pro lidi žijící uvnitř těchto táborů. Jsou to provizorní a přeplněná místa, kde žijí lidé v bídných podmínkách a kde jsou zranitelnější a náchylnější k nemoci a fyzickému strádání – toto je obvyklý obraz uprchlických táborů v Africe a Asii. Jen asi ve třech článcích je uprchlický tábor místem, kde se odehrávají konkrétní příběhy zde žijících uprchlíků (např. „Iráčtí uprchlíci s návratem domů nepočítají“, Hospodářské noviny, 31. 5. 2006). Pokud se tedy píše o uprchlických táborech, které jsou nedaleko, takřkajíc za humny, jsou zobrazovány zejména jako zdroj ohrožení pro okolní společnost. Tím, jak se od nás uprchlické tábory vzdalují, je pro novináře snažší získat jakýsi odstup a podívat se na ně z perspektivy těch, kteří tam žijí.

Je však možné identifikovat mnohé společné kontexty či témata, v jejichž souvislosti se o uprchlících píše jak v českém, tak zahraničním kontextu. Jsou to zejména témata jako cesta a překračování hranic, které jsem zařadila do širší kategorie ilegální migrace, a migrační a azylová politika. I v článcích ze zahraniční rubriky pronikají ke čtenářům jak pozitivně, tak negativně (ve vztahu k obrazu uprchlíků) laděné „příběhy“ uprchlíků.

Ilegální migrace

Celkem 45 článků, tedy celou jednu čtvrtinu všech textů, bylo možné zařadit do kategorie nelegální migrace. Tato kategorie zahrnuje tematicky čtyři typy článků: 1. cesta a strategie migrace, 2. opatření proti ilegální migraci, 3. důsledky ilegální migrace pro přijímací společnost, 4. zadržení převaděčů. Texty pochází až na výjimky z evropského kontextu (zejména jižní Evropy) a z USA, případně jsou situovány do míst tvořících „brány do Evropy“ – severní Afriky a Turecka. Ve všech článcích je zdůrazňován ilegální aspekt migrace uprchlíků, který ovšem není nijak problematizován – proč jsou tyto lidé označováni za „ilegální“? Proč překračují hranice nelegálním způsobem? Autoři těchto textů bez výjimky nekriticky nereflktují fakt, že v současné době je pro lidi z některých zemí téměř nemožné dostat se do Evropy či Spojených států jiným způsobem než „bez dokladů“.

Společným znakem těchto článků je, že jsou psány z perspektivy přijímací společnosti a pokud do nich výjimečně pronikne perspektiva samotných uprchlíků, tak obvykle v podobě spekulace autora/ autorky článku. Uprchlíci jsou především vnímáni jako problém pro přijímací společnost, se kterým je potřeba se vypořádat, což v tomto kontextu znamená posílit ochranu hranic a zabránit migraci všemi možnými prostředky. Kromě informací o tom, že je potřeba posílit ostrahu hranic, o nezvládnání přílivu uprchlíků přijímacími středisky a nedostatečných kapacitách záchranářů a policie, však většinou

ani není objasněno, proč jsou uprchlíci jako problém vnímáni, tedy, jak tvoří problém. To, že příliv uprchlíků je problémem, kterému je třeba zabránit, je samozřejmý, obecně sdílený předpoklad, který není třeba dále rozebírat. Nejčastějšími hlasy, které v těchto článcích zaznívají, jsou zástupci policie, armády, záchranářů, úředníků a politiků, nikoli samotných uprchlíků.

V této perspektivě vzniká problém s uprchlíky v okamžiku jejich příchodu, proto se klade ve článcích důraz právě na cestu a strategii migrace. Píše se v nich o počtech přípluvších/zachráněných/ utonulých uprchlíků, jejich původu (geografický region, státní příslušnost), v některých případech také o kritické situaci, ve které se nacházejí po vyčerpávající cestě, nezvladatelnosti situace a nutnosti podniknout nějaká opatření. Nevítanost a nechtěnost těchto lidí ze strany společnosti, do které směřují, je kontrastována s vytrvalostí a urputností, se kterou se do Evropy chtějí dostat.

„Stojí to za to riziko – neexistuje způsob, jak tyto lidi zastavit,“ řekl agentuře Reuters Senegalec Tal, který do Španělska pronikl právě přes Kanárské ostrovy a nyní prodává v Madridu pirátská cédéčka. Od počátku roku doplulo na Kanárské ostrovy sedm a půl tisíce nelegálních přistěhovalců. Je to pětkrát více než za celý loňský rok. („Kanárské ostrovy – nový cíl imigrantů“, Mladá fronta Dnes, 24. 5. 2006).

Jak ukazuje výše uvedená citace, některé články také naznačují budoucnost těchto uprchlíků v Evropě. Frekventovaný stereotyp Afričanů prodávajících pirátská cédéčka podtrhuje ilegální aspekty jejich migrace.

Články také rozsáhle tematizují různé strategie, které uprchlíci při své cestě používají. Je to pouze v těchto zmínkách, kdy se uprchlíci projevují jako aktéři (charakter jejich jednání však vyznívá v jejich neúspěchu), neboť v ostatních souvislostech jsou spíše objekty manipulace – jsou zadrženi, zachráněni, evakuováni, převáženi, deportováni, repatriováni. Uprchlíci jsou ve většině textů zobrazováni jako pasivní objekty zadržení či záchrany. Velmi častým kontextem, ve kterém se uprchlíci dostanou na stránky novinových článků, je také smrt:

U italských břehů bylo zadrženo za loňský rok 207 plavidel s téměř 22 tisíci nelegálními imigranty. Pobřežní stráž a celníci loni vylovili z moře těla 70 mrtvých běženců. („Do Itálie dorazily další stovky běženců“, Hospodářské noviny, 12. 6. 2006).

Ačkoli tento jev poukazuje na jeden ze silně problematických aspektů „pevnosti Evropa“, novináři jej přijímají zcela bez výhrad a nijak jej kriticky nedávají do širších souvislostí.

Články tohoto typu obsahují velkou míru zamlčených předpokladů. Zprávy o tom, že je potřeba zamezit přílivu uprchlíků, a že ti, kteří se do země ilegálně přece jen dostali, budou vráceni tam, odkud přišli, nejsou nijak problematizovány. Co je tam čeká? To již není postžitelné optikou přijímající společnosti, která v těchto článcích převládá. Pokud se článek vůbec zabývá důvody, proč se tolik lidí snaží proniknout do cílových zemí, vystačí si s velmi stručnými zmínkami o „push“ faktorech: „... chtějí uniknout bídě ve svých zemích“ („U Gibraltaru se utopilo 22 běženců“, Lidové noviny, 28. 11. 2005) nebo „pull“ faktorech: „... mířících za lépe placenou prací“ („USA a Mexiko oddělí zed“, Mladá fronta Dnes, 17. 12. 2005). Obvykle jsou zdůrazňovány ekonomické motivy migrace a jiné důvody, proč se snaží lidé „bez papírů“ dostat do Evropy či USA, nejsou tematizovány.

S výše zmíněnou neodbytností a ilegalitou uprchlíků pak logicky souvisí informování o opatřeních přijatých k potírání nelegální migrace, jako je zlepšení či vybudování ochranných bariér, posílení hlídek, zakoupení speciální techniky ap. Články pocházejí převážně z evropského kontextu, v podstatě jde o zprávy popisující budování „pevnosti Evropa“. Menší, ale stále významná část článků je lokalizována v USA. O uprchlících se v těchto článcích mluví jako o problému, který danou zemi či země

nějakým způsobem ohrožuje a kterému je potřeba zabránit. Obvykle jsou citovány jejich počty, které jsou dostatečným vysvětlením pro přijatá opatření. V článcích z této kategorie chybí obvykle pohled z perspektivy uprchlíků, nezabývají se tím, jaký mají problém. Občas se ozývají nesouhlasné hlasy nevládních organizací a ochránců lidských práv, kteří upozorňují, že tato opatření porušují lidská práva uprchlíků. Tato tvrzení však nejsou již dále rozváděna, a tak se čtenář/ka vlastně nedozví, jaká tato práva jsou a proč/jak jsou vlastně porušována.

Tyto články se také vedle ilegální imigrace často tematicky dotýkají problematiky terorismu, drog, převeděčů a jiných typů zločinnosti. Uprchlíci jsou tedy skrze ně přímo i nepřímo spojováni s kriminalitou.

Azylová politika jako součást i/migrační politiky

Do této tematické kategorie je možné zařadit značnou část článků, o kterých jsem pojednávala v předcházející části – tedy opatření proti ilegální migraci. Patří sem však také 18 článků, které se zabývají dalšími aspekty migrační a azylové politiky. Azylová politika je v těchto textech většinou pojímána jako dílčí část i/migrační politiky – obsah článku obvykle tematizuje opatření migrační politiky a v rámci toho pak informuje o azylové politice jako součásti těchto opatření. Tímto způsobem se také zamlžuje rozdíl mezi uprchlíky a jinými imigranty, mezi kterými obvykle články rozlišují. Jsou to právě články týkající se migrační a azylové politiky, které spolu s články o ilegální migraci nejvíce přispívají k znejasňování obrazu uprchlíků a dalších „typů“ migrantů, avšak zároveň posilují některé stereotypy. Zatímco uprchlíci jsou často nazýváni nelegálními a jsou zobrazováni jako nežádoucí, imigranti jsou považováni za legální a žádoucí. Tento typ článků, na rozdíl od článků z předchozí tematické sekce, již podává čtenáři vysvětlení, proč jsou uprchlíci vnímáni primárně jako problém pro přijímací společnost. Vytváří obraz uprchlíků jako lidí nequalifikovaných, zatěžujících sociální systém, v protikladu ke kvalifikovaným imigrantům, které sociální stát potřebuje.

Všechny články v této kategorii také tematizují rostoucí zpřisňování migrační, a tedy i azylové politiky v Evropě a ve Spojených státech. Většina zpráv zpřisňování azylových procedur nijak kriticky neanalyzuje, v některých se ozývají kritická stanoviska ze strany charitativních organizací, novináři však tyto debaty sami nerozvíjejí. Zpřisňování azylové procedury a také potírání nelegální imigrace bývá dááno v mnoha článcích do souvislosti s terorismem a rostoucí nevolí veřejnosti vůči imigraci. Zejména v kontextu Velké Británie jsou v článcích tato opatření legitimizována příklady žadatelů o azyl, kteří spáchali teroristické útoky. Vzhledem k absenci jakýchkoli pozitivně laděných článků v této kategorii přispívají tyto texty k vytváření obrazu uprchlíků a žadatelů o azyl jako potenciálního ohrožení přijímací společnosti.

Život v exilu

Tato málo obsazená kategorie (15) obsahuje pestrou směsici článků z různých koutů světa. Pro vytváření mediálního obrazu uprchlíků je však důležitá – jedná se totiž o rozsáhlejší články, ve kterých jsou uprchlíci vesměs hlavním tématem, a jsou to také jedny z mála textů, ve kterých jsou uprchlíci zobrazováni jako lidé, kteří mají problém, nikoli jen jako ti, kteří tvoří problém pro okolní společnost. Lze tak nahlédnout do různých aspektů života uprchlíků i prostřednictvím hlasů jich samotných, a tak si čtenáři mají možnost utvořit alespoň částečnou představu o tom, co uprchlíci prožívají a jak vypadá jejich život. Články bývají také úžeji zacíleny na konkrétní skupiny uprchlíků či na jednotlivce nebo rodinu uprchlíků.

Jedním z aspektů života v exilu, který se objevuje v článcích z této kategorie, je *integrace uprchlíků*. Toto téma není v analyzovaném souboru článků příliš frekventované. Kromě článků v této sekci se objevuje v textech ještě v souvislosti s migrační a azylovou politikou, kde se vesměs jedná o informace o opatřeních, kterým se musí uprchlíci podrobit. V článcích o životě v exilu bývá o integraci uprchlíků pojednááno ze dvou hledisek. Buď popisují uprchlíky jako nezakotvené, žijící v situaci jakéhosi provizoria (obvykle z kontextu uprchlického tábora) a zabývají se problémy, kterým uprchlíci musí čelit

v cizím prostředí. O těch se dozvíme jak z úst uprchlíků, tak novinářů. V souvislosti s integrací bývají tematizovány především problematické vztahy s přijímací společností, méně již jazyková bariéra, problémy s bydlením a hledáním práce nebo kulturní rozdíly. Z tohoto hlediska je tedy ojedinělý článek o uprchlících ze Severní do Jižní Koreje, který z perspektivy uprchlíků líčí problémy se začleněním uprchlíků do zcela odlišného světa, které vyplývají z kulturních rozdílů v obou zemích, a přibližuje problémy uprchlíků z pohledu lidí, kteří s nimi pracují („V Severní Koreji žiji v 50. letech. Co až přijde kapitalismus?“, Mladá fronta Dnes, 27. 5. 2005). Výjimečná, v porovnání s články v ostatních sekcích, je také reportáž o životě iráckých uprchlíků v Jordánsku a Sýrii, kterou přinesly Hospodářské noviny. Snaží se definovat „typický příběh iráckých uprchlíků“ a důvody jejich odchodu z domoviny a věnuje se i jejich životu v exilu. Rozsah exodu (či přílivu) Iráčanů není hlavním tématem textu, jak je tomu u většiny článků o uprchlících, tyto informace spíše dobarvují výjevy z jejich každodenního života, jako jsou problémy s bydlením, chudoba, nemožnost legálně pracovat, školní docházka dětí („Iráčtí uprchlíci s návratem domů nepočítají“, Hospodářské noviny, 31. 5. 2006).

Druhým typem článků tematizujících integraci jsou příběhy „příkladně“ integrovaných uprchlíků v západní Evropě, jež se odehrávají na pozadí známých kauz. Jaký je v nich obraz integrovaných uprchlíků? Úryvky zmiňují pocity národní identity, splynutí s většinovou společností a vynikání v nějaké oblasti oceňované majoritní společností.

Po období právního vakuu v nové zemi se cítí být víc Holanďankou než dívkou z bývalé Jugoslávie. Ničím se teď neliší od vrstevnic, patří mezi nejlepší žáky školy v městě Winterswijk. („Nizozemci stavějí překážky před přistěhovalce“, Hospodářské noviny, 24. 3. 2006).

Hayriye Aydinová je sympatická sedmnáctiletá Kurdka, která má před maturitou na berlínské střední škole. Hovoří plynule německy a za svou angažovanost v boji proti antisemitismu jí spolkový prezident Horst Köhler pozval tuto středu na koncert „Bellevue unplugged“ do svého zrekonstruovaného sídla. Tady by mohl příběh o příkladné integraci, po které volá nejenom Německo a kterou ocenila i hlava státu, skončit. Pokud by však její rodině nehrozilo vyhoštění ze země. („Německo Kurdku ocenilo, ale rodiče vyhostí“, Mladá fronta Dnes, 24. 3. 2006).

Zde by příběh skončit opravdu nemohl, protože téma „příkladně“ integrace není pro novinový článek dostatečně zajímavým námětem, není zde žádné zauzlení – cílovým tématem článku není integrace zmíněných dívek, ale jejich problémy s povolením k pobytu a vyhoštění, v širším kontextu také zpřisňování azylové a migrační politiky.

Články v této kategorii také řeší vztah uprchlíků k zemi původu jednak skrze jejich již zmíněné problémy s okolní společností v exilu, nezakotvenost v novém prostředí a touhu po návratu do původní domoviny, a také skrze jejich politickou aktivitu namířenou vůči režimu ve své vlasti. Zde jsou uprchlíci líčeni jako aktéři, kteří mají vlastní politické názory, nejsou jen obětmi politické či náboženské represe ve vlastní zemi, ale aktivně proti ní bojují. Článek o tibetských emigrantech také jako jeden z mála poukazuje na to, že mezi uprchlíky mohou být mnohé, v tomto případě politicko-názorové, rozdíly:

Z vnějšího pohledu působí tibetská emigrace jako jedolitá masa, sešikovaná jako jeden muž či žena za svým vůdcem, charismatickým a plně respektovaným dalajlamou. Ale není tomu tak. Mezi exulanty, zvláště mezi těmi mladšími a radikálnějšími, se už delší dobu šíří rozčarování. A jeho terčem je sám dalajlama, respektive jeho cesta nenásilného odporu vůči Číně, kterou už celá desetiletí ordinuje „svým“ Tibetanům. („Mladí Tibetané: Smířlivost nikam nevede“, Mladá fronta Dnes, 4. 4. 2006).

I těchto několik článků, věnujících se více dopodrobna životu uprchlíků v exilu, ve kterých navíc zaznívají i jejich hlasy, lze považovat v psaní o uprchlících mimo český kontext v daném období za pozitivní jev. V analyzovaných článcích z roku 2001 se tento typ textů ze zahraničního kontextu neobjevoval. Ve sledovaném období přinesly nejvíce článků tohoto typu Hospodářské noviny (6) a Mladá fronta Dnes (6).

Válečné konflikty a nepokoje, post-konfliktní politická vyjednávání a rozvojová pomoc

V této sekci se jedná obvykle o tematicky rozmanité články (28), ve kterých jsou uprchlíci pouze doplňkovým tématem či které obsahují o uprchlících letmou zmínku. Hlavním námětem článků jsou zprávy informující o současném stavu v některé z rozvojových zemí, často zmiňované válkami, konflikty či jinými nepokoji (např. „Africkému rohu hrozí zbytečná válka“, Hospodářské noviny, 04.01.2006), či iniciativách celebrit a politiků z rozvinutých zemí, které posílají do těchto oblastí pomoc (např. „Bush chce jednotky OSN do Dárfúru“, Právo, 10. 5. 2006).

Uprchlíci slouží novinářům především k dokreslení popisované situace (války) či oblasti, přičemž nejdůležitější jsou v těchto kontextech jejich počty – tedy kolik lidí se stalo uprchlíky, kolik uprchlíků žije nebo se vrací do dané oblasti. Uprchlíci jsou v těchto článcích homogenní masou, a to především objekty pomoci, produkty válek či jiných katastrof a objekty politického vyjednávání (příkladem jsou pravidelně se opakující články týkající se vyjednávání mezi Izraelem a Palestinou o návratu palestinských uprchlíků).

Pouze v článcích informujících o situaci v Iráku lze zaznamenat (a to je zřejmě posun oproti předchozí analýze) snahu novinářů informujících ze „zdrojové“ oblasti zachytit svědectví uprchlíků a více informací o jejich odchodu. Zajímavá je reportáž o životě v Iráku, ve které jsou prezentováni lidé, kteří se rozhodli zde zůstat navzdory nebezpečí a příkladu většiny přátel a sousedů, kteří odešli ze země v důsledku napětí mezi náboženskými a etnickými skupinami. Článek tak přitahuje pozornost k procesu rozhodování o emigraci a naznačuje, že ne všichni lidé se za stejné situace stávají uprchlíky („Jak přežít v Iráku“, Mladá fronta Dnes, 14. 4. 2006).

Srovnání geografických oblastí

Při analýze jsem články kategorizovala také podle geografických oblastí, o kterých pojednávají. Zvolila jsem kategorizaci podle jednotlivých kontinentů a některých jejich geografických částí, ze kterých se ve sledovaném souboru objevovaly články o uprchlících. Z analýzy vyplynulo, že na základě zvolené kategorizace lze nalézt mnoho společných/rozdílných prvků, které stojí za pozornost zmínit. Některé již byly naznačeny v předchozím textu, v následující části tento obraz stručně doplním. Zajímalo mě především, v jakých souvislostech se v jednotlivých geografických oblastech o uprchlících píše, v jakých rolích v textech vystupují a jaká je jejich identita. V analyzovaném souboru pojednává nejvíce článků o Evropě (108), následuje Asie (49), Severní Amerika (32) a Afrika (31). Naopak spíše výjimečně se o uprchlících píše v souvislosti s Jižní Amerikou (5) a Austrálií (1)⁸.

Evropa

V souboru analyzovaných článků pochází nejvíce textů tematicky ze západní Evropy (47), dále pak z jižní Evropy (32) a střední a východní Evropy (29). Neobjevil se zde ani jeden článek pocházející ze severovýchodních zemí.

Články z *jižní Evropy* (32) se až na výjimky zabývají přílivem „nelegálních“ uprchlíků na středo-mořské ostrovy a břehy Itálie a Španělska. Výjimkou z anonymní masy (afrických) uprchlíků tvoří například afghánský křesťan, který získal azyl v Itálii, zadržovaný žadatel o azyl podezřelý z terorismu nebo ilegální kamerunský uprchlík – bez výjimky muži.

Články, které informují o událostech v *západní Evropě* (47), se také často dotýkají nelegální migrace a zejména azylové a migrační politiky. Uprchlíci jsou zobrazováni jako skupiny či masy, vůči nimž

jednotlivé státy nebo Evropská unie podnikají nějaká opatření, jež různými způsoby omezují imigraci a přístup uprchlíků. Více než u článků z jižní Evropy se zde však objevují uprchlíci jako konkrétní lidé. Ať již se jedná o nizozemskou poslankyni somálského původu zasazující se za práva muslimských žen, která uváděla nepravé údaje ve své žádosti o azyl; dobře integrovanou bosenskou či kurdskou dívku, které ne vlastním zaviněním hrozí vyhoštění; Alžířana či Maročana, kteří v Belgii protestují proti vyhošťování uprchlíků „bez papírů“; nebo islámského duchovního, jež získal v Británii azyl, ale podněcoval zde islámský radikalismus, a proto byl vyhoštěn. Nejvýraznějšími osobními charakteristikami je národnost, lze identifikovat i jejich pohlaví – články pojednávají jak o mužích-uprchlících, tak ženách-uprchlících. Je zajímavé si povšimnout, že stejně jako zprávy o anonymních masách uprchlíků i jednotlivé kauzy konkrétních uprchlíků se velmi často dotýkají jejich odmítnutí (zamítnutí žádosti o azyl, vyhoštění ap.) ze strany západních zemí. Avšak zatímco anonymní stovky a tisíce uprchlíků, jejichž osobní příběhy jsou neznámé a motivy migrace nejasné či zjednodušené, lze zahrnout poměrně snadno (a jen jakoby zdálky se v některých článcích objevuje kritika hromadného vyhošťování a repatriaci uprchlíků či opatření zamezující imigraci z úst některých politiků či zástupců organizací uprchlíků), legitimita vyhoštění konkrétních uprchlíků (s výjimkou radikálních islamistů či osob podezřelých z terorismu) již není tak jednoznačná. Uprchlíci se zde totiž objevují jako lidé s komplikovanými příběhy a jejich problémy jsou pro čtenáře pochopitelnější, a to i skrze hlasy jejich přátel i veřejnosti pronikající do tohoto typu článků, vyjadřující uprchlíkům svoji podporu a lítost.

V článcích ze *střední a východní Evropy* (29) bývají uprchlíci ne příliš často hlavním tématem, obvykle obsahují o uprchlících pouze zmínku v souvislosti s různými událostmi. Obraz uprchlíků v oblasti střední a východní Evropy je velmi nezřetelný. Buď se jedná o anonymní pasivní objekty nějakých akcí (politické jednání, převádění přes hranice, týrání, zpřísnění azylové politiky) nebo o konkrétní osoby, jejichž obraz je negativní (váleční zločinci a islámští extremisté na Balkáně, uprchlík podezřelý z terorismu zadržený na Slovensku). Nejvíce z těchto článků nějakým způsobem souvisí s balkánskými zeměmi a rakouskou migrační/azylovou politikou, zcela však chybí články z Polska, Maďarska, Ukrajiny či Běloruska.

Severní Amerika – USA

Články, v nichž je nějakým způsobem pojednáno o uprchlících, pocházející ze severoamerického kontextu (31), se věnují zejména ilegální migraci a opatřením, která je nutno k omezení této imigrace podniknout, dále také uprchlíkům před hurikánem Katrina. Za uprchlíky byli v článcích z USA ve sledovaném období tedy označováni především Američané z New Orleans, Mexičané a Kubánci, o nichž se mluví zejména v souvislosti s ilegálními přechody hranic. Výjimkou je krátká zpráva, která informuje o tom, že USA udělily azyl šesti severokorejským uprchlíkům („USA daly azyl prvním Severokorejčům“, Mladá fronta Dnes, 09.05.2006). Některé články také diskutují měnící se charakter americké společnosti v důsledku nárůstu hispánské populace a její vliv na politiku a ekonomiku země. S výjimkou reportáží o uprchlících z New Orleans chybí v americkém kontextu příběhy a kauzy konkrétních uprchlíků a v článcích dotýkajících se uprchlíků převažuje perspektiva přijímající společnosti.

Afrika

Asi nejméně zřetelnou představu si mohou čtenáři novin udělat o uprchlících v Africe. Tematicky sem spadají články o ilegální migraci v rámci severoafrických zemí a pokusech o přechod hranic do Evropy, o rozvojové pomoci poskytované ze strany evropských zemí a USA, válkách a politických nepokojích. Uprchlíci jsou zde masy přelévající se přes hranice v důsledku války (Súdán a Kongo) nebo anonymní zbídačení příjemci pomoci.

Článků, věnujících se podrobněji různým aspektům života afrických uprchlíků, je málo. Výjimkou je například článek informující o české škole v Angole, kde uprchlíky učí zemědělským dovednostem.

Text vedle této hlavní informace rozebírá situaci v Angole a představuje „střípky“ ze života dvaadvacetiletého uprchlíka Alfreda. Ty jsou založené především na pozorování novináře, ale i na několika vyjádřeních uprchlíka: život v nuzných podmínkách, bez vzdělání a práce, kterou se však snaží najít, neochota vrátit se zpět tam, odkud uprchl.

... občas spravuje auta, jindy pomáhá v rodinách, když přestane jít elektřina. Báví se na diskotékách, přes den hraje na dvoře fotbal. („Uprchlí před válkou a Češi je učí“, Hospodářské noviny, 31. 1. 2006).

Asie

O uprchlících v asijském kontextu pojednává značná část článků (49), přičemž polovina se dotýká situace na Blízkém východě. Nejvíce článků se zaměřuje na Izrael a Palestinu, kde se vyskytuje obvykle jen letmá zmínka o uprchlících jako předmětech politického vyjednávání. Pouze jeden článek dává nahlédnout do života palestinských uprchlíků v Sýrii („Mladí touží po Palestině, kterou nikdy neviděli“, Hospodářské noviny, 22. 2. 2006). Druhá část textů z oblasti Blízkého východu se vztahuje k situaci v Iráku či iráckých uprchlíků v exilu. Na rozdíl od zpráv z palestinsko-izraelského konfliktu si čtenáři v případě války v Iráku mohou o iráckých uprchlících vytvořit mnohem konkrétnější obraz. Články pocházejí jednak z iráckého prostředí, jednak z prostředí exilu v sousedních zemích a často v nich vystupují konkrétní mluvčí z řad Iráčanů, kteří nastiňují některé aspekty vlastní situace a doplňují pozorování novinářů. Iráčtí uprchlíci jsou líčeni jako obyčejní lidé, kteří se rozhodli odejít do bezpečí. V článcích z Iráku jsou nastíněny také různé aspekty zdejší situace v souvislosti s odchodem uprchlíků, což čtenářům umožňuje pochopit jejich motivy a nahlédnout na jejich situaci v širším kontextu⁹.

Výrazný rozdíl mezi tím, jaké místo zaujímají uprchlíci v článcích o palestinsko-izraelském konfliktu na jedné straně a o válce v Iráku na straně druhé, může naznačovat tendenci novinářů zabývat se vysoce aktuálními událostmi, jejichž dokreslení akčními lidskými dramaty doprovázejícími válku (živé či mrtvé oběti konfliktu, osobní neštěstí či naopak štěstí v neštěstí, prožitá hrůza) je účinné a z jejich pohledu atraktivní pro čtenáře bažící po lidských příbězích. Dlouhodobé vleklé a komplexní problematické procesy jako je ten mezi Izraelem a Palestinou nejsou z tohoto hlediska pro novináře tak zajímavé. Navíc jejich „analýza“ není zdaleka tak jednoduchá jako zkratkovitě nastínění několika lidských příběhů, jejichž scénář lze načrtnout a pochopit i bez znalosti širšího kontextu.

V článcích z ostatních asijských zemí si lze povšimnout poměrně zajímavé součásti obrazu uprchlíků, která je v článcích z ostatních koutů světa poměrně nevýrazná. Jedná se o politickou aktivitu uprchlíků a jejich roli v poskytování informací. Ve srovnání s obrazem afrických uprchlíků, kteří jsou nejvíce vykreslováni jako pasivní objekty pomoci a oběti válek, uprchlíci z některých asijských zemí jsou častěji líčeni jako politicky aktivní jedinci, kteří vyvíjejí určitou aktivitu směrem ke změně režimu v zemích, odkud uprchli, či jako informátoři, kteří mohou poskytnout cenné informace o totalitních režimech. Jejich role je tedy v článcích mnohem aktivnější:

Potvrzuje to i uprchlík Kim Tok-il, který v KLDK pracoval 17 let pro tajemný Úřad 39, pověřený úkolem vytvářet pro Kim Čong-ila tajné fondy. „Úřad 39 kontroluje obchod s drogami. Po celé zemi se pěstuje opium, které se rafinuje na heroin. Úřad má také hlavní roli v distribuci padělaných bankovek,“ řekl Kim Tok-il stanici BBC. („USA tlačí na KLDK přes peníze“, Hospodářské noviny, 21. 4. 2006).

Mnoho utečenců svému duchovnímu vůdci vytýká, že smířlivá politika nikam nevede. Dala-llamovi tak vyrůstá radikální opozice, které už nestačí autonomie Tibetu v rámci Číny. („Mladí Tibeťané: Smířlivost nikam nevede“, Mladá fronta Dnes, 4. 4. 2006).

Tyto texty však nejsou obvykle primárně zaměřené na uprchlíky, ale zabývají se nějakými politickými problémy a o uprchlících je v nich jen zmínka. Jedná se zejména o texty, v nichž v nějaké aktivní roli vystupují uprchlíci ze Severní Koreje, Tibetu, Číny a Barmy. Ne vždy však vyznívá politický aktivismus uprchlíků v jejich prospěch. V článku o protestní demonstraci proti karikaturám proroka Muhammada, kde účastníci útočili na zahraniční podniky a bylo zraněno několik lidí, je zmíněno:

Demonstrace, jíž se zúčastnilo také několik set afghánských uprchlíků, začala ráno schůzkou asi 6 000 nespokojenců na rušné dopravní křižovatce města, kde provolávali smrt Dánsku a autorům karikatur, pálili dánské vlajky a podobiznu dánského premiéra. („Pákistánci vypálili KFC“, Lidové noviny, 16. 2. 2006).

Z článku však není jasné, proč autor účast afghánských uprchlíků uvádí – zda měli v demonstraci nějakou speciální roli – protože o ostatních zúčastněných se zde hovoří jako o „osobách“, aniž by byl jakkoli zmiňován jejich původ.

Závěr

V této analýze jsem se snažila vykreslit obraz uprchlíků v různých částech světa tak, jak jej bylo v uplynulém roce možné zachytit v zahraničních rubrikách vybraných českých deníků. Poukázala jsem na to, kdo je těmito médii zobrazován jako uprchlík, v jakých souvislostech se o uprchlících píše a jak se obraz uprchlíků liší v jednotlivých geografických oblastech světa. Domnívám se, že některé aspekty obrazu uprchlíků v zahraničí, zejména z evropského kontextu, mohou být čtenáři do určité míry zobecňovány i na uprchlíky přicházející do Česka a žijící v Česku. Výsledky analýzy však nejsou pro samotné uprchlíky příliš příznivé. Ukazují, že uprchlíci jsou vnímáni především jako anonymní masa lidí, jež představuje ohrožení pro společnost, ve které hledají azyl před nebezpečím. To, že jsou uprchlíci lidé, kteří čelí nějakému problému a potřebují ochranu, je upozaďováno a zjednodušováno, zdůrazňováno je spíše nebezpečí a zátěž, kterou představují pro společnost, do které přicházejí či se o to pokouší. S tím, jak se uprchlíci Evropě (a USA) vzdalují a jejich problémy se nás tak zdánlivě netýkají, obraz uprchlíků jako lidí tvořících problém slabne a do popředí se dostává obraz uprchlíků jako lidí trpících a potřebujících pomoc.

I z toho, že jsem při čtení analýzy Bitricha a Klvačové zcela jasně rozpoznávala jednotlivé typy článků v „mé“ o pět let mladší databázi, usuzuji, že se toho v psaní o uprchlících příliš mnoho nezměnilo. Jako pozitivní lze zaznamenat, že se na stránky novin častěji dostávají příběhy konkrétních uprchlíků a střípky z jejich každodenního života v exilu, stejně jako častěji zaznívají jejich hlasy. Tento trend se ostatně objevil i v psaní o uprchlících v současném českém kontextu (Křížková). Domnívám se, že je důležité zdůraznit, že jsou to hlavně tyto články, které poskytují čtenářům příležitost vnímat uprchlíky především jako lidi, kterým mohou alespoň částečně porozumět. Jsou to také texty, jež představují protiváhu článkům prezentujícím uprchlíky jako „ilegály“ a potenciální ohrožení. Avšak vzhledem k ojedinělosti výskytu těchto článků v porovnání s těmi, jež vyznívají vůči uprchlíkům převážně negativně, nelze jejich vliv při vytváření mediálního obrazu uprchlíků příliš přeceňovat.

Ve srovnání s psaním o uprchlících v českém kontextu se v textech o uprchlících v zahraničí (a to platí více pro Asii a pro Afriku, méně již pro uprchlíky v Evropě) věnují novináři více popisu problémové situace, jež předcházela jejich uprchlictví. Články se zabývají válkami a politickou situací, jež vede k pronásledování, avšak na úkor toho, že se čtenáři seznámí s různými aspekty jejich migrace a situace v exilu. Pokud však novináři reportují ze života uprchlíků mimo evropský a severoamerický kontext, dávají spíše přednost uprchlíkům či lidem, kteří s nimi pracují, než hlasům oficiálních institucí.

Za povážlivou považují absenci jakékoli kritické reflexe informací zprostředkovaných v člancích o uprchlících a o jednotlivých aspektech migrace a uprchlictví ze strany novinářů. Zatímco v českém kontextu se některé kritické úvahy novinářů v člancích objevují (jak ukázala analýza Křížkové), v textech ze zahraničního kontextu naprosto chybí. Absence kritických analýz či komentářů v sledovaném souboru článků může být dána jejich výběrem, totiž jejich nezařazováním do zahraničních rubrik jednotlivých novin (jejichž články byly předmětem analýzy), ale do rubrik věnujících se názorům a komentářům. Podíváme-li se však na zjištění Křížkové, která v analýze psaní o uprchlících v českém kontextu objevila jen nepatrný podíl komentářů (stejně jako Bitrich a Klvačová v analýze před několika lety), zjistíme, že pravděpodobnost výskytu komentářů dotýkajících se uprchlíků v zahraničním kontextu je ve sledovaných novinách velmi malá. Domnívám se, že kritické propojování různých informací v sledovaných člancích a jejich reflexe spolu s vyjádřením názoru novináře by veřejnosti umožnilo lépe porozumět uprchlíkům a komplexnímu fenoménu uprchlictví a migrace.

Poznámky:

- 1) Oproti původní studii umístěné na webových stránkách www.migraceonline.cz je tato verze redakčně zkrácena.
- 2) M. Křížková: „Dynamika obrazu uprchlíků v médiích“. Viz tento sborník.
- 3) P. Klvačová, T. Bitrich: *Jak se (ne)píše o uprchlících: Analýza článků o uprchlících v českém tisku*. Multikulturní centrum Praha. 2001.
- 4) Za účelem srovnání byly vybrány stejné deníky jako u analýzy uprchlíků v českém kontextu (Křížková, tento sborník). Tyto deníky jsou však pouze jednou částí z široké škály médií, jež mohou vytvářet obraz uprchlíků. Bylo by jistě zajímavé pozorovat rozdíly v mediální prezentaci uprchlíků očima českého „méně seriózního“ tisku (typu Blesk), který se těší značné přízni české populace. Roste také sledovanost internetového zpravodajství. Jiný obraz o uprchlících zřejmě vytváří televize. Na samostatnou analýzu by vydala jejich prezentace prostřednictvím televizního obrazu či fotografií otištěných v novinách a časopisech.
- 5) V tomto článku píšu o mediálním obrazu uprchlíků – tedy těch, o kterých se v daném tisku píše jako o uprchlících, a používám pro ně tedy též označení uprchlíci (i přesto, že to často uprchlíci v korektní terminologii, tzn. lidé, jimž byl přiznán azyl, nejsou).
- 6) Tématem těchto článků byly až na dvě výjimky reportáže související s hurikánem Katrina, který postihl Spojené státy na sklonku léta 2005. Je zajímavé reflektovat, že noviny píší o uprchlících i v souvislosti s environmentálními katastrofami, vzhledem k tomu, že tyto důvody nejsou mezinárodním společenstvím uznávány jako zakládající důvod k udělení azylu. Články v této kategorii však nepřinášejí o obrazu uprchlíků v českých médiích žádné významně odlišné poznatky než články v ostatních tematických kategoriích, proto se jimi v další analýze blíže nezabývám.
- 7) Není tomu tak vždy, články hovoří i o „nežádoucích ekonomických imigrantech“. Obvykle však „v okolí“ tohoto spojení lze nalézt termín „nelegální uprchlíci“.
- 8) Každý článek nebyl zařazen výlučně do jedné kategorie – některé články se mohou vztahovat k více oblastem.
- 9) Články informují například o únosech a násilnostech mezi sunnity a šíity („Od zničení mešity uprchly tisíce lidí“, *Právo*, 4. 4. 2006; „Náboženství může rozbit Irák“, *Lidové noviny*, 28. 2. 2006) nebo o pocitech strachu obyvatel Iráku a změnách v jejich každodenním životě („Jak přežít v Iráku? Zůstat doma“, *Mladá fronta Dnes*, 14. 4. 2006).

„Zatím s nimi nejsou problémy“ Mediální obraz azylantů a jejich integrace do české společnosti

Alice Szczepaniková

Úvod: Není uprchlík jako uprchlík

Když se zeptáte někoho z okruhu lidí zabývajících se uprchlickou problematikou na to, jaký je podle ní/něj obraz uprchlíků, který vytvářejí česká média, nejspíše vám bez delšího přemýšlení odpoví, že negativní. S touto počáteční hypotézou jsem i já přistupovala k této analýze. Velmi záhy jsem však zjistila, že v českých médiích jsou uprchlíci zobrazováni velmi různě, často v závislosti na tom, jaký mají v zemi právní status. Mnohem častěji se píše o žadatelích o azyl, tedy o těch, kteří se teprve ucházejí o možnost v České republice zůstat natrvalo. O poznání méně se čtenáři dočtou o azylantech, tedy o lidech, kterým byl již status uprchlíka přiznán a (formálně) mají téměř stejná práva a povinnosti jako čeští občané.¹ Položila jsem si proto následující otázku: jaký je obraz uprchlíků jako lidí, kteří Českou republikou jen neprocházejí či nejsou od většinové společnosti odděleni zdmi uprchlických táborů, ale jako našich současných či budoucích sousedů, spolupracovníků a spoluobčanů, tedy lidí, kteří dostali možnost se v české společnosti usadit natrvalo? Pro účely této analýzy jsem se zaměřila jen na texty týkající se azylantů, tedy těch, kteří byli v České republice přijati, ať už jako političtí uprchlíci nebo z humanitárních důvodů.² V následujícím textu budu slova uprchlík a azylant používat jako synonyma.

Dle nejnovějších statistik zveřejňovaných Odborem azylové a migrační politiky byl u nás od roku 1990 do konce dubna 2006 azyl přidělen celkem 2 933 osobám.³ Jedná se tedy o poměrně malou skupinu lidí. V celkovém souhrnu byl azyl udělen nejčastěji občanům Rumunska, následují občané Ruska (ve většině případů jde o obyvatele Čečenska), dále pak Afghánci, Bělorusové, Arméni a další. Pro jejich začlenění do české společnosti vláda schválila koncepci integrace azylantů.⁴ Jejimi hlavními pilíři jsou: zajištění bydlení, výuka českého jazyka a pracovní zařazení. Ačkoli jsou tyto tři oblasti pro život azylantů klíčové, odborníci na postavení cizinců se shodují v tom, že integrace není jen jednostranný proces začleňování cizinců do neměnné „masy“ většinové společnosti. Jde o oboustranný proces, který je do značné míry předurčen otevřeností majoritní společnosti, její informovaností a schopností absorbovat a nikoli pouze tolerovat odlišnosti. Tyto postoje jsou dnes významně formovány prostřednictvím masmédií. Ta však neprodukuje jednotlivý obraz cizinců. Domnívám se, že je důležité analyzovat, jak zobrazují jednotlivé skupiny, a ptát se, jaké mají tyto obrazy důsledky pro jejich postavení ve společnosti.

Následující text je rozdělen do čtyř sekcí. Nejprve stručně popíši kritéria výběru textů k analýze, poté představím výsledky analýzy rozdělené do pěti tematických skupin podle dominantních charakteristik obsahu jednotlivých textů. Ve třetí části představím výstupy z tzv. *focus group*, tedy řízené skupinové diskuse s azylanty na téma integrace a zobrazování uprchlíků v českých médiích. Tato část je doplněna o několik doporučení novinářům tak, jak je definovali sami zúčastnění uprchlíci. V závěru pak shrnu výsledky obou metod: mediální analýzy i *focus group*.

Soubor analyzovaných článků

Předmětem analýzy byly články z produkce celostátních a regionálních deníků a časopisů (databáze Anopress) v období od 1. dubna 2005 do 10. května 2006. Výběr byl zadán kořeny klíčových slov: *uprchlík*, *běženec*, *přistěhovalec*, *utečenec*, *azylant* a slova *integrace*, pokud se vyskytlo v blízkosti některého z těchto pěti klíčových slov. Z množství článků vygenerovaných těmito klíčovými slovy jsem pro analýzu shledala relevantními 43 texty. Základní kritéria pro výběr byla, že text:

1. Pojednával o uprchlictví v českém kontextu.
2. Vztahoval se k lidem, kteří v České republice dostali azyl (vyloučeno bylo množství článků pojednávajících například o aktivitách převaděčů na hranicích, zpříšňování režimu na hranicích, klesajícím počtu uprchlíků, ale také o životě a aktivitách v pobytových azylových střediscích, kde jsou ubytováni žadatelé o azyl).
3. Zobrazoval uprchlíky jako aktéry nebo o nich alespoň cíleně informoval (nešlo tedy pouze o letmé zmínky, obecné komentáře, pozvánky na kulturní akce či anotace knih).

Konečný soubor analyzovaných textů pocházel v naprosté většině případů z deníků. Pouze čtyři články byly publikovány v časopisech: Týden (2x) a Víkend Hospodářských novin (2x). Deníky byly zastoupeny následovně: Mladá Fronta Dnes (18x), Právo (9x), Lidové noviny (7x), Hospodářské noviny (2x), Metro (1x), Šíp (1x) a Deník Mostecka (1x). Výsledný soubor byl z formálního hlediska poměrně různorodý – šlo o zprávy, reportáže, dopisy čtenářů a názory.

Azylanti v českých médiích

Nemají to lehké, ale snaží se a zatím s nimi nejsou problémy – takto by se zjednodušeně dal vyjádřit obraz azylantů v českých médiích. Na rozdíl od mých původních očekávání ukázala analýza vybraných článků, že uprchlíci, kteří v České republice získali azyl, a tedy i povolení k trvalému pobytu s výhledem na možnost získání občanství (standardně po 5 letech) jsou v médiích prezentováni převážně pozitivně. Podívejme se však blíže, v jakých kontextech k tomu dochází a jak jsou tyto obrazy tvořeny. Analyzované texty jsem dle jejich dominantních obsahových charakteristik rozčlenila do pěti tematických kategorií: 1) příběhy uprchlíků; 2) těžkosti s integrací: jazyk, práce, bydlení a vztahy s majoritou; 3) uprchlická celebrita; 4) další aktéři integrace: nevládní organizace a Evropská unie; 5) azylanti a kriminalita. Tyto kategorie samozřejmě nelze chápat jako vzájemně zcela oddělené, v některých případech se překrývají nebo je možné zařadit jeden text do více tematických skupin zároveň. Domnívám se však, že dobře ilustrují charakteristické typy zobrazování azylantů v médiích.

Příběhy uprchlíků

Do této kategorie bylo zařazeno celkem devět článků, šest z nich pojednávalo o konkrétním příběhu jednoho člověka či rodiny, ve zbylých třech byl příběh uprchlíka součástí rozsáhlejšího textu o dalších tématech (situace ukrajinských dělníků v České republice, aktivity vietnamské komunity, popis akce uskutečněné v rámci projektu Správy uprchlických zařízení Pod jedním sluncem). Jaké byly základní charakteristiky zobrazovaných uprchlíků? Ve všech sedmi případech, kdy bylo zmíněno jejich vzdělání, šlo o vysokoškoláky, kteří zastávali (v zemi původu či aktuálně v České republice) profese jako novinářka, inženýr, majitel softwarové firmy, podnikatel, akademický sochař. Jejich věk se pohyboval maximálně kolem 40 let. Pouze jeden článek popisoval příběh ženy uprchlice, zatímco pět textů se zaměřovalo na muže a tři pojednávaly o uprchlické rodině, ovšem se zviditelněním příběhu či charakteristik mužů. Zajímavé je, že neprevládala žádná národnost zobrazovaných uprchlíků – co příběh, to jiná země původu.⁵

Ve většině textů byli azylanti prezentováni jednoznačně v pozitivním světle jako aktivní a zajímaví lidé, kteří jsou schopni překonat počáteční obtíže se začleněním do společnosti:

Jeho cesta do českých uměleckých kruhů ale byla strastiplná. „Dělejte radši něco jiného, tady je českých malířů a sochařů spousta,“ opakovali mu v Mánesu. První zakázky získal až poté, když uspěl v Německu. („O zapadlých očích nevolníků z Ukrajiny“, Hospodářské noviny – Víkend 18. 11. 2005).

V jiném příběhu je uprchlík ze Srí Lanky vykreslen jako skutečný přínos pro českou společnost, který je jen třeba objevit a docenit:

„Dověděl jsem se jeho příběh a dal mu příležitost. Je skromný a pracovitý. Pro nás je to jenom plus, že cizokrajná jídla připravuje skutečný odborník,“ říká Miroslav Švancara, šéf restaurace Národní dům. („Z českých jídel je nejlepší guláš, říká kuchař ze Srí Lanky“, MF Dnes, 7. 7. 2005).

V článku o vietnamské komunitě v Čechách je integrace vietnamského azylanta vykreslena jako bezproblémový proces:

Když v roce 1992 vietnamské velvyslanectví neprodloužilo Pham Huu Uyenovi pas, požádal o politický azyl. Získal ho během dvou týdnů. Až v roce 2000 se ale pan Uyen stal českým občánem. To již úspěšně podnikal. („Nahlas proti vlastní bezmocnosti“, Hospodářské noviny – Víkend, 2. 9. 2005).

V dalších třech článcích však byly více akcentovány problémy, které pramení z nedostatečného zvládnutí českého jazyka a následných obtíží s nacházením práce. Jejich autoři poukazovali také na pocity izolovanosti a osamělosti uprchlíků v cizí zemi. Ani v těchto případech však nebyli uprchlíci prezentováni v negativním světle, naopak, články se spíše snažily poukázat na okolnosti, které k jejich neradostné situaci přispívají, jako je dlouhodobý pobyt v táborech či například nájem, který neodpovídá příjmům uprchlíka, a poukazovaly na snahu azylantů tuto situaci měnit a své problémy vyřešit:

„Chci pracovat a dělat bych cokoli. Třeba řidiče nebo svářeče, na to mám průkazy. Brání mi ale jazyková bariéra,“ vysvětluje velmi lámanou češtinou Íránec. Češtinu se sice učil v uprchlickém táboře, ale bez kontaktu s běžnými lidmi je to málo. („Cítím se tu jako ve vězení, říká uprchlík z Íránu“, MF Dnes, 10. 1. 2006).

Většina textů se také, byť jen okrajově, dotýkala vztahů uprchlíků s českou populací; ty byly ve všech v případech vyhodnoceny jako bezproblémové:

„Cítíme se tu už jako doma,“ říká spokojeně čtyřnásobná babička Kariene Sarkisjanová. „Lidé jsou dobří, je tu klid, nemáme žádné problémy,“ dodává žena, která stejně jako její manžel a synové pracuje ve firmě na výrobu oken. („Cítíme se tu dobře, říká Arménka, jejíž rodina se zabydlela ve Stonavě“, MF Dnes, 11. 8. 2005).

Objevily se i zmínky o tom, jak čeští občané uprchlíkům pomohli:

Alespoň základní vybavení, pár židlí, ledničku, povlečení a další drobnosti pomohla dát dohromady neformální sbírka. „Jen jsem rozeslal mail přátelům, zda by nepomohli. A odpovědi začaly chodit i od lidí, které vůbec neznám,“ přiznává Štefanec. („Čečenská rodina má nový domov“, Lidové noviny, 10. 2. 2006).

A nechyběly výrazy vděčnosti uprchlíků vůči těm, kteří jim podali pomocnou ruku:

Coby azylant mluví o vděčnosti, že se ho v Olomouci ujali manželé Prejzovi. „Jsou moje nová rodina, máma a táta, moc jim děkuji,“ spíná ruce ve všeobsažném gestu. („Z českých jídel je nejlepší guláš, říká kuchař ze Srí Lanky“, MF Dnes, 7. 7. 2005).

Pozitivní je také fakt, že většina autorů těchto „uprchlických příběhů“ se snažila českým čtenářům přiblížit důvody odchodu uprchlíků ze země jejich původu. V pěti z devíti článků byl situaci v zemích původu věnován značný prostor. Ve všech článcích se objevují přímá vyjádření samotných azylantů. Nelze tedy říci, že v nich figurují pouze jako pasivní objekty popisů a hodnocení novinářů.

Co se týče umístění těchto textů v médiích, jednoznačně vede MF Dnes – příběh uprchlíků umístila na stránkách svých regionálních rubrik až v pěti případech, následují Hospodářské noviny, které na stránkách své přílohy Víkend publikovaly dvakrát rozsáhlejší text o problematice cizinců v České republice, v jejichž rámci se objevily i příběhy uprchlíků, jednou se také příběh objevil v časopise Týden.

Obecně lze říci, že z analyzovaných textů vystává obraz typického azylanta jakožto muže, vysokoškolačka, středního věku, který práci buď již má, anebo ji alespoň aktivně hledá.

Těžkosti s integrací: jazyk, práce, bydlení a vztahy s majoritou

Tato kategorie obsahovala celkem nejvíce – 16 – článků. I zde se objevují zmínky o osudech konkrétních azylantů, není jim však věnován takový prostor jako tomu bylo v předchozí kategorii. Uprchlíci v těchto textech vystupují spíše jako někdo, o kom se mluví, než jako aktivní aktéři. V rámci této skupiny textů vystupují do popředí tři hlavní témata: bydlení pro azylanty a přístup obcí k přidělování integračních bytů, specifické těžkosti, kterým azylanti při pokusech o integraci čelí, a postoje české veřejnosti k systému podpory azylantů.

Podívejme se tedy nejprve, jak byla médií prezentována politika státu přidělit každé obci, která se rozhodne vyčlenit byt pro azylanta, dotace nejen na každého člověka, který se do bytu přistěhuje, ale také prostředky na rozvoj infrastruktury obce. Většina článků poměrně věcně informovala o možnosti získat státní dotace:

Města, která azylantům nabídla bydlení v rámci státního integračního programu, získala dotaci z ministerstva vnitra v celkové výši jeden milion 89 tisíc korun. Část dotace musí být použita na bydlení pro azylanty, zbytek putuje do obecní kasy. („Azylanti získali v kraji nové domovy“, MF Dnes, 21. 11. 2005).

V textech byl také dán prostor představitelům obcí, které této možnosti již využily. Ti o ni referovali převážně pozitivně:

Město je často vyzýváno ministerstvem vnitra, aby přijalo azylanty. „Poprvé jsme nabídky státu využili. Tento pán se chová slušně a nedělá problémy,“ uvedl primátor Vladimír Bártl. („Mostečané poprvé schovají azylanta“, Deník Mostecka, 15. 4. 2005.);

nebo: *Zmínil starostku jedné obce ze severu Čech, která si chválí pobyt třiceti azylantů. „Sděliila mi, že jsou to perfektní rodiny,“ dodal primátor.* (15. 4. 2005, Deník Mostecka, Mostečané poprvé schovají azylanta).

V textech bylo poměrně často zdůrazňováno, že azylanti nedělají problémy. Z tohoto faktu lze tedy usoudit, že jsou vnímáni a prezentováni jako potenciálně problematická skupina:

Praha přidělila za uplynulých devět let 88 bytů uprchlíkům. Vyřešila tím bydlení 177 lidí. Podle magistrátu nejsou s lidmi, kteří v České republice získali azyl, skoro žádné problémy. Letos by mělo město ubytovat podle doporučení vlády dalších 24 uprchlíků. („Uprchlíci získali v Praze desítky bytů“, MF Dnes, 4. 7. 2005).

Tyto články také poukazují na nejistotu obcí, které mají zájem dostat státní dotaci, ale obávají se negativní reakce svých obyvatel, mají obavu z problémových azylantů či z toho, že uprchlík po čase z bytu odejde a obec bude muset část státní dotace vrátet. Obecně však vyvolávají dojem, že stále více obcí se rozhoduje tuto možnost vyzkoušet.

Nejčastěji zmiňovanou obtíž, které uznání uprchlíci čelí, byla neschopnost najít si práci. Ta byla autory článků přičítána buď nedostatečné znalosti českého jazyka, nebo spíše strukturálním příčinám, jako je například přidělení integračního bytu azylantovi v regionu s vysokou nezaměstnaností či obtíže při uznávání dokladů o vzdělání ze země původu. Opět je však zdůrazňována snaha azylantů práci si najít, nejsou tedy prezentováni jako pasivní lidé využívající českého systému sociálního zabezpečení, ale spíše jako jedinci, kteří se snaží svou situaci aktivně měnit:

Zachar Dagaev z Čečenska, který získal azyl v Česku před dvěma lety, není jediný, kdo se rozhodl ze severních Čech odstěhovat do Prahy. Doufá, že tam najde zaměstnání snadněji. („Práce je v Ústí pro azylanty málo“, MF Dnes, 30. 4. 2005).

Jiné články zase ukazují optimistické případy, kdy po čase azylanti přece jen práci našli:

Když se šestičlenná rodina Rimmy Poudové z Běloruska ocitla v Plzni, měla za sebou tři roky v uprchlickém táboře v Bělé pod Bezdězem a téměř dva roky bydlení v Ústí nad Labem, kde ovšem členové rodiny obtížně hledali práci. Ted' už žijí rok a půl v Plzni, pracují a jsou zde spokojeni. („Nejvíce azylantů přišlo z bývalého SSSR“, MF Dnes, 5. 3. 2006).

Zaznívá také kritika státních institucí, které nevytvářejí vhodné prostředí pro využití potenciálu uprchlíků. I zde jsou azylanti prezentováni jako lidé s vysokým stupněm vzdělání:

Mezi azylanty je podstatně více vysokoškolačů než v české společnosti obecně, přesto mívají problémy najít si zaměstnání. Připravovat se na trh práce jim pomáhají hlavně neziskové organizace, protože státní úředníci dávají od cizinců v okamžiku udělení azylu ruce pryč; posílají jim peníze, ale nijak s nimi nepracují, a to ani na místní úrovni. („Krutá realita šťastného uprchlíka, ale může být i hůře“, Týden, 20. 2. 2006).

Ani v této skupině článků nechybí citace projevů vděčnosti uprchlíků vůči většinové společnosti:

Už od jara žije v Rokycanech Jelena Ugasová se svým synem a po několika letech nejistoty si může říci: Tady jsem doma. „Není to fráze, jsem vděčná za to, co všechno pro mě tato republika udělala.“ („Azylanti získali v kraji nové domovy“, MF Dnes, 21. 11. 2005).

Prostor byl dán také hlasům obyvatel z obcí, které uprchlíky přijímají. Ti jsou k integrační politice státu kritičtí, a to proto, že mají pocit, že jsou uprchlíci upřednostňováni na úkor místních občanů, kteří by měli mít v přidělování bytů přednost:

„Moc se mi přidělování bytů azylantům nelíbí. Máme dvě děti a už roky žádáme o byt, který pro nás nemají. Kdyby tu byly byty, o které nemá nikdo zájem, pak by bylo vše v pořádku,“ naznačuje paní Kateřina z Klatov, že mnoho lidí má výhrady, i když nikam nepíše. („Žijí v Čechách, jazyk se teprve učí“, MF Dnes, 12. 4. 2005).

Jen ojediněle se však vyskytují články, které by se zabývaly běžnými interakcemi mezi českou populací a uprchlíky. Lze tedy nabyt dojmu, že azylanti příliš nepřicházejí do styku s míst-

ními občany a snadno pak dochází k tomu, že si někteří starousedlíci myslí, že české úřady přichází cizince příliš zvyhodňují. Výjimku představoval krátký text, ve kterém autorka děkovala učitelkám pražské základní školy za vlnidné přijetí dětí azylantů:

Třídní učitelka dokázala Čečence Chabiba tak přivítat, že ostatní jsou rádi, když mohou vedle něho sedět, a paní učitelka Jiříčková tu malou Čečenku označila za nejlepší počtářku ze třídy. („Poděkování učitelkám jedné základní školy“, Lidové noviny, 13. 12. 2005).

Texty této tematické kategorie se v naprosté většině případů objevily v regionálních rubrikách denního tisku s jasnou převahou MF Dnes (11x), následovaly Lidové noviny (2x) a po jednom článku v Deníku Mostecka, Právu a časopise Týden.

Integrace byla v analyzovaných textech vykreslována jako proces komplikovaný, vyžadující splnění ne zcela samozřejmých podmínek jak na straně azylantů (zvládnutí jazyka, schopnost najít si práci), tak i na straně dalších aktérů, v tomto případě zejména obcí, které dosud poměrně málo využívají možnosti nabídnout azylantům byty a získat tak státní dotace. V textech se objevují časté zmínky o aktivitě samotných azylantů a o převážně otevřeném postoji české veřejnosti a její ochotě pomoci. Média dávají prostor i zdrženlivým hlasům nesouhlasu na straně místních obyvatel, kteří se cítí státní pozorností věnovanou uprchlíkům ohrožení v uspokojování svých potřeb. Tento tón však v textech nebyl dominantní.

Uprchlíká celebrita

Do této kategorie článků jsem zařadila sedm textů, které v dubnu roku 2005 referovaly o situaci ázerbájdžánského disidenta, jenž dostal v České republice azyl. Poměrně značně mediálně zviditelněný Sadaj Nazarov byl téměř čtyři měsíce ázerbájdžánskými úřady zadržován poté, co přijel z České republiky do Ázerbájdžánu navštívit svého nemocného otce. V textech byl opakovaně zdůrazňován jeho status: profesor, disident, bývalý poradce prezidenta a hlavně někdo, o koho mají české úřady starost:

Profesor Nazarov, bývalý poradce ázerbájdžánského premiéra, je v ČR od roku 1997 chráněn politickým azylem. („Ázerbájdžánský uprchlík je zpět v ČR“, Lidové noviny, 28. 4. 2005). Stručně zprávy o tom, jak se jeho situace a možnost návratu do Čech vyvíjí, byly jedny z mála článků o azylantovi, které se v denících dostaly nad rámec regionálních rubrik a objevily se v celostátním tisku: Lidové noviny (3x), Hospodářské noviny (2x), Právo (1x), Metro (1x).

Další aktéři integrace: nevládní organizace a Evropská unie

Osm článků v této tematické sekci informovalo o aktivitách nevládních organizací zaměřujících se na podporu azylantů či o integračních projektech financovaných Evropskou unií. Zprávy měly spíše informační charakter. Dva články v regionálních rubrikách Práva a MF Dnes se věnovaly projektu organizace Slovo 21 „Rodina odvedle“, který má za cíl podpořit setkávání uprchlíků s českými občany formou vzájemných pozvání na oběd. Média projekt prezentovala veskrze pozitivně, zmiňovány byly pouze obtíže s hledáním zájemců jak na straně uprchlíků, tak i Čechů, kteří by je pozvali na oběd do rodiny. V kontextu tohoto projektu jsou opět zmiňovány pozitivní reakce české populace na přítomnost azylantů:

Při předcházejících ročních se pořadatelé setkávali s tím, že si Češi měli tendenci vybírat, které národnosti doma přijmou a které ne. Jiřina Bělohoubková však rozdíl mezi lidmi nedělá. „Dejte pokoj, nám je to jedno, jaké národnosti naši hosté budou. Můj bratr kdysi emigroval do ciziny a taky mu tam pomohli. Máme tedy co vracet,“ říká žena. (4. 5. 2006, „Češi pozvou cizince na oběd“, MF Dnes).

Obecně lze říci, že se nevládním organizacím čas od času daří o své činnosti informovat převážně celostátní deníky, které pak ukazují tyto aktivity v pozitivním světle. Co se týče umístění těchto zpráv v jednotlivých médiích, vede Právo (4x), následuje MF Dnes (2x), Lidové noviny (1x) a Šíp (1x).

Uprchlíci a kriminalita

Média obvykle bývají kritizována za to, že uprchlíky příliš snadno a příliš často spojují s ilegality, ne-li přímo s kriminalitou. Domnívám se, že se tak často děje v souvislosti se způsoby, kterými se uprchlíci do cílových zemí dostávají v situaci, kdy „pevnost Evropa“ jiné možnosti nenabízí. Analýza článků pojednávajících výhradně o azylantech však ukázala, že ti, kterým byl v České republice azyl udělen, jsou v médiích dávání do souvislosti s kriminalitou jen výjimečně. Do této tematické skupiny byly proto zařazeny pouze tři články, které se objevily ke sklonku roku 2005 v deníku Právo. Šlo o případ skupiny, která obchodovala s kokainem a pervitinem a jejímž hlavním organizátorem měl údajně být muž srbské národnosti, jemuž Česká republika poskytla azyl z humanitárních důvodů. Dále se jednalo o kauzu běloruského azylanta, který neúspěšně obvinil policistu z toho, že mu v roce 2003 při zásahu za účelem prokázání totožnosti zlomil krček čelisti. V obou případech šlo o poměrně suché a stručné zprávy, ve kterých jednou figuroval azylant jako možný pachatel a podruhé jako potenciální oběť trestného činu. Nelze tedy říci, že by se v zobrazování azylantů projevovala silná tendence asociovat je s kriminálními aktivitami.

Co na to uprchlíci?: zpráva o focus group

Pro doplnění a obohacení výstupů z analýzy mediální produkce byla zorganizována řízená skupinová diskuse, tzv. *focus group*, které se zúčastnilo sedm azylantů.⁶ Diskuse se zaměřila na téma integrace a zobrazování uprchlíků v českých médiích. Setkání se uskutečnilo 12. 5. 2006 v prostorách pražské kanceláře UNHCR.

Obě témata – integrace i mediální obraz uprchlíků – vyvolaly u diskutujících živé reakce. Vzhledem k omezenému prostoru je možné se zde věnovat jen některým aspektům téměř dvě hodiny trvajících diskuse.

Když se řekne integrace

Integrace byla dle přítomných definována jako proces, který je oboustranný, založený na nutném kontaktu uprchlíka a cílové společnosti.

„Integrace probíhá na obou stranách, není to jako, že já přijdu z Arménie a jen já se chci integrovat, ale česká společnost se integruje taky.“ (žena 27 let, Arménie).

Azylanti nesouhlasili s tím, jak je integrace pojímána českými státními úřady – jako proces, který začíná dnem udělení azylu.

„Ne, ne, ne, to vůbec tak není. Začíná od prvních kroků na české zemi. Už když člověk vstupuje do Česka, tak se musí snažit pochopit, co to je za zemi a jak se chovat.“ (žena 58 let, Bělorusko).

Za nutnou součást úspěšné integrace považovali účastníci diskuse takovou situaci, kdy se azylant sice aktivně zapojí do chodu většinové společnosti, přitom ale neztrácí pocit vlastních kořenů a může svou odlišností hostitelskou kulturu obohacovat.

„Já jsem z Běloruska, už jsem starší člověk, tak je jasné, že zůstanu navždy Běloruskou, ale také se snažím integrovat do české společnosti. Věc je v tom, že každý člověk – starší i mladší – má nějakou svou mentalitu. Já si myslím, že není dobře, aby lidé, kteří sem přijdou, zapomněli, kdo a odkud jsou, aby zapomněli na své kořeny. To taky není dobře. Dobrá zpráva je, že teď pražský magistrát oznámil, že bude spolupracovat se všemi národnostními skupinami, které jsou v České republice. To je moc důležitá věc, protože člověk může ztratit nebo zapomenout svou kulturu. Ani česká společnost od nás přece nemusí potřebovat stoprocentní integraci, protože je také zajímavé, co my přinášíme do tohoto státu. Je to něco nového, někdy to je i něco špatného, ale také sem přinášíme dobré věci.“ (žena 58 let, Bělorusko)

Jak „nás“ vidí média

Mezi azylanty panovala shoda, že média hrají v procesu integrace klíčovou roli, protože ovlivňují úroveň informovanosti a podílí se na formování předsudků (ať už pozitivních, či negativních) většinové populace vůči uprchlíkům. Důraz však kladli i na aktivitu a vůli samotných uprchlíků integrovat se.

„Člověk se sám nejdřív musí přizpůsobit novému životu.“ (muž 28 let, Bělorusko).

Ve vztahu k médiím pak převládal kritický pohled. Dvě z účastnic popsaly negativní zkušenost s médii, která je těsně po jejich přestěhování do zrekonstruovaného domu v jihočeské vesnici vykreslila jako někoho, komu se neoprávněně dostává privilegia na úkor místních občanů.

„Ze začátku, první týden po tom, co jsme dostali bydlení, jsme byli v místním regionálním deníku: podívejte se, nějakí cizinci přijeli, dostali bydlení a naši Češi marně čekají, to bylo takové první přivítání...“ (žena 27 let, Arménie).

Naprostá shoda panovala v tom, že česká veřejnost potřebuje o uprchlících a cizincích obecně více informací a že česká média vytvářejí spíše negativní obraz o cizincích.

„Existují i dobré pořady, já jsem jich pár viděl, třeba na ČT1, ale často si média vybírají jen to negativní, že třeba Ukrajinci někoho zbili, že Ukrajinci někde kradli a tak dále. A když takto hovoří o Ukrajincích, tak to jakoby do toho zahrnovali všechny obyvatele bývalého Sovětského svazu, protože mezi nimi příliš nerozlišují. Takže oni mluví o té skupině nevzdělaných a špatných lidí a padá to na nás všechny, i na azylanty, i na ty vzdělané a kulturní, kteří by mohli být přínosem pro český stát.“ (muž 28 let, Bělorusko).

Specifičtější kritika pak byla namířena na novináře, kteří sice mají zájem zobrazovat uprchlíky v pozitivním světle a ukazovat české veřejnosti jejich kulturu a tradice, nedokáží si však s nimi spojit nic jiného, než témata jako je tradiční kuchyně a zvyky.

„Když se řekne kultura a tradice uprchlíků, tak to pro novináře skoro vždycky skončí v kuchyni. Nikoho ale nenapadne si s tebou popovídat třeba o arménské, gruzínské nebo ruské literatuře. Nikdo se tě na to neptá. Takže uprchlická kultura a tradice, to je tady hlavně jídlo.“ (žena 27 let, Arménie).

Alternativy

V diskusi nezaznívala jen kritika, ale také četné návrhy, jak situaci zlepšit. Účastníci vyjmenovali

různé možnosti nabourávání negativního a zjednodušujícího obrazu cizinců. Jedním z těchto návrhů byl větší důraz novinářů na zobrazování každodenního života azylantů a obecně cizinců žijících v České republice.

„Já bych chtěla, aby se v médiích více mluvilo o celém tom procesu, jak tady cizinci žijí, jak pracují, ukázat, že nekradou, že také dbají na vzdělání svých dětí a tak. Aby také Češi viděli, kolik cizinců tady vlastně pracuje a jakou s nimi mají ti zaměstnavatelé zkušenost.“ (žena 44 let, Arménie).

Obrazy z každodenního života by mohly sloužit jako dobrý protiklad k převládajícím obrazům cizinců v souvislosti s nejrůznějšími skandály.

„Ono se často o cizincích píše, jen když se něco stane, když něco špatného udělají. Jen o skandálech. Málo se také propagují nevládní organizace, které v této oblasti pracují.“ (muž 28 let, Bělorusko).

Diskutující měli také dojem, že přehnaný důraz je v médiích kladen na vykreslování hrůzných zkušeností, které je vyhnaly ze země původu. Podtrhovali potřebu běžnému čtenáři azylanty spíše přibližovat, ukazovat, že to jsou normální lidé s normálními problémy.

„I když jsme jedna rodina, zažili jsme velký rozdíl v přístupu českých médií, která nás chtěla nějak ukazovat české veřejnosti. Po manželovi vždycky chtějí, aby řekl něco hrozného, co zažil v Bělorusku. A když naopak zvou mě (já mám dvě děti), tak mě vždy zvou jako takového vzorného uprchlíka, kterého je možné ukazovat, jako takového krásného pejska: „Líbí se vám tady, a co dětem, taky se líbí?“ Nikdo o nás nemá zájem jako o obyčejné lidi, kteří mají podobné problémy jako Češi, jen jich možná mají trochu víc.“ (žena 33 let, Bělorusko).

Někteří účastníci měli pocit, že jsou azylanty až příliš často zaměňováni s cizinci, kteří přišli do České republiky za prací a nikoliv z důvodu pronásledování v zemi původu.

„Také je nutné lidem vysvětlovat, co to vlastně znamená být uprchlík. Uprchlíci to nejsou cizinci, kteří si sem přišli jen polepšit. Mně se přece také stýská, chybí mi má kultura, má rodice, naše jídlo. To je strašný problém, jak česká veřejnost cizince vnímá v jedné kupě, že jsou to Ukrajinci, a je jim to jedno, napíšíou, že krade, a už vzniká takový zjednodušený obraz. Je důležité také napsat, že někteří sem přišli z důvodu opravdu vážných problémů, a ne, že by si tu zrovna chtěli koupit barák se zahrádkou.“ (žena 26 let, Sierra Leone).

Několik doporučení pro novináře

Tato sada doporučení je založena na individuálních odpovědích azylantů na otázku: Co byste vzkázali novinářům?, která byla položena na závěr diskuse.⁷

- více a hlouběji se zajímat o problematiku cizinců v České republice
- více se zaměřit na informace o kultuře a tradicích uprchlíků
- vzít na vědomí, že kultura není jen o jídle a o žaludku
- představit uprchlíky jako různorodou skupinu lidí s různými zkušenostmi
- psát více o vědcích, malířích, spisovatelích z řady uprchlíků, prostě o těch, kteří sem přináší něco zajímavého
- psát také o tom, že mnozí uprchlíci, i když mají mít stejná práva jako Češi, tak se s nimi nejedná jako s rovnými

- psát více o uprchlících z Afriky a vůbec o tom, co to znamená, že tu někdo je jako uprchlík, proč sem přišel a tak dále
- popsat snahy cizinců integrovat se do české společnosti
- poukázat na nedostatky státního integračního programu
- ukázat, jaké problémy mohou vzniknout, pokud se nebude dařit integrace cizinců, jako třeba byly bouře ve Francii nebo když vznikají oddělená ghetta
- více spolupracovat s nevládními organizacemi, které se touto problematikou profesionálně zabývají
- také více psát o práci těchto nevládních organizací, ocenit to, co dělají pro uprchlíky
- nezobrazovat jen krásný obrázek uprchlíka nebo naopak hororové příběhy jejich zážitků, ne černo-bílý obraz, ale více se zaměřit na problémy každodenního života obyčejné rodiny
- častěji žádat o autorizaci článků uprchlíky
- zdůraznit, že integrace cizinců je vklad do budoucnosti

Závěr

Tento text si kladl za cíl najít odpověď na otázku: jaký je obraz uprchlíků jako lidí, kteří Českou republikou jen neprocházejí či nejsou od většinové společnosti odděleni zmi uprchlických táborů, ale jako našich současných či budoucích sousedů, spolupracovníků a spoluobčanů, tedy lidí, kteří dostali možnost se v české společnosti usadit natrvalo. Analýza 43 vybraných článků ukázala, že za poslední rok byl tento obraz většinou pozitivní. Pokud se psalo specificky o azylantech, byli vykresleni jako lidé vzdělání, s potenciálem přispět něčím zajímavým do české společnosti. Většinou se psalo o mužích a lidech mladšího středního věku. Integrace byla vykreslena jako proces nelehký, zvláště pak pro někoho, kdo musí bojovat s výukou českého jazyka a obtížně se zapojuje do práce. Přesto však typičtí „mediální uprchlíci“ o integraci aktivně usilovali a snažili se překážky zdolát. V mnoha případech se čtenáři dozvěděli, že jim v tom pomáhali i čeští občané. Na úrovni institucí hrají dle médií klíčovou roli obce, které rozhodují o tom, zda azylantům přidělí integrační byt. Mediální obraz této možnosti se zdá být spíše povzbudivý – obce tak totiž mohou získat státní dotaci a zkušenosti ukazují, že s azylanty většinou „nejsou problémy“. Postoj médií i občanů, kteří dostali v několika případech v médiích prostor k tomu, aby se vyjádřili ke státní integrační politice, však nebyl zcela nekritický. Veřejná diskuse tak získává na komplexitě bez toho, že by se v ní příliš prosazoval negativní postoj k uprchlíkům.

Čeho se v textech naopak nedostávalo? Jen zřídka se čtenáři dozvěděli, jak vlastně vypadají každodenní kontakty mezi uprchlíky a jejich českými sousedy, spolupracovníky či známými. Daří se jim nacházet v Čechách přátele, daří se jim navazovat vztahy, které nejsou založeny jen na tom, že jim někdo pomáhá, ale jsou rovnocenným vztahem mezi lidmi, kteří si navzájem mají co nabídnout? Právě sociální sítě jsou totiž často nejmocnějším pomocníkem při procesu integrace, který bydlením, zvládnutím jazyka a nalezením práce zdaleka nekončí.

V úvodu tohoto textu jsem zdůraznila, že kromě analýzy mediálního obrazu uprchlíků je také důležité ptát se, jaké mají tyto obrazy důsledky pro jejich postavení ve společnosti. Na tuto otázku jsem hledala odpověď v diskusi se samotnými uprchlíky. Ačkoli tato skupina azylantů dozajista nemůže sloužit jako reprezentativní vzorek uprchlíků jako takových, důležitým poznatkem bylo, že svůj obraz v médiích vnímají spíše negativně. Zatímco je možné prostřednictvím pečlivě zvolených klíčových slov a zdoluhavého třídění vygenerovat soubor článků, které pojednávají výlučně o azylantech, v komplexní a proměnlivé realitě mediálních obrazů se tyto články mísí s množstvím dalších textů o cizincích (ať už žadatelích o azyl, nelegálních pracovnících na stavbách či aktérech organizovaného zločinu), které bývají daleko méně lichotivé a povzbudivé než články zaměřené na azylanty. Právě tyto texty a pořady o cizincích zmiňovali účastníci diskuse jako nejdůležitější faktory pro „vytváření“

veřejného mínění. V každodenním kontaktu s majoritní společností totiž není vždy zohledněno, že azylanti jsou zde naprosto legálně a sdílí většinu práv českých občanů. Většinou hraje určující roli prostá skutečnost, že z jejich vzhledu či přízvuku lze usoudit, že jde o cizince přicházející z méně rozvinutých zemí, než je Česká republika.

Domnívám se tedy, že ačkoli lze tendenci pozitivního zobrazování azylantů v českých médiích považovat za hodnou ocenění, je nutné neustále klást důraz na informovanou a vyváženou prezentaci cizinců jako takových. Vodítkem, jak k tomuto nelehkému úkolu přistoupit, mohou být postřehy a doporučení samotných uprchlíků. Mnohé z nich je jistě možné vztáhnout i na zobrazování jiných skupin cizinců.

Poznámky:

- 1) Výjimkou je volební právo.
- 2) Odbor azylové a migrační politiky, který je v rámci Ministerstva vnitra České republiky za rozhodování o azylech odpovědný, může udělit dva typy azylu: 1) z důvodů obav z pronásledování definovaných v Ženevské konvenci o postavení uprchlíků z roku 1951 a 2) z humanitárních důvodů, kdy podmínky uvedené v konvenci nemusí být nutně splněny.
- 3) Dostupné na <http://www.mvcr.cz/statistiky/azyl.html>.
- 4) Text Usnesení vlády ČR č. 5 ze dne 4. ledna 2006 o zabezpečení integrace azylantů v roce 2006 je dostupný na <http://www.vlada.cz>.
- 5) Konkrétně šlo o: Arménii, Bělorusko, Čečensko, Guineu, Irán, Kazachstán, Srí Lanku, Ukrajinu a Vietnam.
- 6) Diskuse se zúčastnily tři ženy z Arménie, dvě ženy z Běloruska, jeden muž z Běloruska a jedna žena ze Sierra Leone. Všichni účastníci měli v České republice status uprchlíka, čtyři účastnice již dokonce získaly české občanství. Délka jejich pobytu v České republice se pohybovala od necelých dvou let do třinácti let s průměrem 6,5 roku.
- 7) Pro zachování autenticity nejsou odpovědi přeformulovány ani komentovány. Pouze v některých případech byly přeloženy z ruštiny.

Neviditelná menšina – analýza mediálního obrazu českých muslimů

Martina Křížková

Úvod

Vysoký stupeň mediace, který je vlastní dnešnímu civilizovanému světu, vytváří pozoruhodný paradox. Některé společenské jevy a procesy se dostávají do povědomí příjemců mediálních sdělení dříve, než mají možnost porovnat svoji „mediální“ zkušenost s bezprostřední zkušeností osobní.

Muslimové v České republice netvoří zatím z logických důvodů příliš početnou skupinu: komunismus zemi uzavřel a sekularizoval, imigrace po revoluci byla malá z politických i ekonomických důvodů. Dnes se k islámu hlásí zhruba deset tisíc lidí, většinou cizinců – společného náboženského života se jich účastní zhruba dva tisíce. Vzhledem k malému počtu muslimů na českém území a zároveň předpokládané silné mediální akcentaci problémů spojených s islámem ve světě v poslední době (válečné konflikty, teroristické útoky) se v české veřejnosti mohou vytvářet názory, které neodpovídají realitě skutečného života muslimské komunity v Čechách, ale mohou zprostředkovatě ovlivňovat jejich zdejší životní prostor. Při absenci většinové osobní zkušenosti nemají zdejší občané ovšem možnost tyto informace konfrontovat s ničím jiným, než opět s mediálně konstruovaným obrazem islámu (muslimské komunity) v Česku.

Cílem této analýzy je proto zjistit, jaký je obraz muslima jako souseda, spoluobčana na lokální úrovni. Tedy zjistit, jakým způsobem o českých muslimech či muslimech v Čechách referují novináři v rámci domácího zpravodajství, a vysledovat pravidla, charakteristiky a kontexty s ním spojené. Metodou práce je kvantitativní a kvalitativní analýza. Zvláště v kvalitativní části se text soustředí na identifikaci kontextu a způsobu zpracování mediálních obsahů, jež se objevují ve spojitosti s islámem (muslimskou komunitou) v Čechách. Kvantitativní část pak dává odpovědi na základní otázky typu: kdy (publikováno), kde (titul), jak často, s jakým důrazem (téma titulní strany). Kvantitativní a kvalitativní část se v textu doplňují a nejsou odděleny.

Sledovaný soubor

Podle původního zadání mělo být předmětem analýzy časově vymezené období jednoho roku (16. 4. 2005–16. 4. 2006) v rámci produkce českých deníků Hospodářské noviny, MF Dnes, Lidové noviny, Právo. Vzhledem k příliš malému počtu článků (33) jsem analýzu rozšířila o všechna tištěná periodika¹ ve stejném časovém období. Soubor byl rozšířen o skupinu Deníků Bohemia a Moravia, Blesk, Šíp, Haló noviny, Metro, společenské týdeníky a časopisy zaměřené na ženy. Výběr textů z mediální databáze Newton byl dán klíčovými slovy: „muslim, islám, mešita, korán“ a jejich gramatickými variantami. Z daného souboru (více než 5 000 článků) bylo pro analýzu nakonc relevantních 77 textů². Vyřazeny byly všechny články, které se přímo netýkaly českého prostředí: českých muslimů či muslimů v Česku (v 90 % případů texty v zahraničních rubrikách). Dále články, ve kterých nevystupovali tito jako aktéři nebo o nich alespoň nebylo informováno (obecné komentáře a diskuse nad rolí islámu bez konkrétního vztahu k těmto skupinám) a anotace na pořady, diskuse, koncerty apod.

Výsledný soubor je z formálního hlediska velmi různorodý. Jedná se o zprávy, komentáře, rozhovory, dopisy, glosy, rady čtenářům. Sledování konkrétních žánrů u jednotlivých článků jsem vzhledem k jejich malému množství shledala jako nepřilíš přínosné, a proto od něj upouštím.

Konflikt, cizinci, celebrity a zvyky

Pro potřeby analýzy byly články podle svého obsahu rozděleny do čtyř kategorií, které se vyjevily postupně během pročitání textů. Kategorie nejsou vymezeny zcela jednoznačně. Vzájemně se překrývají či dotýkají. Umožňují ale lépe pochopit, jakým způsobem média o muslimech v Čechách referují, vidět to, co je pro ně charakteristické. Je zřejmé, že při čtení jiným autorem by texty mohly být rozděleny podle odlišného klíče.

Články jsou členěny podle dominantních charakteristik obsahu, jež mají společné. První okruh je dán konfliktem (kontroverzí) na pozadí zahraničních událostí či událostí doma, druhý vztahem k celebritám, třetí faktem, že jsou v nich představováni jako cizinci, čtvrtý se vztahuje k islámským náboženským či kulturním tradicím a zvykům.

Konflikt aneb příliš mnoho samozřejmostí

Nejčastěji se média o muslimech v České republice zmiňují v souvislosti s konfliktem, jde celkem o 34 články. Většina z nich (21 textů) se soustředí na českou muslimskou komunitu v souvislosti s vyhocenou zahraniční událostí. Tyto události jsou charakterizovány násilím, terorem či sporem, jež hrozí propuknout v násilí či již propukl. Ve sledovaném období se jedná o teroristické útoky v Londýně, násilí kolem karikatur Mohameda otřesených v evropských listech a vynesení rozsudku smrti nad afgánským muslimem, jež přijal křesťanskou víru. Jednotlivcům z řad českých muslimů je zde dán prostor, ať již formou rozhovoru či komentáře, aby se k situaci v zahraničí vyjádřili.

Důležitým motivem v článcích je především prvek odsouzení násilí:

„A co si myslíte o lidech, kteří na protest dobývají ambasády, vyhrožují Evropanům smrtí a pochodují ulicemi?“

„To jsou extrémní projevy, které je nutné odsoudit. Nemají žádné opodstatnění, navíc ještě zhoršují situaci.“

„To si myslíte jako Evropan, nebo i jako muslim?“

„Jako Čech i jako muslim. Jsem český občan a taky muslim. Takové protesty jsou jednoduše nepřijatelné.“ („Dánský sýr bych si koupil i teď“, MF Dnes, 11. 2. 2006).

Dále opakované ujištění, že ze strany českých muslimů násilí nehrozí:

Čeští muslimové říkají, že útoky jako v Londýně tady nehrozí. I když jsme pro ně poněkud dekadentní, žije se jim tady dobře. („Žiju jako Čech, cítím jako muslim“, MF Dnes, 6. 8. 2005).

Významné jsou také tendence zaměřovat postoj jednotlivce s názorem celé komunity, a to i přes to, že ve většině případů není specifikováno, za koho či ve jménu koho tito „mluvčí“ hovoří, jak to ukazují například následující titulky článků: „Muslimové: Útoky nečekejte!“ (Liberecký den, 21. 2. 2006), „Pražští muslimové teror odsuzují!“ (Večerník Praha, 3. 8. 2005). Rituál odsouzení násilí, ujištění o mírumilovnosti a představu o kolektivní odpovědnosti lze vysvětlit i tím, že jsou založeny na skrytém předpokladu o muslimech jako jedné komunitě, která může být potenciale nebezpečná. Stereotyp hrozby je zvláště akcentován v článcích, kde muslimové nevystupují jako ti, kdo hovoří, ale jako ti, o kterých se hovoří: „Brno od vzniku mešity problémy nemělo“ (Právo, 10. 8. 2005) „Přijde útok na Prahu? Nebyl by to žádný div“ (MF Dnes, 10. 9. 2005).

O síle těchto stereotypních mechanismů se lze přesvědčit na případu z domácího prostředí, kdy došlo k automatickému spojení násilného činu s muslimy.³ Během sporu o karikatury v zahraničí volal anonym na pražské telefonní číslo a vyhrožoval násilím zahraničním studentům v Brně. I když policie

neuedla a později vyloučila spojitost s muslimskou komunitou, novináři postupovali stejně jako při krvavých konfliktech v zahraničí:

Anonymní výhrůžky zahraničním studentům vnímá jako snahu o zneužití islámu. Vylučuje, že by něco takového udělal skutečný muslim. („Výhrůžky studentům stále anonymní“, Právo, 9. 2. 2006).

Že by ale za telefonní výhrůžkou mohl stát muslim, razantně odmítá Hasan Muneeb z Islámské nadace v Brně. („Byl anonym muslim? Absurdní a nepřijatelné“, MF Dnes, 8. 2. 2006).

Rituál odsouzení, uklidnění (ze strany českých muslimů se není třeba ničeho obávat) a kolektivní odpovědnosti fungoval i zde.

V textech lze zachytit snahu velmi stručně čtenáři přiblížit život a názory muslimů v Česku (byť v souvislosti s vyhrocenými situacemi a pouze na úrovni stereotypních předpokladů):

Žije v srdci Evropy, ale většinu času tráví v mešitě. Má problémy s tím, že nevidí dlouhé týdny slunce a nemůže sehnat k jídlu berana. („Karikatury Mohameda mě urazily“, Rovnost – Deník Znojemská, 11. 2. 2006).

Přesto je pro média nejdůležitější samotná kontroverze, nikoli česká muslimská menšina jako taková. Dobrým příkladem je domácí „případ Ovečka“. Na podzim roku 2005 odvysílala česká televize dokument Jiřího Ovečky *Já muslim*, kde záběry pořízené skrytou kamerou z pražské mešity byly prokládány záběry z teroristických útoků po celém světě. Dokument začal být mediálně poutavý až po hromadném protestu velvyslanců z arabských zemí: „Velvyslanci: televizní pořad muslimy poškodil“ (Hospodářské noviny, 24. 2. 2006).

Reportáž ze života muslimské komunity vzbudila kritiku arabských velvyslanců v Česku, kteří zaslali stížnost Radě pro rozhlasové a televizní vysílání i sněmovní mediální komisi. (Lidové noviny, 11. 3. 2006).

V tomto případě žádný novinář českého muslima o komentář nepožádal. Jako vyjádření „druhé strany“ zde stačí hlas zahraničních muslimů:

„Jejich absurdní spojování s citacemi z koránu je úmyslným pokusem o zkrácení pravdy, o poškození pověsti muslimů a úmyslným pokusem spojovat teroristické zločiny s islámem,“ píše v dopise, jehož kopii mají HN k dispozici, šéf Rady arabských velvyslanců Mansour Kahlid Al Saud. („Muslimové protestují proti filmu v české televizi“, Hospodářské noviny, 24. 2. 2006).

Pro články nesoucí konflikt je navíc typické, že mají potenciál získat větší prostor (titulní strana, téma čísla) v jednotlivých periodikách než ostatní texty týkající se muslimů v Česku a také se oproti nim výrazněji podílejí na tematické agendě deníků. Pouze ve čtyřech případech (2x Strategie, 1x Týden, 1x Reflex) jsou tyto texty publikovány jinde než v denním tisku.

Cizinci a problémy v kuchyni

Specifická je ta kategorie článků, ve které jsou muslimové u nás líčeni (21 textů) jako cizinci, kteří v Čechách krátkodobě či dlouhodobě žijí. Zájem novinářů obvykle není dán tím, že dotyčný je muslim,

ale tím, že je „cizí“ a pohybuje se v našem „ne-cizím“ prostředí. Články (až na dva) se soustředí na konkrétní příběhy těchto „cizinců“ či na příběhy jejich českých životních partnerů.

Hlavní charakteristikou postav článků je jejich jinakost, jež je potvrzována na úrovni jednoduchých stereotypů:

Byl muslim, což se podle ní projevovalo nanejvýš tím, že nejedl vepřové. („Cizí muži v českých postelích“, Juicy, 20. 9. 2005).

A to i při snaze představit dotyčného v pozitivním (tj. neproblematickém) světle:

„Amadou je strašně tolerantní a přizpůsobivý, přestože je muslim. Nevadí mu tady žít. Sám si udržuje víru a nikoho s ní neobtěžuje,“ chválí kladné stránky černého muže Petra. („Žít s černochem? Vůbec žádný problém, říká Brňanka Petra“, Rovnost, 24. 5. 2005).

Jedním z nejčastějších znaků, se kterými je v českých médiích ztotožňován muslim, je vztah k vepřovému a alkoholu.

Hasan sám byl muslim natolik ortodoxní, že vyžadoval vepřovou nejméně dvakrát týdně, a jeho sbírku alkoholických lahví vidíte na dokumentární fotografii. („Multikulturní střet v koupelně“, Reflex, 30. 6. 2005).

Jde o silnou symbolickou odlišnost, jež pravidelně vyžaduje ujištění, že jinakost nepředstavuje žádnou „hrozbu“. Poselství skryté v kuchyňských mikropříbězích lze číst i takto: přestože jsou jiní (mohou odmítat vepřové i alkohol), nejsou zase tak nebezpeční, protože jinak jim tu chutná (ujišťují o svém přátelství).

Jsem muslim a vepřové maso vůbec nejím. Chci být fit, a tak si odříkám i pivo. Ale včera jsem si například pochutnal na kuřeti na kari s bramborem. Nemám (zde) s jídlem problémy. („Armel Skalnic chce kopat za Mladou Boleslav“, Boleslavský deník, 18. 1. 2006).

„Ale česká kuchyně mi také chutná. Neodmítám ani vepřové, a to i přesto, že jsem muslim. Dokonce беру německé partnery na obchodní jednání do nedaleké restaurace, kde připravují výborné vepřové koleno,“ vypráví s nadšením. („Chci ukázat Čechům Afriku“, Hospodářské noviny, 16. 2. 2006).

Kromě vnějších popisů odlišnosti se z osobních příběhů přátelských „cizinců“ lze alespoň částečně dozvědět o motivaci, jež je vedla k rozhodnutí usadit se v Česku, i o tom, jaké tu mají problémy:

Nepříjemné bylo, když jsme přijeli a začala jsem chodit do školy. Všichni na mě koukali divně a někteří si mysleli, že jsem Romka. Potom, co táta zašel do školy, to bylo lepší. Víím, že se říká – co Arab, to terorista, ale tak to není. Raději na nic takového nemyslím. Mám spoustu tolerantních kamarádů, takže žádné nepříjemné zkušenosti nemám. („Jsem muslimka, ale nemodlím se, říká plzeňská studentka“, MF Dnes, 25. 7. 2005).

Tyto pasáže jsou však výrazně v menšině.

Celebrity mimo kontext

Muslimů si čeští novináři všimají také skrze jejich vztah k těm, kteří jsou mediálně známí: herci,

modelky, politici (12 článků). Přestože podobné články jsou spíše doménou bulváru a časopisů pro ženy, nevyhýbají se ani deníkům (MF Dnes, Deník Bohemia a Moravia) či společenským týdeníkům (MF Plus). Jejich novinářská atraktivita spočívá v kouzlu „celebrity“. Fakt, že její (jeho) přítel, otec, manžel je muslim, znamená pouze přidanou hodnotu „exotičnosti“. Články tohoto typu významně pomáhají upevňovat stereotypní představy, které v souvislosti s našimi muslimskými sousedy máme. Zvláště proto, že se obvykle jedná o informace bez kontextu, jež jsou ve formě tvrzení předkládány jako fakta.

I když arabská kultura nepřipouští, aby spolu snoubenci před svatbou bydleli, její partner – přestože je věřící muslim – si na evropské poměry rychle zvykl, a tak spolu necelý rok střídali pronájem. („Manželství s cizincem“, Ring, 11. 10. 2005).

Zvyky a islám

Během kalendářního roku nastávají období, které novináři nikdy neopomenou. Patří k nim i tradiční a státní svátky. Jde o očekávatelné události, jež vyhovují novinářským rutinám a obvykle mají i svoji ustálenou „mediální“ podobu. Článek o náboženských či kulturních tradicích českých muslimů má šanci na otištění tehdy, pokud je spojen s dalším „atraktivnějším“ tématem. Ve sledovaném období se o islámských zvycích (8 článků) píše především na pozadí křesťanských Vánoc. Povaha sdělení je ovšem čistě informativního rázu. Na začátku roku, kdy média pravidelně zpravují o masové pouti zahraničních věřících do Mekky, vyšel článek „Do Mekky putovali i muslimové z Česka“ (MF Dnes, 12. 1. 2006) a na podzim se objevilo sdělení, že „ramadán je letos nejvyhledávanější slovo světa na internetu“. („Muslimové na Chomutovsku půst ctí, ale ne vždy ho drží“, Týden, 19. 10. 2005). Články vesměs fungují na principu kalendáře, který připomíná, že dny zvláště označené jsou nějak významné, už ovšem neříká proč. Možnost dozvědět se něco více o islámské tradici nedávají.

Neviditelná menšina – téměř

Střípky informací, které média o českých muslimech nabízejí, zatím připomínají rozbité zrcadlo, z něhož zbylo jen pár více či méně poškozených kousků. Obecně je možné ve člancích vysledovat všudypřítomný stereotyp, který k čitelnému obrazu českých muslimů příliš nepřispívá a jenž zřejmě nepřekračuje schematičnost vnímání muslimů ve společnosti jako celku. Stereotyp je navíc umocněn relativně malým prostorem, jenž jim čeští novináři poskytují. Muslimská komunita jako taková zatím není běžnou součástí tematické agendy médií, což může jednoduše souviset i s tím, že počet muslimů v ČR není příliš velký. Na stránky novin či časopisů se dostávají zprostředkovaně, nejčastěji v souvislosti s konfliktem (kontroverzí) či prostřednictvím vztahu Čechů k nim. Muslimové jsou představováni jako cizinci, je zdůrazňována jejich odlišnost, která je vesměs chápána negativně (potenciál hrozby). Kulturní zázemí nebo náboženská tradice není v médiích příliš reflektována. Novináři přitom poskytují jen velmi málo příležitostí dozvědět se o muslimech v Česku něco více. Čtenářům, kteří pravděpodobně vesměs nemají vlastní nezprostředkovanou zkušenost s muslimy, se dostává útržkovitých a ne příliš pozitivních informací (převaha konfliktu) bez hlubšího kontextu. Zneklidňující je zejména důraz na odlišnost, bez dalších možností ji pochopit. Pokud by se podobný způsob informování o českých muslimech prohluboval, pak by mohl bránit v úspěšné integraci této menšiny.

Obsah médií je dán především logikou jejich vnitřního fungování. Selekce zpráv, probíhající na několika úrovních, se řídí sice čistě intuitivními, ale zato vysoce konvencionalizovanými pravidly. Překonání mediální práh pozornosti (tj. získat možnost pro otištění) má jen ta zpráva, která splňuje určitá

kritéria, má „zpravodajskou hodnotu“. ⁴ Velmi důležitá je také možnost dramtizace a zřetelný konflikt, podobně jako personalizace zpráv, neboť ty především nesou příběh, jenž je pro podobu médií určující. To samo o sobě vede k velké stereotypizaci obsahu mediálních produktů. Bez vnějšího tlaku není tedy příliš pravděpodobné, že by novináři začali o českých muslimech brzy vyprávět jinak.

Odpověď na základní otázku této analýzy, jaký je mediální obraz českých muslimů, je tedy: ne příliš zřetelný. Přesto dává tušit tendence, které se mohou významně projevit v budoucnosti. Zvláště bude-li počet muslimů v zemi stoupat či se do českého prostředí přenesou některý ze zahraničních konfliktů. V tom případě lze předpokládat, že zájem o zdejší muslimskou komunitu v médiích výrazně stoupne. Nedá se ovšem příliš předpokládat, že by se zásadním způsobem a „sám od sebe“ změnil charakter a způsob informování o této menšině. Alespoň pokud se nezvýší úroveň obecného povědomí (což je možné jedině intenzivní osvětou) o této komunitě v celé společnosti.

Poznámky:

- 1) Z výběru databáze Newton.
- 2) Článek z Deníků Bohemia či Moravia byl vždy brán jako jeden text, bez ohledu na to v kolika regionálních mutacích byl ve skutečnosti publikován.
- 3) Ve sledovaném období jde o ojedinělý případ, takže nelze usuzovat, zda se jedná o výjimku či pravidlo.
- 4) Jako je negativita, blízkost, novost, předvídatelnost, vztah k elitním osobám či státům, možnost personalizace, jednoznačnost, překvapivost, možnost dalšího vývoje, souznění. J. Galtung, M. Ruge: „The Structure of Foreign news“, *Journal of Peace Research*, 1/1965, 64-90.

Mediální boj o mešitu v Teplicích

Kateřina Kantarová

Úvod

Lázně Teplice v Čechách navštěvuje již od začátku devadesátých let vysoký počet hostů z arabských zemí, především z Kuvajtu, Saudské Arábie a Spojených arabských emirátů. Podle dostupných údajů navštíví Teplice každoročně okolo 10 000 Arabů, což pro padesátitisícové severočeské město není jistě zanedbatelný počet. Pacienty většinou doprovází široké příbuzenstvo, včetně dětí, a tak není divu, že přítomnost arabského etnika výrazně ovlivnila kolorit a atmosféru života v ulicích města. Vzájemné soužití dalo rovněž vznik novému komunikačnímu diskurzu. Na jedné straně je tady rovina běžných každodenních kontaktů ať už v samotných lázních, v obchodech či v dalších oblastech služeb (půjčování aut, transport, pronájem bytů, restaurace atd.)². Výsledky a problémy této roviny se ovšem promítají do roviny další, kterou je reflektování arabské přítomnosti v místních médiích, tedy obraz Arabů v teplickém tisku, resp. v tisku Ústeckého kraje. Je nutné poznamenat, že mediální obraz je utvářen nejen na základě místních událostí, na jeho charakter má silný vliv i mezinárodní situace, postoj ostatních médií, resp. obecné společenské povědomí. Pokus o prosazení stavby mešity znamenal pro obyvatele i návštěvníky města událost, která výrazně zasáhla do dění na Teplicku, informace o plánované mešitě pronikla do celoplošného (LN, 16. 4. 2004) i zahraničního tisku (Time, 2. 10. 2004). Východiskem předkládané analýzy jsou novinové články a komentáře z následujících regionálních periodik:

- týdeník Teplický Kurýr v období od ledna do října roku 2004,
- Deník Směr – Teplicko³ v období od dubna do srpna roku 2004.

Ve sledovaném období se články týkající se mešity objevovaly prakticky v každém čísle zmíněných periodik (tedy každý týden v Teplickém Kurýru, každý den v Deníku Směr⁴).

Cílem analýzy je:

- prozkoumat, jakým způsobem je prezentována arabská, resp. muslimská menšina obecně a jakým způsobem bylo informováno o plánovaném projektu mešity;
- prozkoumat případný vliv mediální prezentace na další události týkající se dané kauzy.

Historie projektu

Islám, podobně jako judaismus, bývá charakterizován jako ortopraktické náboženství. Na rozdíl od křesťanství mají tato dvě náboženství několik výrazných rysů, kterými se projevují navenek. V případě islámu mezi tyto znaky patří standardizovaná modlitba ve stanovených časech dne, společná páteční modlitba, specifický způsob odívání, rituály poutě do Mekky, půst v měsíci Ramadán ad. Všechny tyto projevy víry vyžadují v nemuslimské společnosti poměrně obtížné hledání vhodných podmínek. Tuto skutečnost měly na paměti i teplické lázně, jež zajistily prostor pro společné páteční modlitby (Jum' a) v jednom z lázeňských domů. Nicméně počet Arabů každou sezónou rostl a kapacita konferenčního sálu fungujícího jednou týdně jako provizorní modlitebna se ukázala jako nedostačující. Navíc si vedení lázní jasně uvědomovalo, že prestiž léčebného zařízení stoupá, je-li v případě mnohých sociokulturních odlišností hostů schopno nabídnout více než jen provizorní řešení. A Arabové to věděli také.

První pokus o získání povolení pro stavbu mešity se v Teplicích objevil v roce 1995. Kromě tisku najdeme o tomto záměru zmínku i v publikaci Jiřího Bečky a Miloše Mendela *Islám a české země*⁵. Tehdejší záměr podnikatele ze Spojených arabských emirátů postavit v Teplicích mešitu

se setkal s nesouhlasem především ze strany místních církví, které vystoupily přímo proti učení islámu jako takovému. Hlavním argumentem, se kterým tehdy operoval teplický magistrát, byla skutečnost, že plánovaná stavba měla stát na pozemku města. Z tohoto důvodu nebylo povoleno ke stavbě vydáno a městští zastupitelé se tedy k otázce nastolené církvemi nemuseli vyjadřovat.

Druhý pokus

Nyní se zaměříme podrobněji na výše zmíněný druhý pokus, na projekt z roku 2004. Dalo by se předpokládat, že po necelých deseti letech bude mít názorové prostředí české společnosti odlišný charakter – devadesátá léta byla přeci jen ve znamení nárůstu počtu přichozích cizinců, cestování, internetu a pokusů o budování multikulturní společnosti. Komentář šéfredaktorky týdeníku Teplický Kurýr Boženy Dvořáčkové (12.–18. 9. 2003) nazvaný příznačně „O kompromisech“ tolerantní přístup naznačuje. O realizaci projektu Orientálního kulturního centra, jehož součástí měla být i mešita s minaretem, autorka komentáře píše, že je jen otázkou času. Reflektuje změnu doby a vzpomíná na protesty z roku 1995:

Čas oponou trhnul a dnes jsme nic takového zatím nezaznamenali. Nakonec nejenom Brno, ale i blízké Drážďany mešitu mají a není nic známo o tom, že by to občanům těchto měst nějak vadilo.

V té době se rovněž slibně vyvíjelo jednání o stavbě mezi různými institucemi a zástupcem investora, všechny podmínky k získání územního rozhodnutí byly splněny. Městští zastupitelé investorovi písemně potvrdili, že s projektem Orientálního kulturního centra v Teplicích souhlasí a že realizaci záměru vítají. 9. ledna 2004 čteme v Teplickém Kurýru prostě oznámení, že „Mešita zřejmě bude...“ a že občané města se budou muset nějak smířit s tím, že z původní „malé Paříže“ se v blízké budoucnosti stane „malá Káhira“.

Zlomovou událostí je zveřejnění petice části obyvatel protestujících proti stavbě mešity. Týdeník Teplický Kurýr byl jediným tištěným médiem, které text zveřejnilo v plném znění (16. 4. 2004), a to navíc s výzvou k občanům, aby se k petici připojili (v závěru textu jsou otištěny kontakty na signatáře petice). Týdeník se tak veřejně ztotožňuje s vyjádřením z petice, že: „islám je silně ortodoxním náboženstvím, které setrvává na principech neslučitelných s naším kulturním prostředím.“ V redakčním úvodu k petici je připomínána známá skutečnost, že Orientální centrum má stát na soukromém pozemku a má sloužit arabské lázeňské klientele. V petici se nicméně píše: „Jsme přesvědčeni, že obyvatelé města Teplice mešitu nepotřebují (...).“

Jak již bylo zmíněno výše, cílem investora bylo vybudovat kulturní, vzdělávací a společenské centrum pro širokou veřejnost, nikoliv pouze pro Araby, jak bylo prezentováno v médiích. Za tímto účelem byl zakoupen pozemek na okraji Zámeckého parku v sousedství vilové čtvrti. V tisku se nicméně během celého sledovaného období objevovaly informace o tom, že uprostřed Zámeckého parku – kam chodí většina Teplicanů na procházky s dětmi – vyroste obrovská mešita. Tyto a další dezinformace tak velmi rafinovaně manipulovaly s veřejným míněním.

Je známo, že do Teplic se přijíždějí léčit především staří lidé s problémy pohybového ústrojí a malé děti s vrozeným či získaným tělesným postižením. Petice říká:

Zvláště v době silícího arabského terorismu po celém světě by bylo krajně nezodpovědné i jen uvažovat o povolení nechat vybudovat podobnou stavbu. Z poslední doby jsou známy četné případy, že právě v mešitách se soustřeďují radikální muslimové, které hlásají potřebu fyzicky likvidovat lidi jiného vyznání.

Vzmemme-li v úvahu, že obyvatelé Teplic mají za sebou více než desetiletou přímou zkušenost s arabskými pacienty, je více než manipulující a nevhodné ztotožňovat je s teroristy. Navíc jde o to, že

v textu petice se nemluví o nebezpečí terorismu jako takového: jako extremistický, ortodoxní a násilný je prezentován islám, druhé největší náboženství na světě, které vyznává více než miliarda věřících. Autoři petice sami sebe staví do pozice ochránců bezpečí a klidu ve městě a na městské zastupitele se obracejí s apelem na jejich zodpovědnost. Arabové, kteří městu více než 10 let přinášejí zisk a prosperitu, jsou nyní obrazem zla a přímého nebezpečí. Zajímavý je poukaz na údajná násilná kázání v německých mešitách – ještě v citovaném zářijovém komentáři bylo Německo vzorem pro bezproblémové přijetí existence mešity (viz výše).

Na konci dubna 2004 petici obdržel Magistrát města Teplice. V následujících měsících se Teplický Kurýr stal jakousi platformou pro její signatáře, články týkající se mešity zaplnily každý týden titulní stranu. V titulech článků stála většinou tatáž klíčová otázka: „Bude v Teplicích mešita v Zámecké zahradě?“ Kromě komentářů k aktuální situaci je největší prostor věnován samotným zastupitelům města, kteří na danou otázku odpovídají. V období od dubna do srpna 2004, tedy v dvaceti číslech týdeníku, se daného tématu týká většina textů první dvojstrany.

Role médií

Jakou roli sehrál Teplický Kurýr v samotných událostech okolo mešity? Periodikum, které je distribuováno přímo do poštovních schránek,⁶ je k dostání zdarma např. v Informačním centru města Teplice nebo na Magistrátu, týden co týden po dobu více než šesti měsíců „bojovalo na straně teplických občanů“ proti stavbě mešity. Týdeník po celé sledované období zachovává jednoznačně odmítavý postoj k této arabské iniciativě a prezentuje ji jako hrozbu pro teplické občany, jako narušení jejich dosavadního života. Navíc apelem na městské zastupitele a jejich zodpovědnost vůči obyvatelům (a voličům) vytváří tlak, který se v postoji mnohých z nich nemohl neprojevit. V Teplicích jsme tak mohli být svědky změny postoje vedení města pod zřejmým tlakem médií.

Ve stejném období se články s tématem mešity objevují rovněž v Deníku Směr, v regionální příloze Teplicko. Obecně dává toto periodikum širší prostor i druhé straně, například článkem Ivy Tahové „Nesnášenlivost není argument“ (30. 4. 2004) nebo reportáží o arabském kulturním večeru (20. 9. 2004), otiskuje rovněž několik rozhovorů se zástupcem investora plánované stavby (30. 8. 2004) nebo pohledem Evžena Freimanna, teplického pravoslavného kněze (22. 5. 2004).

Nyní se podrobněji zaměříme na články publikované v Deníku Směr. 16. dubna 2004 v článku „Lidé mešitu nechtějí, bojí se teroristů“ je vedle argumentů jednoho ze signatářů petice zveřejněno tehdejší stanovisko primátora Teplic Jaroslava Kubery o tom, že obavy obyvatel jsou neopodstatněné. Článek připomíná dlouholetou bezproblémovou přítomnost arabské lázeňské klientely, zástupkyně stavebního úřadu uvádí, že k vydání povolení ke stavbě žádné překážky v cestě nestojí. Nicméně již 24. dubna vychází článek s názvem „Mešita se stala Na Valech noční můrou“, arabský stavební záměr je tu konfrontován s poklidným životem vilové čtvrti Na Valech, která přiléhá k Zámeckému parku. Místní občané s mešitou nesouhlasí, jelikož mají údajně strach z Arabů. To jim ale nebrání pronajmát arabským rodinám své byty a domy. Článek výběrem citací opět podporuje obraz Arabů jako někoho, koho by se obyvatelé měli bát. Jeden z místních například říká:

S mešitou samozřejmě nesouhlasíme. (...) Hříště tady prý zůstane, ale kdo sem pustí malé děti, když tu budou procesí Arabů (...).

Veřejnost si uvědomila, že zájem médií měl jistý vliv na mínění městských zastupitelů. Nicméně přímý vliv petice a jejích argumentů primátor popřel:

„Zítřka může přijít petice požadující, aby se zrušil pravoslavný kostel, později třeba synagoga.

Město se podle toho chovat nemůže,“ připomíná Kubera, že listinou základních práv a svobod je zaručena svoboda vyznání.“ (tamtéž)

Také proto na pozdějším zasedání městských zastupitelů bylo konstatováno, že radní „nejsou kompetentní se vyjadřovat k náboženské otázce zmiňované v textu petice.“ („Město Teplice má podmínky k mešitě“, Deník Směr, 14. 5. 2004). Primátor a radní tým odmítli spojovat stavbu mešity s terorismem tak, jak to bylo předloženo v petici. „Stavbu je třeba posoudit podle urbanistických plánů a jednat podle zákonů,“ („Radní obrátili, mešita se už nelíbí“, Deník Směr, 22. 5. 2004) shrnul primátor Jaroslav Kubera. Tento postoj byl znovu zdůrazněn 28. června v článku „Nekádrjme náboženství“, který přináší informace o zasedání teplického zastupitelstva, kde se mimo jiné mluvilo také o mešitě. Městští zastupitelé zde potvrdili, že všechny jejich výtky se týkají nevhodnosti umístění mešity a provedení některých prvků stavby, nikoliv islámu či muslimů⁷. Nicméně primátor města a senátor Jaroslav Kubera vysvětluje negativní postoje české společnosti k Arabům slovy:

„Je to obrovský problém. Když každý den v televizi slyšíme zprávy o různých atentátech a vidím Američana s uříznutou hlavou, tak bych taky podepsal petici. Ale musím uvažovat reálně (...).“

Vliv na myšlení většiny obyvatelstva tak připisuje médiím, každodenní přímá zkušenost – v tomto případě zkušenost s lázeňskými hosty – je jakoby odsunuta na druhé místo.

Přístup městských zastupitelů, mediální kauza a celková atmosféra v Teplicích způsobily, že investor od svého záměru nakonec ustoupil. Vyjádřil nedůvěru v serióznost české administrativy i k samotnému vedení města. A tak šéfredaktorka Teplického Kurýru mohla konečně změnit titulek svých článků na „Mešita v Zámecké zahradě nebude“ (Teplický Kurýr, 6. 8. 2004) a organizátoři petice se mohli radovat:

„Právě, když jsem se vrátil z dovolené, zazvonil mi telefon a já jsem se dozvěděl, že mešita definitivně nebude. Nejdříve jsem tomu nechtěl ani věřit, ale pak jsem si uvědomil, že jsme vyhráli. Spolu se sousedy jsme večer bouchli šampaňské, otevřeli Metaxu a oslavovali jsme (...).“ („Učitel svůj boj vyhrál“, Deník Směr, 6. 8. 2004).

Závěr

Je třeba si uvědomit, že „boj“ o teplickou mešitu probíhal z velké části právě na poli médií. Obě zmiňovaná periodika předkládala Teplicanům události, ale i hotové postoje. Během této kauzy došlo k výrazné změně profilu Araba z obrazu movitého, a tudíž vítaného lázeňského hosta k obrazu někoho, koho je třeba se obávat, protože vlastně „patří“ do stejné skupiny jako ti, kteří páchají atentáty. O tomto postoji svědčí i nedávná anketa v Deníku Směr: *Bojíte se nyní ve městě Arabů?* (Deník Směr, 29. 7. 2005). Již formulace anketní otázky předpokládá existenci strachu, slovo nyní má navíc za úkol vyvolat obavu, že se situace v lázních změnila, a je tudíž důvod se bát.

Na jedné straně můžeme předpokládat, že uvedená média mapují vývoj událostí, jelikož ve sledovaném období přinášelo každé z nich (týdeník Teplický Kurýr, Deník Směr) týdně minimálně jeden novinový článek, popř. tematicky související komentář týkající se projektu mešity či přítomnosti Arabů v Teplicích. Zaměříme-li se však na analyzované texty obsahově, můžeme konstatovat, že se jedná z velké míry o články kvalifikující jisté postoje, nikoliv mapující skutečné dění či vývoj událostí. Co je však mnohem důležitější – média výrazným způsobem přetváří, resp. mění realitu a charakter skutečnosti: Na počátku stál projekt, který byl po pečlivém prostudování specialisty (stavebními firmami, architekty, památkáři apod.) odsouhlasen a doporučen ke stavbě. Projekt byl v té době bez námitek

uvitán rovněž zastupiteli města. Tyto události ještě nebyly reflektovány médii. Obrat nastává až po zveřejnění stavebního záměru a uvedením projektové iniciativy do souvislosti s mezinárodním politickým děním. Místní lázeňští hosté a jejich víra jsou dány do spojitosti s teroristy a s násilím, čímž se původně přínosný projekt mění v nebezpečný a nežádoucí. Projekt je stále tentýž, v očích veřejnosti ale nabyl „díky“ zmíněné mediální kampani naprosto odlišných rozměrů. Případ teplické mešity ukazuje na vazbu médií k realitě: média již neinformují o tom, co se skutečně děje, svými texty prezentují prostřednictvím stereotypů naprosto odlišný obraz reality, což může mít za následek změnu událostí, tak jak se tomu stalo v Teplicích.

Poznámky:

- 1) Arabové tvoří 10–15 % veškeré zahraniční klientely teplických lázní.
- 2) Tuto rovinu by bylo možné analyzovat na základě dlouhodobého kvalitativního terénního výzkumu.
- 3) Orientační náklad Deníků Bohemia Divize severní Čechy je pro všední den 4 510, v pátek 9 940, čtenost v celé republice je 1 416 000 čtenářů. Divize severní Čechy vznikla v roce 1994 a vydává 11 deníků, její součástí je i Deník Směr. Patří sem Ústecký deník, Deník Litoměřicka, Deník Směr, Deník Mostecka, Děčinský deník, Deník Jablonecka, Českolipský deník, Liberecký den, Deník Lučan, Deník Pojizeří a Deník Chomutovska.
- 4) Ve větším rozsahu především v pátečním a sobotním vydání.
- 5) J. Bečka, M. Mendel: *Islám a české země*. Votobia 1998.
- 6) Viz informace v Týdeníku Kurýr z 12. dubna 2004, že týdeník je „distribuován do každé domácnosti řádově jedenkrát za 2 měsíce.“
- 7) Argumenty problematizujícími stavbu se později stalo nevyřešené (a nevyřešitelné?) parkování v okolí objektu a minaret, který „neodpovídá požadavkům na urbanistický a architektonický charakter prostředí (...) a na zachování pohody bydlení v části města Teplice – Valy.“ (Deník Směr, „Nekádrujeme náboženství“, 28. 6. 2004).

Strukturální a obsahová analýza serveru Eurabia.cz

Martin Hála

Struktura

Stránky Eurabia.cz představují kompilát různorodých textů, z části autorských, z části převzatých z jiných médií. Stránky samotné jsou součástí širší skupiny serverů, mezi nimiž dochází k prolínání autorů a textů. Před vlastní analýzou obsahu je proto nutné provést základní zmapování struktury stránek z hlediska vydavatele, redakce, autorů a zdrojů. Teprve poté je možno informovaně přistoupit k analýze obsahu.

Vydavatel a redakce

Stránky Eurabia.cz jsou sesterským projektem serveru ePortal.cz a volnou součástí skupiny myšlenkově spřízněných internetových stránek, v mainstreamovém českém tisku příležitostně hodnocených jako „pravcový bulvár“.¹ Kromě Eurabie a ePortalu sem můžeme zařadit ještě Euportal.cz a Virtually.cz. Celé skupině jsou společně hlasitě deklarovaná pravicová orientace, euroskepticismus a politická orientace na ODS. První tři servery publikuje společnost Český portál (www.cesky-portal.cz). Virtually.cz je projektem Jany Dědečkové, bývalé členky televizní rady, již se dostalo značné pozornosti médií (převážně negativní) během televizní stávky na přelomu let 2000–2001. Právě tato skutečnost byla podle jejich vlastních slov počátečním impulsem pro vznik serveru, jenž se pro ni stal výrazem „vzdoru vůči jednostranné prezentaci této události sdělovacími prostředky“.²

Servery z této skupiny mezi sebou navzájem přebírají některé texty, v rámci serverů vydávaných Českým portálem je patrné i značné personální propojení. Například šéfredaktor Eurabie Adam Bartoš je současně redaktorem ePortalu a vedoucím rubriky *Islám* na serveru Euportal.cz. Vedle 32 článků na Eurabii publikoval 34 textů na Euportalu, 15 na ePortalu a 4 na Virtually.cz. V řadě případů jde přitom o stejné články uveřejněné na několika nebo i na všech těchto serverech paralelně. Člen redakce Eurabie Richard Zatloukal je současně redaktorem ePortalu. Všechny servery vydávané Českým portálem sdílejí téměř identickou grafickou úpravu, základní strukturu webové stránky a podobné redakční zvyklosti (o těch podrobněji dále).

Server Eurabia.cz publikoval od června 2005 (datum vzniku 12. 6. 2005) do 8. května 2006 celkem 285 článků, řazených – často spíše náhodně – do 16 rubrik. Zdá se, že k jeho vzniku došlo prostě osamostatněním příslušných rubrik (*Islám*, *Blízký východ*) ze serverů Euportal, resp. ePortal. Tím by se také dalo vysvětlit propojení redakcí a textů.

Autoři

Vedle pišících redaktorů (Adam Bartoš, Karolína Kopecká, Bohumil Polívka, Richard Zatloukal) na Eurabii hojně publikují někteří kmenoví autoři, např. televizní dokumentarista Jiří Ovečka (5 článků) nebo překladatelka Olga Ryantová (25 článků). Kmenoví autoři mají na problematiku islámu stejně vyhraněné názory jako redakce. Jiří Ovečka vešel ve známost mj. kontroverzním dokumentem z cyklu *Infiltrace*, odvysílaným na ČT 2 pod názvem „Já, muslim“ dne 7. 10. 2005. (Proti tomuto pořadu vznikla následně protestní petice adresovaná Radě pro rozhlasové a televizní vysílání, již podle verze otištěné v Britských listech podepsali také zaměstnanci MKC Praha.)³

Olga Ryantová na sebe upozornila koncem roku 2004, když podala podnět ministerstvu kultury s návrhem na odebrání registrace Ústředí muslimských obcí, hlavní a zastřešující organizaci českých muslimů.⁴ Tento návrh zdůvodnila tvrzením, že islám je ideologií zjevně propagující násilí a svaté války a potlačující práva žen a další práva občanů žijících ve svobodné společnosti.⁵ Podnětem se zabýval ministr Dostál, který ho následně odložil.⁶

Mezi kmenové autory Eurabie by snad dále bylo možno zařadit ještě některé názorově blízké exilové spisovatele z okruhu Českého portálu, jako je Ota Ulč (dvacet článků) nebo Benjamin Kuras (tři články). Významnou měrou přispívají i další autoři z řad české emigrace, např. Jaroslav Teplý, který na serveru publikoval tři články o problematice muslimské imigrace v Holandsku. Zpravodajství ze zemí „staré“ Evropy, kde je muslimská komunita mnohem početnější a problémy s ní vyhodnocenější, tvoří důležitou součást obsahu serveru. Problémy imigrace a multikulturního soužití v zemích jako je Holandsko nebo Francie jsou prezentovány jako varování pro ČR do budoucna.

Zdroje a zdrojování textů

Obsah serveru Eurabia.cz sestává z několika vrstev příspěvků. V zásadě je možno konstatovat, že redakční okruh serveru Eurabia.cz

- 1) produkuje vlastní články s jednoznačnou ideovou orientací,
- 2) vede rozhovory s osobnostmi nejrůznějších názorů, redakci blízkých, ale i vzdálených,
- 3) přebírá texty z nejrůznějších zdrojů domácích i zahraničních, které jsou více méně blízké postojům redakce.

Kromě textů se na serveru objevují také karikatury a videa, vesměs převzaté. Výsledkem je jakási vrstevnatá, poněkud heterogenní antologie textů složená z vlastní produkce redakce a kmenových autorů, z převzatých textů, jež mají postoje redakce potvrzovat, a z převážně autentických rozhovorů, v nichž se objevují různorodá stanoviska, včetně postojů redakci cizích. Dalo by se tedy konstatovat, že právě rubrika *Rozhovory* jakž takž zachraňuje celý server od naprosté tendenčnosti a důsledně jednostranného pohledu na jinak velmi komplikovaný problém.

Rubrika *Rozhovory*

Tato rubrika tvoří patrně nejzajímavější sekci serveru. Zatímco ve všech ostatních rubrikách jsou selektivně prezentovány téměř výhradně pouze názory a fakta, jež se shodují se základním ideovým zaměřením serveru, v rubrice *Rozhovory* se běžně objevují i jiné, často diametrálně odlišné postoje. Vedle osobností blízkých pozicím Eurabie.cz, jako je třeba Jan Zahradil nebo Jiří Ovečka, byly v této rubrice otištěny také rozhovory s Lukášem Lhořanem, českým muslimem a redaktorem Islámských novin, s Janou Hybáškovou, arabistkou a poslankyní Evropského parlamentu, s religionistou Ivanem O. Štampachem nebo s politologem Pavlem Baršou. Některé z těchto rozhovorů byly navíc zjevně vedeny písemnou formou (O. Štampach), což umožnilo dotazovaným formulovat promyšlené a ucelené myšlenky velmi odlišné od převládající rétoriky na serveru.

Přesto se i v této rubrice projevují některé ne zcela regulérní redakční postupy. Například rozhovor Richarda Zatloukala s Pavlem Baršou, zařazený nikoliv do rubriky *Rozhovory*, nýbrž *Islám*, byl původně publikován ještě před vznikem serveru Eurabia.cz v sesterském ePortalu (v rubrice *Rozhovory*).⁷ Rozhovor sám je veden vcelku korektně, ale v obou publikovaných verzích jsou mu přisouzeny poněkud křiklavé titulky, navíc rozdílné, ač jinak jsou texty naprosto shodné. To platí zvláště o ePortalu, kde článek vyšel pod titulkem „Pavel Barša: Umírnění muslimové jsou ‚pátou kolonou‘ bin Ládina“. Podobná myšlenka sice v rozhovoru skutečně zazněla, avšak spíše jako hypotetická úvaha vytržená v titulku z konkrétního kontextu (analogie mezi působením komunistických stran a muslimů v zemích západní Evropy). Dalo by se namítnout, že je to běžná novinářská zkratka, ale pochybuji, že by měl P. Barša z takto formulovaného titulku radost. Možná i proto byl titulek při pozdějším přetištění na Eurabii pozměněn na mírnější, avšak stále dosti provokativní „Pavel Barša: Omezíme práva muslimů?“⁸ Zdá se, že redaktor Eurabie se zde snaží zaštitit uznávanou autoritou pro postoje, jež jsou podle všeho vlastní spíše redakci než zavedenému politologovi.

Převzaté texty

Velká část textů publikovaných na Eurabii.cz není ovšem dílem redakce či kmenových autorů, nýbrž je převzatá z jiných, na serveru nezávislých zdrojů. Vedle produkce spřízněných institucí, uvedených výslovně na příslušné stránce jako partneri Eurabie (např. Občanský institut), a představitelů rovněž spřízněné ODS (Václav Klaus, Jan Zahradil), pochází značné množství textů od autorů publikujících v mainstreamových tištěných médiích, tuzemských i zahraničních. Míra jejich vědomé spolupráce s Eurabii.cz je často nezřetelná. V některých případech je náležitě uveden zdroj, případně i svolení autora s přetištěním textu. Jinde chybí jedno či druhé, nebo i obojí. U řady autorů (např. ekonom a komentátor Pavel Kohout) jsou texty zdrojovány k osobní webové stránce nebo blogu autora, patrně ve snaze vyhnout se možným copyrightovým sporům s médii, která převzaté texty původně zveřejnila.

Vzhledem k nesystematickému zdrojování těchto textů může být pro méně pozorné čtenáře obtížně rozeznatelné, kdo se na serveru přímo angažuje (a sdílí tedy jeho ethos) a kdo se zde ocitl jen shodou okolností. Tento problém je ještě umocněn některými technickými nedostatky v redakční práci, např. automatickým přiřazením e-mailové adresy redakce Eurabie.cz jako hypertextového odkazu ke jménům všech autorů, redakčních, kmenových i převzatých. Vzniká tak dojem, že redakční e-mailovou adresu info@eurabia.cz používají např. filozof André Glucksmann nebo Joseph Ratzinger (takto papež Benedikt XVI.). Nejasný původ mnoha článků a nezřetelný vztah jejich autorů k Eurabii.cz působí poněkud matoucím dojmem při snaze o rychlou orientaci na serveru.

Mezi převzatými články lze nalézt řadu kvalitních, a často i objektivních textů (viz např. „Malé nahlédnutí do historie islámu v Evropě a Českých zemích“ – vybrané pasáže z knihy *Islám a České země* autorů Jiřího Bečky a Miloše Mendela). Rovněž mezi texty vybranými ze zahraničních médií se najdou přínosné a informativní články. Celkově je však jejich výběr nahodilý. Zpravidla jsou přetiskovány se značným zpožděním (týdny, měsíce i léta), zdrojování je nezřetelné a nedůsledné. Řada textů, převzatá ze serverů jako Islam info, je zdrojována pouze k nim, ačkoliv již na těchto serverech se tyto texty objevují jako přejeté z jiných médií.

Diskuse

Struktura webových stránek umožňuje čtenářům komentovat jednotlivé články a diskutovat o nich s ostatními čtenáři. Diskusní fóra jsou na Eurabii.cz dosti živá, přičemž většina čtenářů zjevně sdílí postoje redakce. Ve srovnání s jinými podobnými fóry a jejich příslovečnou vulgaritou je diskuse na Eurabii.cz většinou vcelku kultivovaná, k čemuž nepochybně přispívá i to, že řada diskutujících užívá při argumentaci svá pravá jména. Poznámky anonymních čtenářů jsou oproti tomu někdy na pokraji dobrého vkusu a dobrých mravů, a to jak ze strany sympatizantů serveru, tak jeho odpůrců. Příležitostně se v diskusích objevují anonymní, obvykle značně provokativní stanoviska radikálních islamistů; pokud jsou tyto „příspěvky“ autentické, působí islámu větší újmu než celá redakce Eurabie.cz.

Debatní fóra na Eurabii.cz nejsou zjevně nijak moderovaná, což představuje vzhledem k citlivosti diskutované tematiky značné redakční riziko. Redakce dává volný průchod často emotivním diskusím, nepokouší se je nijak usměrnit ani pro ně stanovit základní pravidla. Při srovnání s podobnými servery u nás i v zahraničí zjistíme, že v lepších případech je patrná snaha vyvarovat se extrémních názorů v diskusních fórech vhodnou redakční politikou. Například server Islam Info (info.pravdaoislam.cz), z něhož Eurabia přejímá celou řadu informací i celých článků, má na svých stránkách uvedenu jasně formulovanou zásadu: „Komentáře, které jsou rasistické, vulgární nebo nerozlišují mezi islámem jako ideologií a muslimy jako lidmi, budou mazány.“ Stránky Islam Info hostuje na svém serveru projekt Pravda o islámu (www.pravdaoislam.cz), což je česká verze mezinárodních webových stránek Faith Freedom International (www.faithfreedom.org). Server Pravda o islámu stanoví pro čtenářské diskuse pevná pravidla, jejichž znění uvozuje následující deklarací:

Toto fórum je určeno k výměně i střetu myšlenek a názorů, ne pro nesmyslné souboje individualit. Jde o stavění mostů a snahu o porozumění, ne o vytváření nepřátelství mezi námi lidmi. Všichni svými příspěvky formujeme úroveň debaty, naše odpovědi mohou vybízet k určitému stylu vyjadřování. Budme tedy odpovědní za svá slova a vytvořme zde prostředí, které se týká tématu islámu.

Podobná jasně formulovaná pravidla na Eurabii.cz chybí. Eurabii by se více redakční pozornosti diskusním fórum vyplatilo i z čistě praktických důvodů. Všechny její diskuse, do nichž lze přispívat bez předchozí registrace, jsou totiž dříve či později zaplavovány spammem, konkrétně nesouvisějícími komentáři, často zřejmě strojově generovanými z textů s provokativním obsahem (reklamy na erotické a hazardní servery, útržky ze zvláště pokleslé pornografie apod.). V některých případech jde o souvislou řadu desítek takto generovaných příspěvků, jež narušují, ba znemožňují další diskusi, a navíc působí svou vulgaritou krajně odpudivým dojmem. Je pravděpodobné, že se jedná o nějakou formu počítačového útoku na celý server. Redakce ani webmaster Eurabie.cz se tomuto spamu nebrání, nepokouší se ho zřejmě ani manuálně mazat, což nasvědčuje poněkud laxnímu přístupu redakce i technické podpory.

Obsahové zaměření

Server Eurabia.cz představuje, jak vysvětleno výše, kompendium různorodých textů různé provenience. Zejména v rubrice *Rozhovory* se objevují názory jinak redakci cizí. Základní orientace serveru je nicméně patrná z produkce užšího redakčního okruhu (viz výše).

Redakční motto

Eurabia.cz neuvádí na svých stránkách na rozdíl od jiných podobných serverů⁹ žádné deklarované zaměření či poslání. Její motto, začleněné do loga, zní: „Brána do světa obráceného půlměsíce.“ To je ovšem poněkud zavádějící a nevypovídá to nic o zaměření serveru – Eurabia.cz rozhodně nepodává systematické a už vůbec ne nezaujaté informace o islámských zemích. Děni v islámských zemích redakci zajímá jen velmi okrajově. Celý server je výhradně a cíleně zaměřen na údajné nebezpečí islamizace Evropy, především prostřednictvím nekontrolované imigrace z islámských zemí, údajně podporované institucemi Evropské unie a živěné politikou sociálního státu. To jsou zhruba teze, na nichž se redakce a kmenoví autoři shodnou, i když v dalších jednotlivostech jsou mezi nimi patrné četné názorové rozdíly.

Základní orientaci serveru proto mnohem lépe vystihuje jeho jméno než jeho motto. Samotný pojem Eurábie (Eurabia) má vcelku přehlednou historii, význam i širší konotace. Kupodivu se zdá, že redakci serveru Eurabia.cz širší kontext tohoto termínu uniká a reflektuje ho pouze na povrchní úrovni jako odraz popularizujícího mediálního diskurzu.

Eurábie podle Bat Ye'or

Pojem Eurabia se poprvé objevil v polovině 70. let 20. století, tehdy ještě v pozitivním významu jako titul časopisu vydávaného Sdružením pro franko-arabskou solidaritu. V negativním významu blízkém autorům kolem Eurabie.cz ho začala používat britská historička židovského původu Bat Ye'or (vl. jménem Giselle Littman). Ta se po nuceném odchodu z rodného Egypta v 50. letech 20. století věnovala zejména otázce postavení náboženských menšin, tzv. *dhimmi* (židé, křesťané) pod vládou islámského chálífátu.

Své pojetí pojmu Eurábie rozvedla Bat Ye'or systematicky v knize *Eurabia: The Euro-Arab Axis*.¹⁰ Tato kontroverzní publikace vzbudila značnou pozornost. Autorka se snaží zdokumentovat, že od počátku 70. let se v důsledku systematických snah v jistých politických kruzích v Evropě postupně ustavila „Euro-arabská osa“, propojená celou řadou formálních i neformálních vazeb v kulturním

a politickém životě, na parlamentní úrovni, v médiích apod. Tato nová geopolitická aliance vznikla podle jejího názoru v důsledku mocenských snah de Gaulloy Francie ustavit protiváhu globálnímu vlivu USA znovuoživením tradičních politických svazků Francie s muslimským světem ještě z koloniálních dob. Z arabské strany bylo sblížení motivováno hlavně snahou o delegitimizaci Izraele. V rámci poválečné franko-německé spolupráce získala Francie pro tento projekt tehdejší západní Německo, a posléze i instituce vznikajícího E(H)S, resp. EU.

K prohloubení euro-arabské spolupráce došlo podle Bat Ye'or zejména po izraelsko-arabské válce v roce 1973 a následně energetické krizi v důsledku ropného embarga ze strany Arabské ligy. K evropským mocenským ambicím se v té době podle ní přidaly ještě ekonomické zájmy ve snaze o zajištění dodávek ropy. Vznikající euro-arabská osa se institucionalizovala v podobě tzv. *Euro-arabského dialogu* (EAD), ustaveného v Paříži v roce 1974 pod patronací Evropského společenství. Tento orgán potom zastřešoval koordinaci společného postupu v politice, kultuře apod. Kromě jiného vedla podle Bat Ye'or aktivita EAD k „privilegovanému“ přístupu arabských imigrantů do Evropy, kde se rychle začaly tvořit silné islámské komunity. Evropa současně napomáhala při delegitimizaci Izraele a při prosazování palestinské otázky do centra globální pozornosti jako klíčového problému mezinárodních vztahů (disproporčně zvětčeného oproti jiným konfliktům, např. kurdské či tibetské otázce). V současné době sklízí Evropa podle Bat Ye'or trpké plody této politiky v podobě problémů, jako je terorismus, pouliční nepokoje, náboženská intolerance apod. Politika euro-arabské osy podle ní již nezvratně vedla ke vzniku Eurábie, tedy společného euro-arabského prostoru, kde budou nemuslimové stále více zatlačováni do svého tradičního podřadného postavení *dhimmi*.

Bat Ye'or má své obhájce i kritiky. Její argumentaci rozvádí na populárnější rovině známá italská novinářka Oriana Fallaci v jiném kontroverzním titulu *La forza della ragione* (Síla rozumu)¹¹. Pojem Eurábie se začal běžně používat v médiích, zpravidla jako zkratka pro pronikání vlivu islámu do Evropy.

Eurábie podle Eurabia.cz

Z obsahu stránek Eurabia.cz se nezdá, že by si byla redakce širšího kontextu svého názvu (a klíčového pojmu) vědoma. Bat Ye'or je na serveru letmo zmíněna ve dvou převzatých článcích.¹² Oriane Fallaci je věnován portrét převzatý z Wall Street Journal. Hojně se zde nicméně používá pojmů, které Bat Ye'or zpopularizovala. Vedle samotné Eurábie je to hlavně *dhimmitude*,¹³ resp. *dhimmi*. Kritika pronikání islámu do Evropy v podání serveru Eurabia.cz se tak zdá být spíše odrazem podvědomých, apriorních postojů a některých aspektů obecného mediálního diskurzu, nežli hlubšího zájmu podloženého důkladnými rešersemi. Vzhledem k základní charakteristice serverů Českého portálu to není zase tak překvapivé.

Základní teze kmenových autorů Eurábie, totiž že Evropa (resp. EU) je bláhově, přímo sebevražděně vstřícná vůči arabským zemím a muslimské imigraci a naopak nepřátelsky zaměřená proti Židům, Izraeli a USA, je v zásadě shodná s názory Bat Ye'or a dalších autorů. Na Eurabii.cz je však prezentovaná beze snahy nějak tuto situaci vysvětlit a analyzovat. Namísto kritiky konkrétních politických rozhodnutí a institucí, na něž se soustřeďuje Bat Ye'or, tak Eurabia.cz často sklouzává do atavistických kulturních předsudků a pudově sebeobranu proti všemu islámskému či arabskému. Problémy s muslimskou imigrací v Evropě nejsou podle této vize důsledkem konkrétních rozhodnutí a politik, ale projevem jakéhosi nadčasového, globálního a totálního „střetu civilizací“ mezi islámem a judeo-křesťanskou tradicí.

Střet civilizací

Termín „střet civilizací“ je očividně redakci blízký. Výslovně se k němu hlásí šéfredaktor Adam Bartoš¹⁴ i řada dalších autorů. Na serveru je publikována také hojně kritizovaná pasáž z příslušného Huntingtonova díla o „krvavých hranicích islámu“.¹⁵ Čestnou výjimku mezi převládající adorací teze

o „střetu civilizací“ představuje převzatý text od André Glucksmanna¹⁶. Od termínu se v rozhovoru převzatém z MF Dnes distancuje – k nelibosti některých čtenářů – i Václav Klaus. Pro většinu, ne-li všechny kmenové autory Eurabie.cz, však patří Huntingtonův termín mezi základní východiska.

Typický je z tohoto hlediska článek Jakuba Calatavy „Kdo stojí proti nám, aneb nastal čas pro novou reconquistu?“, uvedený redakcí jako speciální předvánoční dárek čtenářům.¹⁷ Článek je koncipován jako „devět tezí“, které hodnotí islám jako „antagonistické náboženství“ a úhlavního nepřítele usilujícího po staletí o mocenskou likvidaci křesťanství, Evropy a Západu. Autor se výslovně odvolává na Huntingtona, z něhož cituje: „Zásadním problémem Západu není islámský fundamentalismus, je to islám, odlišná civilizace, jejíž příslušníci jsou přesvědčeni o nadřazenosti své kultury a jsou posedlí slabostí své moci.“

Celý článek je uveden známou pasáží z Dantovy *Božské komedie*, v níž básník líčí útrapy proroka Mohameda a jeho bratrance a zetě Aliho jako „rozsévačů sváru“ v (křesťanském) pekle. Tento citát z lůna vrcholného středověku tvoří vhodný úvod pro Calatavovy „teze“: „Tristní dětství, citový deficit, psychické problémy a vliv staroarabských věštců formoval Muhammada, autora nové náboženské soustavy.“ (teze 2) „Muhammad deformoval, zfalšoval a pragmaticky zneužil řadu prvků židovské a křesťanské dogmatiky.“ (teze 3) Nebo: „Korán je východiskem teologického zdůvodnění světovládní role islámu.“ (závěrečná devátá teze)

Tento druh vypjaté rétoriky je pro server Eurabia.cz typický. Dílčí problémy s islámskými komunitami v Evropě, ať už je to terorismus, nebo nepokoje po otištění dánských karikatur, jsou jen průvodní jevy širšího, globálního „střetu“ mezi Západem (případně Evropou, křesťanstvím) a islámem. Tento střet představuje nesmiřitelný boj na život a na smrt. Jako bychom se skutečně vraceli do středověké mentality z dob křížových výprav nebo naopak zrcadlově obrátili fantasmagorické, manicheistické vize islámských radikálů.

Eurabia.cz odmítá činit nějakou distinkci mezi běžným („umírněným“) islámem a islámskými radikály. I umírnění muslimové jsou „pátou kolonou bin Ladina“ (jak čteme v titulku již zmíněného rozhovoru s P. Baršou na ePortalu a průběžně v řadě textů na Eurabii.cz.) S islámem není možný kompromis. Jedinou alternativou je (sebeobraný) boj proti islámu jako takovému. Tento boj našťestí autoři chápou jako boj ideový, tedy snahu vyburcovat Evropu z letargie, aby začala čelit hroziícímu „nebezpečí“. Citujeme opět z reprezentativního článku Jakuba Calatavy:

Islám zbytněl, získal ztracené sebevědomí, populační explozí muslimů infikoval unavenou a v blahobytu a slasti skomírající Evropu a využil degenerace evropské civilizace, otevřené díky levicové ideologii evropských velmocí pro svůj tichý, ale mohutný návrat do Evropy. A tak pod pláštíkem nálepky politické korektnosti, bezbřehé tolerance a falešné a sebevražedné filosofie multikulturalismu se v Evropě vytvořila hustá a důkladná síť islámských enkláv, islámských center a nadací, které v tichosti připravovaly půdu pro setbu zlořečeného semínka páté kolony v týlu evropské civilizace.

Snazte se po přečtení těchto řádků začít vnímat situaci u nás nově získanou optikou. Začněte se zajímat o problematiku muslimské menšiny u nás. Zjistěte si, co jsou islámské nadace, jak funguje Ústředí muslimských obcí. Kdo je a co hlásá M. Abbas a ing. V. Sářka. Jakou chceme budoucnost pro naše děti a vnoučata? Chcete, aby se státní vlajkou stal zelený list s krvavým půlměsícem? Aby vaše ženy a dcery nosily šátky nebo burky? Nebo aby polovina národa byla bez pravého zápěstí?

Začněte se zajímat, shánět informace. Vystupte z pasivity, řekněte ne plíživému islámu. Dvě mešity, v Praze a v Brně, svědčí o naší neinformovanosti. Víte, co se tam odehrává? Zjistěte si to. A přijdete k šokujícímu odhalení, že to absolutně nekoresponduje s prohlášeními, která na veřejnosti naši muslimové s takovou ochotou podávají. Faleš, klam a lži.

Probudte se. Začalo to i u nás.

Denunciace multikulturalismu

Hlavního viníka „evropské letargie“ spatřují autoři Eurabie.cz v „ideologii multikulturalismu“. Tomu je na serveru věnována celá jedna rubrika s 19 články. Multikulturalismus je tu chápán velmi úzce a velmi předpojatě jako snaha nahradit evropskou kulturu jinými tradicemi, především samozřejmě islámem. Do takto konstruované karikatury se potom autoři trefují s velikým gustem a ironií. Ve většině případů prostě kopírují diskurz známý od představitelů spřízněné ODS. Ten je na serveru prezentován jejím předsedou:

Ideologickým výrazem útoku na evropskou kulturu je doktrína multikulturalismu. Po fašismu a komunismu další pokus jak nahradit tisícileté hodnoty novými velkými ideály.

Není náhoda, že ruku v ruce s multikulturalismem kráčí socialistická ideologie státu blahobytu.¹⁸

Topolánkův článek byl příznačně přetištěn pod redakčním úderným titulkem „Evropská kultura se musí přestat rozpouštět v husté a zkažené polévce multikulturalismu“. Na webových stránkách autora nese přeci jen strážlivější titul „Vraťme Evropě sílu svobody“.¹⁹

„Stát blahobytu“, sociální stát, je dalším oblíbeným terčem autorů Eurabie.cz. Štědré sociální dávky a příspěvky do Evropy přitahují přistěhovalce, umožňují jim pohodlný život bez práce a beze snahy o integraci do hostitelských společností a motivují je k beztaku již vysoké porodnosti, která spolu s imigrací rychle mění demografickou strukturu Evropy.

Bílá a černá Evropa

Tato situace již podle Eurabie.cz zcela zachvátila „starou Evropu“ a nyní se hrozí převálit prostřednictvím institucí EU i do nových členských států na Východě. Ty byly prozatím tohoto trendu ušetřeny, takže:

Evropa je rozdělena na „bílé země“ a multikulturní společnosti jinde v EU. „Černé země“, „hnědé země“. Když tam někdo bydlel jako já, pak chápe, co znamená diskriminace a integrace. Ignorovat pravidla oblékání, připouštět, že jeho žena je na ulici hrubě obtěžována, nehlásit se veřejně ke své víře, to je hned.

Autor těchto slov Jaroslav Teplý, korespondent Eurabie.cz z Holandska, na serveru uveřejnil několik článků s chmurnými pohledy na současné Nizozemí, pohlčené již zcela islámskými imigranty. To je podle něj, jakož i řady dalších autorů důrazným varováním a odstrašujícím příkladem pro Českou republiku. Ta má ale současně díky svému statutu „bílé země“ i jisté výhody, neboť neexistence početnějších muslimských komunit v ČR sem může přilákat majetnou „bílou“ imigraci ze zemí, jako je Holandsko, odkud se snaží lidé znechucení multikulturalismem vystěhovat kamkoli, kde jsou zatím „normální poměry“:

Je zřejmé, že čeští politici nemají ani nejmenší tušení, v jaké situaci by se ČR rychle octla, kdyby připustila takový vývoj [jako v Holandsku]. Je potřeba je na to důrazně upozornit. Pokud ČR zůstane bílou zemí, má dobré vyhlídky na imigraci lidí ze západoevropských států, jako je právě Holandsko, kteří mají tamní multikulturalistiku už plně zuby – a těch není málo. Rychle by se přizpůsobili, nebyli by nikomu na obtíž a neohrožovali by stabilitu státu.²⁰

Tato poněkud spekulativní vize se na serveru objevuje v různých obměnách častěji. Povážlivé se blíží rasismu. Ze zkušeností západoevropských zemí s různými modely imigrační politiky je samozřejmě možné vyvodit celou řadu poučení, včetně negativních, avšak paušální rozlišování mezi „bílou“ a „černou“ imigrací je projevem nebezpečně zkratkovitého myšlení.

Vedle textů a ilustrativních obrázků obsahuje server také několik krátkých videí. Většina je převzata z archivů uznávaného Ústavu pro výzkum blízkovýchodních médií (The Middle East Media Research Institute, www.memri.org), který se zabývá monitorováním tisku, rozhlasu a televize. Převzaté ukázky dokumentují vypjatá protizidovská a protizápadní stanoviska běžně vysílaná ve státem kontrolovaných médiích v oblasti. Kromě těchto výmluvných dokladů státem propagovaných předsudků v islámském světě však redakce považovala za vhodné zařadit do této sekce např. video pochybné provenience zobrazující ženy v burkách při – pochopitelně obtížné – konzumaci těstovin v jakési evropské pouliční restauraci. Server tím opět – jako u mnoha textů – sklouzává na úroveň laciné karikatury.

Memri.org působí přesvědčivě hlavně tím, že prezentuje autentické hlasy z islámského světa, zpravidla pouze s překladem, bez komentáře. Na stránkách Eurabia.cz se takové hlasy bohužel objevují sporadicky. Server uveřejnil převzatý článek od holandské poslankyně somálského původu a současně výrazně kriticky islámu z pozic feminismu Ayaan Hirsi Ali, jakož i recenzi na český překlad knihy *Proč nejsem muslim* známého pakistánského bojovníka za sekularizaci islámu publikujícího pod pseudonymem ibn Warraq.²¹ Zcela však opomíjí např. jejich webové stránky a weblogy (www.secularislam.org, ayaanhirsiali.web-log.nl), které vesměs uveřejňují materiály řádově kvalitnější a zajímavější, než je běžné na Eurabii.cz.

Závěr

Stránky Eurabia.cz vycházejí z premisy o hrozbě islámského pronikání do Evropy a postupné destrukce tradiční evropské kultury a evropského způsobu života, včetně jejich tradičních politických, občanských a náboženských svobod. Příčiny a průběh tohoto trendu, vyjádřeného termínem „Eurábie“ v názvu serveru, se ovšem nesnaží hlouběji analyzovat ani konkretizovat detailnějším popisem a rozбором specifických institucí, politik, demografických a jiných jevů. Namísto toho argumentují převážně ideologickými koncepty, převzatými z partnerských serverů ve skupině Český portál, jako je euroskepticismus, kritika sociálního státu, denunciacie multikulturalismu apod. V podstatě tak pouze rozšiřují existující ideologický arsenál serverů jako ePortal o další rozměr kritiky islámu a islamismu (oba pojmy v pojetí Eurabie.cz fakticky splývají). K porozumění problematice islámu v Evropě přispívají články autorského kolektivu kolem Eurabie.cz minimálně.

Všichni kmenoví autoři sdílejí téměř shodné postoje, takže při absenci protiargumentů a odlišných stanovisek se vytrácí snaha o věcnou argumentaci. Autoři se jen navzájem ubezpečují o něčem, v co již tak jako tak pevně věří, a shodný skupinový diskurz je jen podněcuje ke snaze o robustnější a extrémnější postoje. Články kmenových autorů jsou tak spíše deklarativní nežli informativní nebo analytické. Cílem není poznání, ale přesvědčení. Mezi převzatými články se objevuje řada zajímavých textů, jejich výběr je však nahodilý a často značně opožděný, zdrojování nesystematické.

Postavení muslimských komunit v Evropě a způsob a možnosti jejich začlenění do hostitelských společností přitom nepochybně představují důležitý a naléhavý problém, před nímž není radno strkat hlavu do písku. Stránky Eurabia.cz se však k tomuto tématu staví jednostranně, ideologicky a bez zjevné snahy o hlubší objektivní analýzu. Celý problém tak spíše banalizují, než aby přispívaly k jeho pochopení, natož řešení. Ideologická rétorika, politické fráze a některé výrazy na hranici rasismu navíc server de facto staví stranou nezaujaté, objektivní společenské diskuse.

Poznámky:

1) Jan Potůček: Nekorektně napravo. Reflex 10/2005 (<http://www.reflex.cz/Clanek18845.html>). Odmítavé reakce na Potůčkův článek ze strany příznivců těchto serverů viz <http://www.virtually.cz/index.php?art=8823>, <http://www.virtually.cz/index.php?art=8644>, <http://www.virtually.cz/index.php?art=8592>, atd.

2) Ibid.

3) <http://www.blisty.cz/2005/10/27/art25565.html>.

4) Je zajímavé, že O. Ryantová sama překládá náboženskou literaturu z okruhu tibetského buddhismu. (Velká pečeť: prostor a radost bez hranic. Pohled mahámudry buddhismu Diamantové cesty. / Ole Nydahl; [z německého originálu přeložila Olga Ryantová]. - 1. vyd. - Brno: Bílý deštník, 2000).

5) Hospodářské noviny 28. 12. 2004.

6) Patrně jediný politik, který bral podnět na zrušení ÚMO vážně, byl stínový ministr zahraničí Jan Zahradil, jenž na něj reagoval článkem v časopisu Euro. Viz <http://www.ods.cz/eu/prispevek.php?ID=828&page=33>.

7) <http://www.eportal.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=237>.

8) <http://www.eurabia.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=5>.

9) Cf. <http://info.pravdaoislam.cz/index.php/proc-tyto-stranky/>.

10) Bat Ye'or: Eurabia: *The Euro-Arab Axis*. Fairleigh Dickinson University Press. 2005.

11) O. Fallaci: *La Forza della ragione*. Rizzoli International. 2004.

12) Po uzavření tohoto textu se na Eurabii.cz objevil článek Benjamina Kurase věnovaný práve Bat Ye'or a její knize o Eurábii ("Eurabia – budování euroarabského kalifátu". <http://eurabia.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=354>). Článek, datovaný 6. 7. 2006, je převzatý z časopisu Euro. Již předtím, (28. 5.) uveřejnil B. Kuras podobný článek v deníku MF Dnes. Oba články vycházejí zřejmě nikoliv z knihy samotné, ale spíše z textů kolujících volně po internetu, což B. Kuras v článku v MF Dnes také sám nepřímo konstatuje. Zatím se nezdá, že by toto opožděné střetnutí s popularizátorkou terminu v záhlaví serveru vedlo ke snaze o hlubší analýzu celého jevu.

13) Termín *dhimmitude* razila Bat Ye'or pro pasivní přijetí neplnoprávného postavení ze strany náboženských menšin (křesťanů, Židů) pod vládou islámu.

14) Adam Bartoš: "Evropa na rozcestí: Kdy, když ne teď?" <http://eurabia.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=36>.

15) <http://eurabia.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=203>.

16) André Glucksmann: "Střet civilizací? Nikoli: střet filozofií". <http://eurabia.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=234>.

17) <http://eurabia.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=151>.

18) Mirek Topolánek: "Evropská kultura se musí přestat rozpouštět v husté a zkažené polévce multikulturalismu". Převzato z Mladé fronty DNES (30. 7. 2005), resp. "se svolením autora" z www.topolaneck.cz.

19) [http://www.topolaneck.cz/index.php?form\[0\]=294&p=clanek.te2](http://www.topolaneck.cz/index.php?form[0]=294&p=clanek.te2).

20) Jaroslav Teplý: „Evropa: Bílé země“. 19. 4. 2006.

21) Ibn Warraq: *Proč nejsem muslim*. Votobia. 2005.

Média nemají paměť.

Mediální konstrukce nedobrovolných sterilizací v České republice (2003–2006)

Martina Křížková

Úvod

Příběh mediálně konstruovaného obrazu romských sterilizací začíná v rámci této studie na jaře 2003, kdy se v tištěných a internetových periodikách objevují zmínky o nedobrovolné sterilizaci romských žen na Slovensku a v Maďarsku. Trvá to však více než rok (podzim 2004) a je k tomu třeba kritiky zahraničních institucí (Evropské centrum pro práva Romů), než média začnou tematizovat nedobrovolné sterilizace i v souvislosti s českým prostředím. A to i přes to, že musí být jasné, že nové hranice mezi Českou a Slovenskou republikou (potažmo mezi spřízněnými socialistickými zeměmi bývalého východního bloku) nemohou popřít společnou historii a společný přístup k určitým problémům. Od konce roku 2004 až do léta 2005 je mediální pokrytí tématu nedobrovolných sterilizací téměř každodenní, pak zájem upadá. Opět se zvedne v listopadu 2005, kdy soud přizná právo na omluvu jedné z postižených žen. Na jaře 2006 ožívá v souvislosti s aktivitami nevládních organizací a demonstracemi nedobrovolně sterilizovaných žen (léto 2006). V tu chvíli je ale otázka nedobrovolné sterilizace v českém tisku již z mnoha důvodů zbavena většiny morálních, etických, historických a medicínských konotací a je mediálně zploštěna na pouhý fakt etnického původu většiny postižených žen. Celostátní deníky, s výjimkou internetových portálů, téma opouštějí. Namísto nich se ho ujme tisk regionální, zejména severomoravské tituly. A zde se také mediální obraz nechtěných sterilizací v rámci českého tisku vyhróti.

Ve studii jsou pro následnou interpretaci použity metody kvantitativní i kvalitativní analýzy. Zvláště v kvalitativní části se text soustředí na identifikaci kontextu a způsobu zpracování mediálních obsahů, jež se objevují v českém tisku ve spojitosti se sterilizací romských žen. Kvantitativní část pak dává odpovědi na základní otázky typu: kdy (publikováno), kde (titul), jak často, kdo (se tématu věnuje). Kvantitativní a kvalitativní část se v textu prolínají a nejsou odděleny.

Sledovaný soubor textů je časově vymezen obdobím tři let od 10. 4. 2003, kdy zpravodajský server ČTK poprvé upozornil na možnost nucených sterilizací romských žen v ČR, a koncem září 2006, kdy „kauza“ symbolicky vrcholí informací českých médií o oficiální výzvě Výboru pro odstranění všech forem diskriminace žen v OSN vládě ČR v této věci, která se objevuje v regionálním tisku (21. 9. 2006). Do sledovaného souboru byl zařazen veškerý český tisk včetně internetových zpravodajských či publicistických portálů – jak jednotlivých deníků (např. ihned.cz, idnes.cz), tak samostatných periodik (např. neviditelný pes, blistry.cz) z mediální databáze Newton. Výběr textů z databáze Newton byl dán klíčovým slovem „sterilizace“ a jeho gramatickými variantami. Z daného souboru (skoro 5000 článků) bylo pro analýzu nakonec relevantních 301 textů¹. Výsledný soubor je z formálního hlediska různorodý. Jedná se o zprávy, komentáře, rozhovory, dopisy čtenářů.

Příběh nechtěně sterilizovaných žen v českém tisku od jara 2003 až do podzimu 2006 má svoji vnitřní časovou logiku, kterou ve své práci sleduji. Analýza je rozdělena do tří časových období (jaro 2003 – podzim 2004, podzim 2004 – léto 2005, podzim 2005 – podzim 2006). V rámci této studie se snažím spíše popsat obecné tendence a charakteristiky, jež téma nucených sterilizací v mediálně konstruovaném obrazu českých periodik provází, a nesoustředím se tolik na způsob, jakým je o nich referováno. Důraz je kladen spíše na to, v jakých souvislostech je téma představeno, než na to, jak se o něm vlastně píše.

Texty samotné byly dále rozděleny do deseti kategorií (podle tématu a v jednom případě i žánru) na: **Romové obecně, zahraniční události, nedobrovolné sterilizace na Slovensku, české oficiální instituce, práva žen, aktivity postižených žen, nevládní organizace, konkrétní ženy, hovoří lékař a reakce čtenářů**. Články v jednotlivých kategoriích se vzájemně obsahově překrývají, hranice mezi nimi nejsou nepropustné a je možné, že při jiném čtením by byly rozřazeny jinak. Tematické a žánrové okruhy doplňují časovou strukturu studie; toto vymezení textů respektuji ve všech třech časových obdobích a na počátku každého z nich je uvádím jako kontext, v rámci něhož bylo o nedobrovolných sterilizacích informováno. Protože se jejich obecné charakteristiky nemění, jsou přesněji vymezeny především v druhé části studie, jež je i vzhledem k počtu uveřejněných článků nejrozsáhlejší.

Od prvních náznaků k otevření problému

jaro 2003–léto 2004 (10. 4. 2003–13. 9. 2004)

Časová etapa více než jednoho roku zachycuje první zmínky o nucené sterilizaci v českém tisku v souvislosti s nedobrovolnou sterilizací romských žen v zahraničí – zejména na Slovensku či v souvislosti s jednáním mezinárodních institucí, které se k otázce vyjadřují a případně vystupují s požadavkem vyšetření možnosti nedobrovolných sterilizací. Ty jsou také zmíněny okrajově v textech, které se zabývají situací romské populace v obecnější rovině či v souvislosti s aktivitami nevládních organizací.

Pozoruhodný paradox nastává, jak již bylo výše zmíněno, zejména u textů, které souvisí s informacemi o nechtěných sterilizacích na Slovensku. Minimálně po celý rok 2004 a část roku předchozího český tisk informuje o průběhu (tj. zveřejnění fakt, vyšetřování, postoj oficiálních institucí, aktivity nevládních organizací apod.) „sterilizační kauzy“ na Slovensku a částečně i v Maďarsku. Tyto informace uveřejnily opakovaně všechny celostátní deníky bez výjimky. Přesto většina českého tisku více než třináct měsíců nezminí možnost, že by stejný problém mohl existovat i v České republice.² První dva články, které na tuto možnost naopak upozorní, zůstanou více než na rok také poslední. A to i přes to, že byly zveřejněny na zpravodajském serveru ČTK, která je jinak častým zdrojem českých médií.

Tyto nevládní organizace uvedly, že „desítky Romek byly proti vlastní vůli“ sterilizovány na Slovensku. Rovněž tvrdí, že po předběžném šetření, které trvalo několik týdnů, prokázaly 24 případů v Česku a čtyři v Maďarsku. („Aktivisté žádají OBSE, aby se zabývala sterilizací Romek i v ČR“, ceskenoviny.cz, 10. 4. 2003).

Takřka naprostá absence informací o nedobrovolných sterilizacích v České republice v tomto období poukazuje na skutečnost, že mediální pozornost je nerovnoměrná. Soustředí se obvykle na společenské či ekonomické elitní skupiny. Menšiny a jejich problémy jsou přehlíženy a často stigmatizovány. Hovoří se o nich obvykle až v souvislosti s nějakým konfliktem-kontroverzí.³ To se nemusí týkat výslovně tématu nedobrovolně sterilizovaných žen v ČR. V každém případě tento paradox ale naznačuje limity, ve kterých je od počátku téma v českém tisku zobrazováno. Upozorňuje na obecnou bezkontextovost informování, se kterou se média v českém prostředí dlouhodobě potýkají a která se také po celé tři roky více či méně promítá do mediálních výstupů o nedobrovolných sterilizacích. U médií se ovšem ve skutečnosti často předpokládá, že odráží plnou realitu.⁴ Nechtěně to dokládá i slyšení českých zástupců při zasedání Výboru OSN pro odstranění diskriminace:

Vláda neví o žádném konkrétním případě [nucených sterilizací] a nebyly jí v této věci poskytnuty žádné důkazy. Žádné konkrétní případy se nevyskytly ani ve sdělovacích prostředcích. („ČR v OSN: Do knihoven byly rozdány knihy proti rasismu“, blistry.cz, 26. 8. 2003).

V období od jara 2003 do podzimu 2004 se otázkou možných nucených sterilizací v ČR zabývalo 14 textů. Dva z nich přímo, ostatní spíše nepřímo naznačují, že záležitost s nedobrovolnými sterilizacemi se týká (mohla týkat) i Česka (v době před rokem 1989). S výjimkou regionální přílohy MF Dnes (2x) a romského časopisu Romano vodi (2x) jde ve všech případech o internetové servery či internetová periodika.

A za druhé, jak to vlastně bylo se sterilizacemi v Čechách ještě v době, kdy jsme se slovenskými sousedy tvořili jeden stát. („Šrámy romských žen na těle i duši“, Romano vodi, 27. 3. 2004).

Reakce na v tuto chvíli hypotetickou otázku se objeví až o půl roku později ve zpravodajství České tiskové kanceláře. Její zpravodajský server přinese informaci o tom, že Evropské centrum pro práva Romů šetří možnost nedobrovolných sterilizací v ČR i po roce 1989. Článek již konstatuje nucené sterilizace před tímto datem jako fakt.

Měl to být jeden ze způsobů řešení „cikánské“ otázky. Na akci se podílela socialistická ministerstva zdravotnictví, práce a sociálních věcí i vládní komise. Podle různých šetření vedla Romky za komunismu k souhlasu se sterilizací mimo jiné finanční odměna. Zdokumentováno bylo necelých 300 případů. („Centrum pro práva Romů podezřívá ČR z nucených sterilizací“, ceskenoviny.cz, 13. 9. 2004).

Přesto je později nedobrovolnost sterilizací romských žen i za socialismu v tisku zpochybnována (vzhledem k nedůvěryhodnému – tj. romskému – původu těchto žen). Nucené sterilizace romských žen za bývalého režimu v Česku jsou dány do historických či společenských (vztah majority k romské menšině) souvislostí v komentářích na internetových serverech blisty.cz a neviditelný pes.cz. Podobné texty v tomto období v tištěných periodikách nevyšly.

Neštíteli jsme se ani použít metody vskutku „nenásilné“ - sterilizace bez vědomí žen, odnímaní dětí kvůli nevyhovujícímu prostředí pro výchovu atd. A výsledek? („Asimilace, adaptace a Romové“, blisty.cz, 13. 4. 2004).

Další kostlivci ještě leží ve skříní, lékařské pokusy na amerických zajatcích z Koreje a Vietnamu, podíl StB na pogromech v Indonésii v r. 1965 se statisícem mrtvých či jen sterilizace romských žen v sedmdesátých letech. („Polemika: Kde nejsou viníci, nejsou ani neviní“, neviditelnypes.cz, 4. 9. 2004).

Samotné nechtěné sterilizace předmětem textů nejsou. Samy o sobě nejsou mediálně atraktivní. (Téma jako takové se navzdory informování o „slovenské kauze“ více než rok na stránkách českého tisku prakticky neobjeví.) Dojem, který lze z textů získat, je pouze na rovině útržkovitých, spolu nepřilíš souvisejících informací. Pokud se o sterilizacích vůbec informuje, pak v kontextu převážně historickém. Problém je navíc „diskutován“ mimo hlavní tištěná periodika a v souvislosti s přehmaty komunismu jak vůči romskému etniku jako celku, tak všeobecně.

Větší množství článků (od 10. 4. 2003 do 13. 9. 2004 vyjde 14 textů o nucené sterilizaci žen v ČR, jen do konce měsíce září 2004 je ale publikováno dalších 45 textů na toto téma), ovšem možnost „být skutečně informován“ z mnoha důvodů čtenáři vlastně nedává.

Nucené sterilizace jako nastolené téma

podzim 2004–léto 2005

V září 2004 spustí informace o šetření zahraniční nevládní instituce v již jednou zmiňovaném tex-

tu zpravodajského serveru ČTK každodenní lavinu zpráv o nedobrovolných sterilizacích v ČR (trvá s menšími přestávkami až do léta 2005). Téma je zmiňováno v souvislosti s aktivitami zahraničních institucí, aktivitami neziskových organizací v ČR, romskou problematikou celkově, reakcí českých oficiálních institucí. Články přináší i názory lékařů (včetně zástupců nemocnic, kde nedobrovolné sterilizace údajně či fakticky probíhaly) a rozbor situace v českém zdravotnictví, osudy konkrétních žen a jejich aktivity. Ze 153 textů v tomto období zazní dvakrát i hlas veřejnosti (dopisy čtenářů). Obecně lze říci, že i přes náhlu (a do jisté míry i zdánlivou) rozmanitost úhlů pohledu na nedobrovolné sterilizace jde vesměs o články, které se soustředí na popis události typu: vyzval k jednání, předal zjištění, zahájil šetření, stěžuje si 50 či již 60 lidí apod.

Deset romských žen tvrdí, že byly v českých nemocnicích sterilizovány, aniž by k tomu daly souhlas, nebo byl od nich souhlas vyžadován až těsně před porodem. A chtějí, aby postup zdravotnických zařízení prošetřily úřady. Poslední případ je z roku 2001. („Deset žen si stěžuje na nucenou sterilizaci“, MF Dnes, 14. 9. 2004).

Vládní zmocněnec pro lidská práva Jan Jařab si myslí, že prošetřování případů údajné sterilizace romských žen v ČR neprokáže, že by v zemi existovala skrytá státní politika snižování porodnosti romské populace. Jařab to včera uvedl před členy sněmovního petičního výboru. („Jařab myslí, že se Romky nesterilizovaly“, Benešovský deník, 2. 10. 2004).

Tento „technický“ přístup k problému sice odpovídá standardům deníkové žurnalistiky (informace jsou zpřístupněny, ale nekomentovány), neumožňuje už ovšem uchopit téma komplexněji. Čtenář je denně informován o postupu celého „případu“. Nevládní organizace pomohou postiženým ženám obrátit se na ombudsmana, ten záležitost šetří, zjistí pochybení, jedna z postižených žen se obrátí na soud. Články přináší i mnoho dalších informací:

Podle platného zákona mohou ženy podstoupit sterilizaci, pokud už mají čtyři děti (nebo tři děti, je-li ženě více než 35 let). Anebo v případě, že by je mohlo další těhotenství ohrozit, například po opakovaných císařských řezech. „Žena však o to musí vždy sama požádat,“ řekl Vít Unzeitig z České gynekologicko-porodnické společnosti. („Ombudsman řeší sterilizaci Romek“, MF Dnes, 15. 9. 2004).

Ve vztahu s pacienty mají lékaři stále navrch, většinou nefunguje komunikace mezi lékařem a pacientem – vyplynulo z debaty pacientů a lékařů v Senátu. Debata přišla v době kauzy „nucené sterilizace Romek“. I za ní se skrývá špatná komunikace mezi lékaři a pacienty. („Očko“, Literární noviny, 27. 9. 2004).

Z podkladů ombudsmana vyplývá, že problémy se sterilizacemi mělo v minulosti i Švédsko, Švýcarsko nebo Slovensko. Ombudsman se proto zabývá také tím, jak šetření v těchto zemích skončila. („Kancelář ombudsmana obdržela 40 nových stížností na sterilizaci“, lidovky.cz, 10. 11. 2004).

Informace jsou ale zprostředkovávány nahodile a bez širšího kontextu. Často jsou protichůdné a bez hlubší znalosti celého problému nedávají smysl. Nekomentovaná tvrzení jednotlivých „odborníků“, kteří v textech vystupují, a stejně nekomentovaná (nestrukturovaná) různorodá fakta vytváří dojem nečitelnosti – nejasnosti – vlastně velmi účinně brání vytvoření vlastního názoru, pochopení, co je důležité, a co podružné. Proto se mohou vyskytovat i nekomentovaná tvrzení, která zpochybňují, co se stalo (nedobrovolnost sterilizací), a to pouze na základě dojmů.

„Mně jsou Romové v mnohém sympatičtí, ale že by byli nesrozumitelně informováni, to si nemyslím. Vezměte si, že na každé krabičce cigaret je velkým písmem napsáno, že kouření škodí zdraví,“ kontruje pan profesor. Stejně jako on i já neznám Roma bez cigarety. („Cavyky a zvyky“, MF Plus, 15. 10. 2004).

Příznačné pro tento stav je, že zejména v titulcích se operuje se slovy Romka, popř. Romky, ačkoli již bylo zřejmé, že nedobrovolné sterilizace se netýkají pouze romských žen. Nechtěné sterilizace jsou ale jednoznačně médii identifikovány jako problém „romských žen“ a etnicita tu hraje důležitou roli.

Tematické kategorie a kontext

Texty v rámci jednotlivých tematických kategorií naznačují zarámování, ve kterém se mediální konstrukce obrazu nedobrovolných sterilizací od podzimu 2004 do léta 2005 pohybuje. Aktivitu neziskových organizací i mimo oficiální struktury stojících jednotlivců zahrnuje kategorie **nevládní organizace**. Články (8x) sice většinou nevybočují z výše popsaných charakteristik informování o celé problematice, dva texty však upozorňují na českými periodiky jinak téměř netematizovaný problém odpovědnosti a s ním související požadavek odškodnění postižených žen.

V rámci tohoto šetření by dále měly zajistit záruky pro bezpečnost a soukromí stěžovatelek a spravedlivě odškodnit všechny oběti za zákroky, které na nich byly provedeny. A to včetně obětí z doby, kdy komunistická československá vláda programově snižovala „nezdravou porodnost romských žen“. („Nucené sterilizace v České republice“, blistry.cz, 17. 9. 2004).

Snaha přiblížit a popsat příběhy jednotlivých žen, které si stěžují, že byly neoprávněně sterilizovány, spojuje texty z kategorie **konkrétní ženy** (30 textů). Do této kategorie byly zařazeny všechny texty, které se zmiňují jmenovitě o těchto ženách či i jen popisují jejich příběh. Zpočátku tyto ženy vystupují anonymně, během roku 2005 jsou jejich jména postupně zveřejňována. I zde převažuje „technický“ popis událostí.

Dnes pětáctiletá Natalie Ž. podstoupila zákrok už v červenci roku 1991, ale k prošetřování došlo až před několika měsíci v souvislosti s jinými případy v regionu. („Případ sterilizací není dosud vyšetřen“, Hranický den, 25. 8. 2005).

„Neumím číst a psát, nevěděla jsem, co podepisuji,“ líčila také čtyřiačtyřicetiletá žena, které lékaři podvázali vaječnický po čtvrtém dítěti v sedmadvaceti letech. („Případy osmi žen, které tvrdí, že nechtěly sterilizaci, vyšetřuje policie“, MF Dnes, 30. 6. 2005).

Takto pojaté texty brání plně pochopit, co se vlastně postiženým ženám opravdu stalo. Až do léta 2005 vyšly pouze dva články, které se naznačenému schématu vzeprly.

Přišla za mnou sociální pracovnice a nutila mě jít na ten zákrok. Vyhrožovala mi, že pokud nepůjdu, nechá mi sebrat děti. Bránila jsem se. Vyhrožovala, že dá děti do ústavu a mě nechá zavřít. Nevěděla jsem, co dělat. Bylo to hrozné... Od té doby mám gynekologické problémy, bolesti hlavy. Jsem úplně jiný člověk. Já už jsem stejně další děti mít nechtěla.“ („Výpovědi některých žen“, Romano vodi, 20. 6. 2005).

Přestože i později jsou publikovány texty, které se snaží více přiblížit nechtěné sterilizace z perspektivy poškozených žen, jen minimum z nich překračuje limity pouhého popisu. V celkovém obrazu

tak vlastně chybí hlasy nechtěné sterilizovaných žen či Romů vůbec. Ani další články totiž nepřinášejí jejich pohled na celý problém. Navíc podobně jako je minimálně tematizován problém odpovědnosti, odškodnění – tedy viny, je i logicky minimálně tematizován fakt, že tyto ženy jsou oběti.

Nejvíce textů (54) se týkalo **oficiálního postoje české strany**, ať už šlo o články, které přinášely informace o postojích vládního zmocněnce pro lidská práva, ombudsmana, ministerstva zdravotnictví či policie. V těchto textech je téma častěji spojováno s etickými problémy, které se týkají obecně paternalismu převládajícího v českém zdravotnictví.

Ve vztahu lékař-pacient panuje podle zmocněnce v České republice formalismus. „Není důležité, co si dotyčný opravdu myslí a co opravdu chtěl, důležité je, že jsme ho přesvědčili, aby podepsal,“ charakterizoval svůj pohled na nynější stav Jařab. („Jařab tvrdí, že souhlas pacientek se sterilizací je někdy pouze formální“, ihned.cz, 5. 10. 2004).

Zdá se ale, že ve všech případech byl ke sterilizaci pádný důvod: Zákrok ochránil ženy před dalším porodem, který by byl rizikem pro matku i dítě. „I kdyby to tak bylo, z výpovědí našich klientek je zřejmé, že sterilizace byly nelegální, protože lékařům chyběl jejich informovaný souhlas podepsaný při plném vědomí. Nejen, že se ženy rozhodovaly ve stresu, ale mnohé mladé ani starší Romky dodnes nerozumí pojmu sterilizace. Znájí spíš výraz ‘podvaz’, ale ani tak není vždy jisté, že chápou všechny následky, jaké takový zákrok má,“ vysvětluje Jabůrková. („Ombudsman řeší sterilizace žen“, MF Dnes, 21. 9. 2004).

Tendence ke zdůrazňování lékařsko-etického kontextu ovšem vede k tomu, že další rozměry problému jsou postupně potlačovány. Nedobrovolné sterilizace přestávají být viděny (i když tomu tak bylo jen okrajově) jako celospolečenský problém, který úzce souvisí s postojem majoritní většiny k romské menšině. To podtrhuje i fakt, že v žádném článku z této kategorie nedostane prostor k vyjádření zástupce romské menšiny, který je majoritou chápán jako její reprezentant. Kauza je převážně nazírána z hlediska většinové populace a jednání jejich institucí (či zástupců), nikoli z hlediska Romů. Je také pozoruhodné, že problematika rasismu je až do léta 2005 s nedobrovolnými sterilizacemi výslovně spojována pouze minimálně; pokud je zmíněna, pak většinou jako součást komunistické praxe. Jinak ji nastolují především zahraniční organizace jako Amnesty International či Evropské centrum pro práva Romů.

Stručně řečeno, informovali jsme mezinárodní instituce o něčem, co je zcela zřejmé – totiž že Česká republika dosud nedokázala najít ke své romské menšině vstřícný vztah, a proto v této oblasti zatím není hodna dobré pověsti. („Dejte Romům odškodné“, Respekt, 1. 11. 2004).

Čeští žurnalisté se otázce rasismu jinak vesměs vyhýbají. Přesto se tématu úzce týká. Nejjednodušeji je to vidět na **reakcích čtenářů** (2x).

Uvedený systém však mohl fungovat jen do té doby, než mu prozíravější část neobyčejně plodného etnika (tj. Romové mužského pohlaví) nezakroutila krkem z vlasteneckých, jakož i ekonomických pohnutek. („Upřímné sdělení“, Haló noviny, 13. 11. 2004).

Vztah majority a minority je naopak silně tematizován v člancích (9x), které informují o Romech jako celku. Sterilizace (před r. 1989) zde opět obvykle nejsou hlavním námětem článku, za to jsou jednoznačně chápány jako příkoří ze strany většiny (či státu) vůči Romům. Až na jeden text jde o rozhovory nebo komentáře uveřejněné jinde než v denících.

Romkám se za sterilizaci nabízely peníze, věci do domácnosti... Ale nebyla možnost říct: Ne, děkuji, já vaši pračku nechci. Dnes se stát tváří alibisticky a tvrdí, že to dělaly pro peníze. Ovšem otázka je, zda systém odmítnutí vůbec dovolil. („České společnosti chybí aristokratičnost“, Literární noviny, 22. 8. 2005).

Nedobrovolné sterilizace po roce 1989 jsou médií ve své většině nekomentovány, novináři necítí potřebu se k nim vyjadřovat, pouze se soustředí na popis jednání institucí v této věci. A to i přes to, že poslední známý případ pochází z roku 2001.

Dva texty z této kategorie zveřejněné na blistech.cz naznačují, že většinový konsenzus ve společnosti ohledně sterilizací romských žen (ve vztahu majority a minority) přeci jen může existovat, jen není „korektní“, a proto také není mediálně tematizován.

Snažil se mi ukázat, že ti moji čeští přátelé, kteří reagovali krátkým mlčením, než pak uměle odsoudili nucenou sterilizaci romských žen, reagovali v prvním okamžiku přirozeně, podle toho, co skutečně pociťovali, na základě hlubokého porozumění věcem, založených na zkušenostech – a nemohlo to být jinak, než že tajně a vnitřně schvalují, že někdo se nějak pokusil omezit plození lidí „tohoto druhu“, za něž se v naší zemi stydíme. („O Romech, nucené sterilizaci a o Češích, kteří smrdí“, blistry.cz, 20. 9. 2004).

S textem polemizuje jiný článek o dva dny později. Nevyjadřuje se k samotné nucené sterilizaci (což je příznačné), ale k faktu, že podobně stereotypně jako Romové u nás mohou být za hranicemi nazíráni také Češi. Tím jedna z mála skutečných polemik nad tématem nucených sterilizací v rámci českých periodik končí.

Pokud se k nedobrovolným sterilizacím vyslovují lékaři, sterilizace nijak nezpochybňují. A to nejen tehdy, pokud se nějaký případ týká přímo jejich zdravotnického zařízení. Někteří se naopak snaží zpochybnit stížnosti nechtěně sterilizovaných žen.

Neumím si to vysvětlit, ale nějaká příčina v tom být musí. Zřejmě jim někdo poradil. Není přirozené, když se tyto stížnosti šíří lavinovitě. Chápal bych, kdyby se dotyčné ženy obrátily nejdříve na nemocnici, a teprve kdyby nebyly spokojeny s řešením své stížnosti, by své problémy eventuálně třeba medializovaly. („Není přirozené, když se stížnosti šíří lavinovitě, říká primář Richard Spousta“, Bruntálský a krnovský deník, 15. 10. 2004).

Texty (26) v kategorii **zahraniční události** mají ve své většině ryze informační charakter. Mezinárodní instituce v nich upozorňují na problém nedobrovolných sterilizací v ČR nebo obecně hodnotí situaci v oblasti lidských práv či romské menšiny.

Dokument připomíná obvinění ze strany Evropského střediska pro práva Romů (ERRC), že se v některých regionech pokračuje v nedobrovolné sterilizaci romských žen. („Naplňování lidských práv v ČR se lepší, některé problémy trvají“, idnes.cz, 1. 3. 2005).

Tyto informace nejsou obvykle novináři nijak komentovány, pouze konstatovány, pokud přímo neotvírají nové téma, jak tomu bylo i v případě nedobrovolných sterilizací. Spíše to vypadá, jako by se českého prostředí vlastně vůbec netýkaly. Může to souviset i s tím, že jsou k ČR obvykle kritické nebo také s tím, že informují o tématech (lidská práva, menšiny), jež mohou být v rámci (nejen) mediální logiky chápána jako okrajová.

Specifické postavení zde mají články (10x), které informují o slyšení budoucího českého euro-

komisaře Vladimíra Špidly před poslanci Evropského parlamentu, a to jeho reakcí na dotaz jedné z poslankyň ohledně nedobrovolných sterilizací. Špidla je tak vedle Jařaba de facto jediný český oficiální představitel, který na zahraniční kritiku v médiích reaguje.

Zde Špidlu vyvedla z míry pouze portugalská socialistka Edite Estrelová dotazem ohledně nucených sterilizací romských žen v Česku. „To se nedělo a neděje,“ řekl pobouřeně český politik. „Kdo to tvrdí, neví, o čem mluví.“ Podotkl, že na rozdíl od jiných zemí jsou Romové v ČR vesměs gramotní a že problémy související s touto menšinou daleko přesahují české hranice. („Europoslanci podrobili Špidlu výslechu, nic zvláštního se nestalo“, lidovky.cz, 27. 9. 2004).

Přestože je během roku 2004 a 2005 problém nedobrovolných sterilizací v Česku jednoznačně zasazen do více kontextů (etický, historický, sociální, právní), brzy je nahlížen téměř výhradně optikou lékařskou (spor o informovaný souhlas). Během této doby nezazní jednoznačné odsouzení nedobrovolných sterilizací. Úvahy o odpovědnosti, vině a odškodnění jsou prakticky marginalizovány. Postoj Romů k problému média vlastně nenabízejí a otázka rasismu v souvislosti s nedobrovolnými sterilizacemi je zmíněna opakovaně pouze v kontextu s komunistickým režimem. Téma nedobrovolných sterilizací je de facto ztotožněno s romským etnikem. Nechtěně sterilizace jsou vícekrát zpochybňovány – nejdříve státními institucemi, později zejména lékaři. Takto s jistým zjednodušením vyznívá rámování tématu nedobrovolných sterilizací v českých periodikách v období od podzimu 2004 do léta 2005. Přesto se i nyní objevují články (i když jsou v menšině), které se těmito tendencím svým charakterem vymykají.

Ztráta paměti?

podzim 2005–podzim 2006 (1. 11. 2005–21. 9. 2006)

Pro články analyzované v této studii je charakteristické, že se vesměs soustředí na popis události iniciovaných institucionálními kroky odpovědných představitelů. V okamžiku, kdy tyto nejednají, zájem médií opadá. Téma může kdykoli začít a skončit. Pro jeho pokračování je ale nutné, aby se „něco dělo“, tedy aby se něco dělo mediálně atraktivním způsobem⁶. Novináři sami jej nepřipomínají, nevyhledávají. Na začátku listopadu uveřejní nejdříve regionální noviny a poté i blistry.cz stejný článek politologa Pavla Pečinky. Ke „znovuotevření“ tématu by však sám nestačil. Mediální pozornost si vynutí až informace o tom, že soud rozhodl ve prospěch jedné z postižených žen.

Během tohoto roku jsou nedobrovolné sterilizace díky aktivitám sdružení za lidská práva dány nověji do souvislosti s právy žen v České republice a je i rozsáhleji (vzhledem k povaze jejich činnosti) informováno o aktivitách postižených žen. Zájem novinářů se soustředí i na osudy jednotlivých nechtěně sterilizovaných žen a na jednání zahraničních institucí. Prostor je dán institucím na české straně a lékařům či zástupcům zdravotnických zařízení. Nechtěně sterilizace jsou dány do souvislosti s postavením romské menšiny v ČR jako celku. Značnou pozornost zejména v regionálním tisku získají názory čtenářů. Texty obsahově nepřekračují limity informování o tomto tématu (tak jak byly již výše nastíněny) – obsah článků však dostává jiný tón. Nedobrovolné sterilizace se stávají otevřeně „romským“ tématem. Do značné míry to ovlivňuje i fakt, že postižené ženy jsou samy aktérkami události, jež tradičně probouzejí mediální zájem. Jedna z nich uspěje se svou žalobou na nemocnici v Ostravě, jiná vypovídá před Výborem OSN v New Yorku. Ženy v Ostravě zorganizují demonstraci. Tyto ženy tím definitivně vystupují z anonymity (tj. jsou známa jejich jména i příběhy a samozřejmě i původ). Problém se z obecné roviny, kdy se týká jakoby všech a nikoho, přesune náhle na rovinu konkrétní.

Pro zarámování tématu jako „romského“ problému je symptomatické, že právě v tuto chvíli se o sterilizaci přestávají zajímat „velké“ (tj. tištěné a tradiční) deníky a týdeníky a dále se o nich píše téměř výhradně v regionálním tisku. Ukáže se také, že dříve téměř mediálně netematizovaný rasis-

mus hraje ve skutečnosti v příběhu nedobrovolných sterilizací významnou roli. V okamžiku, kdy se z nedobrovolných sterilizací stane otevřeně „romské“ téma (i když jím skrytě bylo od počátku), je možno k problému přistupovat v nových souvislostech, které se přímo týkají vztahu české většinové populace a romské menšiny.

Prý Rosu Parksovou tehdy v prosinci 1955 hlavně bolely nohy a byla po dlouhém pracovním dni pořádně unavená. A tak, když měla podle segregáčnických zákonů uvolnit své místo v autobuse alabamského Montgomery bílému muži, odmítla.

Příběh paní Heleny Ferenčíkové nebude mít jistě stejný dopad jako nakonec vítězný boj paní Parkové, který zcela změnil americké zákony a celou společnost. Svou mimořádnou hodnotu ale krok té mladé ženy má. („Rosa Parksová Ostravy“, Hospodářské noviny, 23. 12. 2005).

Podobné texty jsou ovšem stále v menšině. I když se po rozhodnutí soudu přiznat romské ženě omluvu komentáře (ve větší míře se objevují vlastně poprvé) přiklání „na stranu“ postižených žen, „romská otázka“ nedobrovolných sterilizací nabalí texty jiného druhu. Články se v tomto období vesměs nevrací k informacím, které byly o nedobrovolných sterilizacích zveřejněny již dříve (opět se tak projevují limity „každodenního“ zpravování o světě). V souvislosti s tím, že obecný konsensus o dobrovolnosti či nedobrovolnosti sterilizací romských žen vlastně nevznikl, média jakoby „ztrácí paměť“. Tak je možné, že i přes dříve uveřejněná fakta o proběhnutých sterilizacích dostávají větší prostor (oproti letům předchozím) ti, kteří jejich nedobrovolnost zpochybňují.

Neplodná nebo sterilizovaná žena je z romské komunity vylučována jako méněcenný tvor. „Prečo by mala s prázdny bruchom chodit?“ diví se Rom a netehotnou ženu ve fertilním věku považuje za podčlověka. Z tohoto důvodu je možno hodnotit jednání romské ženy, která původně se sterilizací souhlasí a posléze se „vinu“ snaží svést na někoho jiného, za naprosto účelové a často bez nadsázky i život zachraňující. („Společnost: Násilná sterilizace“, neviditelnypes.cz, 24. 8. 2006).

A to tím více, čím více se na téma soustředí regionální tisk.

Podle policistů by mohla být hlavním motivem trestních oznámení vidina vysouzených peněz. Podobně totiž postupovali lékaři i v jiných případech, většina žen ale věří lékařům, že zákrok byl nutný. („Ženy chtějí odškodnění za sterilizaci“, MF Dnes Severní Čechy, 12. 1. 2006).

Během léta a podzimu 2006 začnou zejména severomoravské regionální listy (z tohoto regionu také pochází nejvíce známých postižených žen) problematizovat morální profil těchto žen – ať již přímo (redakční články) nebo nepřímo (opakováním uveřejňováním dopisů čtenářů). A tím i nedobrovolnost sterilizací (vždy lžou, lžou i nyní). Vědomý rasismus je zde skryt za roušku veřejného blaha (čtenář má být informován o všem). Zároveň v těchto novinách sílí hlasy, které se o romském etniku vyjadřují velmi nevybíravým způsobem jako o celku. V těchto případech redakce novin souzní s názory veřejnosti (alespoň s těmi, kterým na svých stránkách dávají prostor).

Více škody než užítu si svou účastí na demonstraci proti neoprávněným sterilizacím žen přivodila Nataša Botošová. Fotku v novinách, svědčící o její účasti na této akci, totiž viděl její zaměstnavatel a nestačil se divit. Čtyřicetiletá Romka neměla na demonstraci co dělat. Byla tou dobou na nemocenské, tudíž měla ležet doma v posteli. Když se k tomu přičtou ohlasy jejich bývalých sousedů, kteří po medializaci jejího příběhu informovali redakci o tom, že tato

žena je známá lhářka, která navíc k dětem nemá vztah, dá se říct, že Botošová se spíše než spravedlností dočkala pořádných nepřijemností. („Demonstrující Romka přijde o dávky“, Vysoká, 2. 9. 2006).

Ona je to krutá pravda pro české Romy obecně. Když totiž sterilizované ženy začaly veřejně vykřikovat, jak jim společnost ublížila, když je ve své nenávisti k menšině nechala sterilizovat, málokdo se ubránil pochybnostem, zdali se tak opravdu stalo. Díky srdceryvnému projevu v New Yorku se musely možná tisíce lidí poprat s vlastní nedůvěrou a léty zatvrdlou opatrností vůči tmavšímu etniku. Možná tisíce z nich ale nakonec uvěřily, že ženám kdosi ukřivdil a nejde tu jen o jejich snahu vytřískat z objevené šance maximum. Věřím, že mnoho lidí nářku nebohých žen po těžkém vnitřním boji podlehl, protože už jim prostě chtěli věřit.

Nataša Botošová je však svým chováním vzápětí přesvědčila o tom, že neudělala dobře, že je lépe být obezřetný. A právě vůči těm Romům, kteří už mají dávno právo zbavit se nálepky „nedůvěryhodný“, je to nefér. Právě pro ně je to škoda. („Z čeho se vyrábí lidská důvěra“, Moravskoslezské Listy, 28. 8. 2006).

Čtu denně váš Deník a sleduji dění kolem romských žen, prý neprávem sterilizovaných. Je mi z toho nanic. Vždyť se jim lékaři snažili pomoci, a ony teď obracejí na jinou notu. Zase jim někdo poradil, že by z toho mohlo něco kápnout. Co si to ti lidé vůbec dovolují? Vždyť u nich se všechno točí jen kolem sociálních dávek. Pořád si jen stěžují, jak je jim, chudinkám, ubližováno a jak jsou diskriminováni... („Reakce čtenářů na články o sterilizaci Romek“, Bruntálský a krnovský deník, 31. 8. 2006).

Proč se výše uvedených žen nezeptáte, když tedy tolik touží po dítěti, proč si nějaké nevezmou z dětských domovů? Malých Romů je tam přece tolik, že si s nimi nevědí rady. A když jsou tak vzorné ženy a manželky, nevidím problém v tom, proč by nějaké nemohly dostat. A byly by tedy užitečné pro vlast, jak vykřikovaly na demonstraci. Také by mě zajímalo, kolik tříd vlastně absolvovaly na základní škole, že neznají význam slova sterilizace. Já jsem chodil do třídy s Romem, který končil v páté třídě, protože měl už patnáct let. Každá třída dvakrát, to asi aby ji lépe uměl. („Ať si vezmou děti z dětských domovů“, Bruntálský a krnovský deník, 28. 8. 2006).

Je otázka, zda se jedná jen o omezený problém (tj. zpravodajství v regionálním tisku), či nikoli. Fakt, že žádná jiná média tuto praxi – tedy uveřejňování podobných textů – nepochybnila (ani jinak nekomentovala, a tedy necitila jako důležitý) spíše naznačuje možnost, že méně „korektní“ regionální žurnalisté jen zveřejnili většinové stanovisko k nechtěným sterilizacím. Absence odkazů na rasismus coby širšího rámování tématu, spolu se zjednodušením problému na paternalismus českých lékařů v předchozích letech tento výklad posilují. Je pravděpodobné, že kdyby česká společnost jako taková neměla problém se svojí téměř jedinou etnickou menšinou, bylo by téma rasismu v souvislosti s nedobrovolnou sterilizací diskutováno dříve a podobné texty by nemohly být publikovány „ani“ v regionálních médiích. Zároveň se domnívám, že tento stav umožnil i způsob, jakým bylo téma v českých periodikách nastoleno. Během sledovaného období tři a půl let (jaro 2003–podzim 2006) se nepodařilo nedobrovolně sterilizace v českém tisku představit v širších souvislostech, ba co více jejich reálnost byla zpochybňována, a to i přes známá (právě médii zprostředkovaná) fakta. Je také možné, že toto vše spíše souvisí s limity, které se vztahují k samotnému fungování médií. Ve skutečnosti půjde asi o směs obojího.

Závěr

Média nemají možnost problémy řešit, mohou se však výrazným způsobem podílet na tom, jakým způsobem k nim budou lidé přistupovat. V tomto je příběh mediálního obrazu nedobrovolně sterilizovaných žen v Česku bohužel velmi poučný. Již Walter Lippmann v roce 1922 upozornil na konstitutivní roli stereotypů v rámci společenského konstruování skutečnosti. V procesu sociální konstrukce reality hrají dnes média nepochybně významnou roli už jen tím, že dominantní hodnoty společnosti přináší jako přirozené a dále je nezpochybňují. „Zakořeněné a médii sdílené stereotypy jsou zdrojem informací o společnosti, v níž média působí.“⁸ Fakt, že média mají moc stereotypy uvnitř společnosti potvrzovat a skutečně tak dělají, se může stát, jak upozorňuje Jiráček: „překážkou řešení společensky významných otázek,“⁹ což v tomto případě znamená jistou nemožnost podat veřejnosti nezjednodušený a předsudky nezatížený problém sterilizace romských žen (nejen) v České republice.

Poznámky:

- 1) Článek z Deníků Bohemia či Moravia byl vždy brán jako jeden text bez ohledu na to, v kolika regionálních mutacích byl ve skutečnosti publikován.
- 2) V rámci této studie byly analyzovány pouze texty, které naopak nedobrovolně sterilizace do souvislosti s českým prostředím dávají.
- 3) P. J. Shoemaker, S. D. Reese: *Mediating the Message*. New York, London: Longman. 1991.
- 4) D. Mc Quail: *Úvod do teorie masové komunikace*, Praha: Portál. 1999.
- 5) Vyjádření autora článku Přemysla Janýra: „či jen sterilizace romských žen..“ může být dána pouhou neobratností, snahou o ironii. Také nás může ale přivést k zamyšlení o otázkách genderu ve vztahu k médiím. Česká média jsou výrazně maskulinní (profesně) a to se samozřejmě také nějak odráží v jejich obsahu. Viz Gender Studies + InnoVatio, *Obraz žen ve zpravodajství českých médií*, 2003.
- 6) Elitní osoby, konflikt, kontroverze a jejich vliv na mediální atraktivitu tématu – viz J. Galtung, M. Ruge: „The Structure of Foreign News“, *Journal of Peace Research*, 1/1965, 64-90.
- 7) Soud přiznal ženě omluvu, připustil porušení jejich práv jako pacientky ze strany nemocnice, ale nepřiznal jí odškodné, nad čímž se novináři pozastavují. Fakt, že novináři spíše komentují jednoznačně kontroverze, a nikoli komplexně celý problém, poukazuje na obecně sníženou schopnost médií postihovat dlouhodobé společenské procesy.
- 8) G. Burton, J. Jiráček: *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Prncipal. 2001.
- 9) J. Jiráček: „Média, stereotypy, menšiny, cizinci a my všichni.“ in: *Nečitelní cizinci. Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku*. Multikulturní centrum Praha. 2003.

Jak se v českém tisku diskriminuje, když se píše o zaměstnávání cizinců?

Tomáš Bitrich, Jan Paleček

Úvod

V srpnu 2005, zhruba před rokem, jsme v rámci širšího týmu začali pracovat na projektu mapujícím problematiku zaměstnávání cizinců v Ústeckém kraji. V rámci výzkumu jsme tuto problematiku propátrali zevrubně a z různých stran. Postupně jsme mluvili s lidmi přicházejícími z různých zemí, kteří mají v České republice různé typy pobytu, mluvili jsme s těmi, kdo pracují v zaměstnaneckém poměru, s těmi, kdo pracují na živnostenský list, i s nezaměstnanými. Mluvili jsme se s zaměstnavateli, se státními úředníky a s úředníky samosprávy, informace jsme získávali i od odborníků z neziskového sektoru. Na základě těchto dat jsme získali poměrně dobrou a plastickou představu o tom, s čím vším to souvisí, když v Čechách pracuje někdo, kdo nemá občanství České republiky ani občanství jiného státu Evropské unie¹. Po skončení tohoto výzkumu jsme díky Multikulturnímu centru Praha dostali možnost podívat se na to, jak se o stejné oblasti píše v českém tisku.

Nejedná se o žádnou extenzivní analýzu, spíše o malou intenzivní sondu. Rozsah studovaného materiálu jsme předem vymezili. Omezili jsme se jen na celostátní tisk a časopisy, vybírali jsme články za poslední rok, od srpna 2005 do srpna 2006. Vybrali jsme všechny texty, kde se vyskytuje sousloví *zaměstnávání cizinců* v různých pádech. Získali jsme tak zhruba sto článků. Dále jsme záběr omezili na cizince, kteří pocházejí ze zemí, o kterých se v Čechách obvykle uvažuje jako o zemích s horšími podmínkami, než má Česká republika, zejména země bývalého Sovětského svazu a Vietnam. Zajímalo nás, o jakých tématech spojených se zaměstnáváním cizinců se v člancích píše a v jakých kontextech se téma objevuje.

Tento krátký text vzniká v rámci širšího projektu, jehož společným jmenovatelem je diskriminace. O diskriminaci cizinců v České republice se píše z různých stran. Jsou tu například velmi diskutabilní části českého právního systému.² Jiným příkladem jsou administrativní procedury, kterými musí cizinci procházet, aby mohli na území České republiky pracovat a pobývat. Ty kladou na ne-občany velmi vysoké nároky – časové, finanční i lidské. Současně v Čechách existuje velká poptávka po této pracovní síle a na druhé straně je její velká nabídka. Kombinace těchto tří a dalších faktorů vede ke vzniku široké šedé zóny, ve které jsou zákony v různé míře překračovány a porušovány. Ne-občané v této zóně se pak často stávají pracovní silou nechráněnou českým pracovním právem.³ Cílem této krátké studie je podívat se na způsoby, jakými se diskriminace projevuje a uskutečňuje ve způsobech, jimiž se o zaměstnávání cizinců píše v českém tisku.

Role zahraničních pracovníků v české ekonomice

Ne-občané České republiky již nějakou dobu představují významnou součást české ekonomiky. „K 31. 12. 2005 evidovaly úřady ČR celkem 218 982 ekonomicky aktivních cizinců.“⁴ K tomu je navíc třeba přidat těžko odhadnutelný počet zaměstnanců neregistrovaných, respektive nelegálních. Jak vypadá jejich role v české ekonomice skrze články v českém celostátním tisku?

V některých člancích představují **ohrožení pro české zaměstnance**. Takto se o cizincích ve studovaných člancích psalo poměrně málo, ale přesto:

Až čtyřicet tisíc pracovních míst může vzniknout tím, že se znevýhodní, podle předsedy poslaneckého klubu ODS Vlastimila Tlustého, podmínky pro zaměstnávání cizinců. („Topolánek: Vládní partner je Kalouskova KDU-ČSL“, Právo, 20. 4. 2006).

Výhrady mají také nezaměstnaní řemeslníci:

„Tenhle stát radši levně zaměstnává cizince než nás.“ (...) „Berou nám práci, jsou ochotni dělat za čtyřicet korun na hodinu. A na nás všichni kařlou.“
 („Vřesová: Je tu mrtvo, říkají lidé ve vsi nezaměstnaných“, Mladá fronta Dnes, 13. 7. 2006).

Podobně o tom píše šéf Asociace samostatných odborů v Liberci:

Pro naše lidi to ale není dobré. Cizinci pracují zpravidla v jiném režimu. Nejde jim o kvalitu ani o výkony, ale jsou placeni od hodiny. Spokojí se s menší výplatou. („Cizinci se spokojí s menší výplatou“, Mladá fronta Dnes, 30. 1. 2006).

Nebo dokonce:

Nelegálně pracující jsou nekalou konkurencí pro Čechy. („Brát cizince načerno se zatím vyplácí“, Mladá fronta Dnes, 30. 11. 2005).

Častěji jsou cizinci těmi, kdo **českým zaměstnancům nekonkurují**. Takto o cizincích mluví především úředníci z úřadů práce.

„Cizinci českým občanům nekonkurují. Obsazují zejména některé nepopulární, špatně placené dělnické činnosti v nepříznivých pracovních podmínkách nebo nahrazují kvalifikace chybějící na místním trhu práce,“ uvedl Jaroslav Mikřaník z olomouckého úřadu práce. („Cizinci mají práci, co Čeři nechtějí“, Mladá fronta Dnes, 21. 4. 2006).

Tyto výroky v prvním plánu předchozí výrok popírají, tvrdí pravý opak. Na druhou stranu ale spoluvytvářejí obraz, ve kterém je běžné si něco takového myslet. Nejen v citovaném příkladu se podobné formulace objevují, aniž by diskutovali s nějakým konkrétním vyjádřením, podle kterého by cizinci českým zaměstnancům konkurovali. Uvedená formulace tedy získává smysl tím, že popírá předpoklad, který čtenář pravděpodobně má nebo ho dobře zná. Ve druhém plánu tak podobné formulace utvrzují předpoklad, podle kterého by cizinci české zaměstnance svojí konkurencí ohrožovat mohli.

Zahraniční pracovníci jsou také, méně často, výslovně stavěni do role těch, **kdo české ekonomice prospívají**:

V některých oblastech České republiky dokonce díky pracujícím cizincům výrazně roste ekonomika. („Načerno nebo legálně?“, Mladá fronta Dnes, 21. 4. 2006).

Nelegální pracovníci totiž jsou téměř stejným přínosem pro ekonomiku jako ti evidovaní, s tím rozdílem, že státu ze svých příjmů neodvádějí daně („Ekonomice cizinci pomáhají“, Lidové noviny, 15. 8. 2006).

A objevili se i v roli těch, **kterí jsou vykořisťováni**.

Vykořisťující práce často využívají i velké české podniky a pobočky nadnárodních společností. („Ukrajinci – novodobí otroci“, Lidové noviny, 15. 8. 2006).

V Česku se daří novodobému otrokářství. (...) Problém se týká především Ukrajinců, Moldavanů a Rusů, kteří většinou končí na stavbách, uklízejí nebo zajišťují pomocné práce. Dále mongolských žen, jež pracují jako šičky, a Vietnamců, kteří za minimální mzdu prodávají na tržnicích. („Policie konečně začne odhalovat ‚otroctví‘“, Lidové noviny, 15. 8. 2006).

Objevují se také ve výrocih, podle kterých **česká ekonomika prospívá jim**.

Cizincům práce za nižší mzdu tolik nevadí, stále si vydělají více než u nich. („Místo Čechů pracují cizinci“, Mladá fronta Dnes, 21. 4. 2006).

Z hlediska různých rolí, do kterých se v textech zahraniční pracovníci dostávají, je vidět určitá vyrovnanost. Cizinci jsou v roli těch, kdo českou ekonomiku ohrožují, ale také v roli těch, kdo jí prospívá. Jsou v roli těch, kdo je v českém pracovním prostředí ohrožen, ale také tím, kdo zde získává. O diskriminaci v médiích ovšem můžeme mluvit do té míry, do jaké jsou některé z uvedených rolí upřednostňovány před jinými. V řadě článků je totiž patrná zdrženlivost vyslovit nahlas to, že cizinci jsou pro českou ekonomiku přínosem. Do jisté míry reprezentativním příkladem je následující ukázka, ve které na explicitní otázku, zda cizinci prospívají, či škodí, odpovídá pracovnice úřadu práce, že pracovníci z cizích zemí neškodí. Ilustruje tak častou zdrženlivost před výslovnou formulací, podle které jsou zahraniční pracovníci pro českou ekonomiku přínosem:

[anketní otázka:] *„Jsou pracovníci z cizích zemí našemu trhu práce ku prospěchu, nebo mu škodí?“* [odpověď:] *„Naše zkušenosti potvrzují, že cizinci skutečně pracují tam, kde o tu práci český občan buď nemá zájem, nebo k ní nemá kvalifikaci. Neřekla bych, že zahraniční pracovníci ohrožují možnost zaměstnání pro naše uchazeče.“* („Cizinci pracují tam, kde Čeři nechtějí“, Mladá fronta Dnes, 21. 4. 2006).

Pracovní podmínky

V české společnosti existuje vysoká míra tolerance vůči tomu, že zahraniční pracovníci u nás často pracují za mnohem horších podmínek než čeští občané. Na pracoviřtích to samozřejmě pomáhá vytvářet situaci, ve které jsou z hlediska pracovních podmínek ne-občané ve srovnání s občany diskriminováni. My zde ovšem chceme diskutovat otázku, jakými způsoby se o pracovních podmínkách cizinců píše v tisku.

Pokud se píše o firmách, které ve větším počtu zaměstnávají lidi z ciziny, objevuje se prohlášení, že **pracují za stejných podmínek jako čeřtí zaměstnanci**.

Svitavská textilka zaměstnává cizince už od roku 1993 a Mongoly zve od roku 2002. „Cizinci mají u nás stejné platové podmínky jako Čeři.“ („Mongolové s vysokou školou si oblíbili práci v českých textilkách“, Mladá fronta Dnes, 21. 4. 2006).

Čím je takové prohlášení srozumitelné? Srozumitelnost mu dodává obecně sdílený předpoklad, že cizinci obvykle pracují za podmínek horších než občané České republiky. Vyjádření tak sice na jednu stranu upozorňuje na případ, kdy obecně sdílený předpoklad neplatí, protože cizinci mají stej-

né podmínky jako ostatní, ale tím paradoxně tento předpoklad utvrzují jako správný a platný. Výrok totiž jednoduše čtenáři potvrzuje, že se nemýlí, pokud si myslí, že cizinci obvykle pracují za horších podmínek než Češi.

Jindy je uvedený obecný předpoklad o tom, že **cizinci pracují za horších podmínek**, různým způsobem formulovaný přímo:

Firmy zaměstnávají cizince někdy i proto, že jim často platí nízké mzdy a cizinci nevyžadují plnění Zákona práce. („Jak snížit nezaměstnanost – odpověď hledá Evropa i Česko“, Právo, 12. 4. 2006).

Jsou zde i zaměstnavatelé, kteří by vzali čtyřicet nebo padesát lidí, ale důvodem odmítání této práce bývá často nízký plat. Firmy to pak řeší zaměstnáním cizinců. („Práci těžko shánějí prodavači“, Mladá fronta Dnes, 25. 8. 2006).

Pracují na místech, o která místní obyvatelé nemají zájem. (...) [Narozdíl od českých občanů] nemají žádný problém, když je požádáme, aby pracovali přesčas. („Cizinci mají práci, co Češi nechtějí“, Mladá fronta Dnes, 21. 4. 2006).

Oba uvedené způsoby psaní o pracovních podmínkách mají jednu věc společnou: horší pracovní podmínky cizinců jsou tu přijaty jako něco, s čím není třeba polemizovat, co je tudíž široce akceptované nebo přinejmenším akceptovatelné.

Byrokratické překážky

V souvislosti se zaměstnáváním cizinců se píše o náročnosti byrokratické procedury, kterou je třeba projít, včetně úrovně úřadů a ochoty úředníků. Toto téma se objevuje v souvislosti se zaměstnáváním zahraničních manažerů a vysoce kvalifikovaných pracovníků.

Bohužel to může zahrnout i takové úkony, jako je přespání před cizineckou policií, aby se na žadatele dostala řada. Což potvrzuje i Nataša Randlová z advokátní kanceláře Procházka, Randl, Kubr, jejíž kancelář často vyřizuje pro firmy i povolení k pobytu pro manažery. „Pro všechny cizince z nečlenských zemí EU platí na stejné chodbě cizinecké policie stejná tlačenička,“ říká. („Pracovní víza s potížemi“, Ekonom, 3. 8. 2006).

V uvedené ukázce můžeme číst náznak toho, že pro vysoce kvalifikované zaměstnance (manažery, odborníky apod.) jsou nepřijatelné podmínky, které jsou dlouhodobě obecně akceptovány v případě velkého množství cizinců, kteří u nás hledají nekvalifikovanou či dělnickou práci. „Tlačenička“ by pro někoho platit neměla.

Je jistě velmi dobře, že se toto téma do tisku dostává. Nicméně můžeme poukázat na to, že je to především prostřednictvím potíží, které s tím mají zaměstnavatelé, případně zmínění zahraniční manažeri. V okamžiku, kdy se nepřímo dostane do styku s frontou na cizinecké policii český politik, objeví se o tom také zpráva v médiích.

Kdo měl možnost navštívit úřadovnu v Olšanské ulici v Praze, zřejmě na to dlouho nezapomeně. Před pár dny absolvoval takovou návštěvu někdejší primátor Prahy, dnes předseda Evropských demokratů Jan Kasl. Okamžitě napsal otevřený dopis ministru Bublanovi, v němž kritizuje

podle něj nedůstojné a diskriminující podmínky na oddělení cizinecké policie. („Vítej, cizinče! A buď trpělivý“, Ekonom, 29. 9. 2005).

Pozoruhodná je rovněž následující ukázka:

Jihomoravský radní Igor Poledňák (ODS) vyslovil názor, že současná vládní politika brání zaměstnávání cizinců. Podle něho „slušný, odborně kvalifikovaný cizinec, který by chtěl v ČR pracovat, zde zaměstnání nedostane kvůli přemíře byrokratických zábran. Naopak lotr si vždy najde cestičku k mafii, která mu nelegální zaměstnání v ČR zprostředkuje. („Zlepší vztahy program 'Našinec cizinec'“, Haló noviny, 11. 2. 2006).

Byrokratické překážky jako by byly podle výroku radního problémem jen pro „slušné a kvalifikované“ cizince, zatímco „lotři“ je stejně obejdou. Z logiky tohoto tvrzení vyplývá, že lotři jsou ti, kdo jsou nekvalifikovaní, a že pokud je potřeba byrokratické překážky odstraňovat, je to právě jen kvůli odborně kvalifikovaným cizincům. Jinými slovy, náročnost a často také nedůstojnost byrokratické procedury spojené se zaměstnáváním zahraničních pracovníků se týkají různých skupin lidí. Za diskriminaci v médiích lze jistě považovat to, když se kritizují byrokratické překážky pro odborníky či manažery z ciziny, zatímco byrokratické obstrukce směrem k nekvalifikovaným pracovníkům jako by byly legitimní, nebo aspoň víc pochopitelné a samozřejmé.

Texty o potížích a ponížení, které to přináší těm, kdo v Česku hledají práci nekvalifikovanou, se v našem souboru nicméně v malé míře objevily také:

Po čtyřech letech opustili uprchlický tábor, protože postavení uprchlíka nezískali. Alex v Česku přesto zůstal. Dál pracuje bez povolení jako pomocný dělník a novou práci si shání přes zprostředkovatele. (...) Je v byrokratické pasti: pokud by odjel ze země, aby si vyřídil potřebná povolení a legalizoval svůj pobyt, dostal by na hranicích správný vyhoštění a zpátky by se mohl vrátit až za tři až deset let. („Čtyři příběhy ze života ‚nelegálů‘ v Česku“, Mladá fronta Dnes, 30. 11. 2005).

Kdo vlastně překračuje zákon?

Nynější doba je pro to, jak se píše o práci a zaměstnávání cizinců v České republice, svým způsobem přelomová. Mění se totiž vládní politika i přístup úřadů, stejně jako konkrétní praktická opatření zaměřená na tuto problematiku. Zatímco donedávna byly sankce za ilegální praktiky namířeny především na cizince, dnes se orientují také na zaměstnavatele. Jak se tento obrat projevuje v tisku? Reflexe tohoto obratu se v zkoumaném vzorku objevila jen zcela ojediněle:

Úřady mění pohled na cizince, kteří pracují v Česku nelegálně: dosud je považovaly především za zločince, nyní na ně začínají pohlížet jako na vykořisťované oběti obchodu s lidmi. („Vnitro: České úřady práce i na Ukrajině“, Hospodářské noviny, 12. 12. 2005).

Je patrné, že v novinářských referencích o práci a zaměstnávání cizinců se tato změna děje také, ale že ještě není vůbec usazená. Objevuje se totiž stále ještě hodně textů, kde se formulace „práce načerno“ a „nelegální zaměstnávání“ zaměňují. „Práce načerno“ přitom naznačuje, že provinilí jsou cizinci, zatímco „nelegální zaměstnávání“ odkazuje k přestupkům firem. Typicky se toto zmatení děje tak, že se sice v textu článku hovoří o sankcionování zaměstnavatelů, ale aktéry v nadpisu jsou cizinci nebo se hovoří o černé „práci“, nikoli o nelegálním „zaměstnávání“. Například: „Celníci objevili

načerno pracující cizince“ (Mladá fronta Dnes, 12. 11. 2005), „Celníci odhalili černé pracovníky“ (Šíp, 12. 11. 2005, ČTK), „Cizinci pracují načerno hlavně ve středních Čechách“ (Hospodářské noviny, 19. 12. 2005).

Ke smísení obou významů ale může dojít už přímo v titulku: „Práce načerno: pokuta až dva milióny korun“ (Právo, 12. 9. 2005) nebo: „Desítky pokut za černou práci“ (Haló noviny, 22. 12. 2005). Ačkoli jde o pokuty firmám, v těchto formulacích se nabízí, že postihovány jsou činy cizinců (práce načerno), a nikoli činy firem (nelegální zaměstnávání cizinců). Někdy naopak název naznačuje, že článek bude popisovat sankcionování firem, zatímco rétorika textu vytváří dojem, že se provinili cizinci. V článku „Zaměstnávali načerno cizince“ tak autor cizince označuje jako „přistěžené“ nebo jako „úlovek“ (Právo, 16. 11. 2005). Přestože titlek naznačuje, že za zaměstnávání cizinců se stíhají firmy, v roli přistěžených jsou očima tohoto textu cizinci.

Občas jsou však přece jenom nelegální práce a nelegální zaměstnávání explicitně odděleny jako dvě různé věci. Například v článku „Propouštění zůstává stále akutní hrozbou“ (Haló noviny, 9. 2. 2006) je citována pracovnice oddělení trhu práce ÚP ve Znojmě:

Co říct ke kontrolám, prevenci, nelegálnímu zaměstnávání cizinců a nelegální práci? Kontrolní činnost Úřadu práce ve Znojmě vychází z koncepce plánu kontrol na každý rok. V důsledku systematických kontrol ubylo nelegální zaměstnávání cizinců a nelegální práce. Je to zásluha i celních úřadů.

Takové explicitní oddělování nemusí ovšem nutně znamenat, že jde o nějakou změnu perspektivy v otázce toho, kdo všechno vlastně překračuje zákon, a že výsledkem bude realistický popis. V článku „Policie vyčistila bagetárnu“ (Šíp, 12. 1. 2006) se výslovně píše o postihování firem:

Firmě Made 2 žádné sankce za nelegální zaměstnávání cizinců nehrozí. Zadrženi nebyli jejich zaměstnanci. „Zkontrolovali jsme dvě smlouvy, podle nichž jim dodává zaměstnance pracovní agentura,“ řekla Šípu kontrolorka úřadu práce Jana Jenišťová s tím, že za pracovníky zodpovídá agentura, která jim práci obstarává.

Jenomže i když se tu zmiňuje možný (byť nerealizovaný) přestupek firmy, rétorika textu dělá především to, že umísťuje cizince do role zločinců:

Cizinecká policie včera ráno vtrhla do bagetárny Made 2 a odvezla si téměř polovinu všech pracovníků. (...) Výsledky razie: 15 cizinců vyhoštěno, 1 žena obviněna, jen 1 cizinka bez problémů.

A konečně se objevují i texty, které pojednávají jednoznačně o postizích firem za nelegální zaměstnávání, aniž by se to nějak zaměňovalo za téma nelegální práce:

Velice tvrdé kontroly cizinecké policie, inspekce práce, vyvozování závěrů, exemplární postihy zaměstnavatelů jsou nutností. My se ani nemůžeme zlobit na lidi, kteří sem přicházejí si vydělat, aby uživilí svoje rodiny. Pro ně je to velmi často existenční nutnost. Je třeba ale postihovat ty, kteří situace těchto lidí zneužívají a chtějí na ní profitovat ve svůj prospěch. Tím poškozují všechny. Nás jako daňové poplatníky, i podnikatele, kteří v branži podnikají zcela legálním způsobem. („Nelegální zaměstnávání je třeba tvrdě postihovat, Rozhovor s předsedou Českomoravské konfederace odborových svazů Milanem Štěchem (ČSSD)“, Haló noviny, 18. 1. 2006).

Diskriminační v tomto ohledu je tudíž takové psaní, kdy se píše o problému nelegálního zaměstnávání (když firmy zaměstnávají někoho v rozporu s platným právem), jako by původci tohoto problému byli nakonec přece jenom nelegálně pracující cizinci.

Shrnutí

Jak se tedy v našem vzorku textů z celostátního tisku diskriminovalo?

Zahraniční pracovníci vystupují vzhledem k české ekonomice a k českému pracovnímu prostředí v různých **rolích**: jako ti, kdo je ohrožují, ale také jako ti, kdo jim prospívají. Objevují se sami v roli ohrožených, jsou však viděni i jako ti, kdo zde získávají. Tyto role se v našem výběru objevovaly vcelku vyrovnaně. V některých článcích je však patrná zdrženlivost před výslovnou formulací, podle které jsou zahraniční pracovníci pro českou ekonomiku přínosem, ačkoliv smysl textu by tomu nasvědčoval.

Když se píše o **pracovních podmínkách** cizinců v české republice, horší pracovní podmínky cizinců se ukazují jako cosi samozřejmého, s čím není třeba polemizovat, co je obecně akceptované nebo přinejmenším akceptovatelné.

V tisku se kritizuje náročnost či nedůstojnost **byrokratických překážek** při zaměstnávání zahraničních pracovníků. Do zorného pole se ale dostávají hlavně byrokratické překážky kladené odborníkům a manažerům z ciziny, s tímým předpokladem, že obstrukce směrem k nekvalifikovaným pracovníkům jsou víc pochopitelné a samozřejmé.

Přes viditelnou snahu psát a informovat o změnách v postihování nelegálního zaměstnávání se ještě nedaří adekvátně popsat problém, totiž kdo je vlastně postihován za **nelegální jednání**. Dokonce i když se autoři článků snaží označovat jako aktéry nelegálního jednání také zaměstnavatele, jaksi mimoděk často setrvávají u starého vzorce a do role hlavních aktérů nelegálního jednání staví načerno pracující zaměstnance.

Poznámky:

- 1) Viz B. Tollarová, E. Stehlíková a kol.: *Trh práce a cizinci* – zpráva z výzkumu. Technologický park Chomutov, o.p.s. 2006.
- 2) P. Čizinský: „Zásadní novela cizineckého zákona, sněmovní tisk 1107.“ [www.migraceonline.cz](http://www.migraceonline.cz/2006/) 2006, [http://www.migraceonline.cz/legislativa_f.shtml?x=1758259].
- 3) *Potírání obchodu s lidmi v ČR a možnosti optimalizace bezpečnostní politiky státu*, Gabal Analysis & Consulting 2006.
- 4) Český statistický úřad, http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/ekonomicka_aktivita.

Mediální analýza návrhu antidiskriminačního zákona

Kryštof Kozák

Úvod

Antidiskriminační zákon je jednou z norem, jež měla Česká republika přijmout v rámci harmonizace svého právního řádu s právem Evropské unie. Tento zákon měl v českém právním řádu sjednotit problematiku ochrany před diskriminací, která byla částečně a často nedokonale obsažena v různých již existujících předpisech. Antidiskriminační zákon měl dále sjednotit pojmoslovi a definice používané ohledně této problematiky, nastavit institucionální základ pro boj s diskriminací a zlepšit vymahatelnost nároků těch, kteří byli diskriminováni.

Vládní návrh zákona byl předložen Poslanecké sněmovně v lednu 2005 a po projednání ve výbo-rech byl ve třetím čtení v prosinci 2005 přijat. Senát však koncem ledna 2006 zákon odmítl a poslal zpět do Poslanecké sněmovny. Na rozhodujícím zasedání v květnu 2006 se nenašlo potřebných 101 poslanců, kteří by stanovisko Senátu mohli přehlasovat. Zákon tedy nebyl přijat, čímž došlo jednak k dalšímu prodlužení s plněním závazků vůči Evropské unii, ale také k potenciálnímu zmenšení ochrany před diskriminací, neboť například nově přijatý zákoník práce počítal s antidiskriminačním zákonem, a ustanovení týkající se této otázky z něj proto byla vypuštěna.

Problematika antidiskriminačního zákona se v předvolebním období zpolitizovala jednak kvůli poměrně rezolutnímu odporu poslanců a senátorů Občanské demokratické strany, tak také kvůli pokusu poslanců Komunistické strany Čech a Moravy vyměnit podporu antidiskriminačnímu zákonu za odvolání lustračních (z komunistického pohledu diskriminačních) zákonů. Soubor o přijetí antidiskriminačního zákona se poté odehrával i na mediálním poli, jež analyzuje tato studie.

Pro analýzu byla použita databáze Anopress, která obsahuje plně texty nejvýznamnějších českých deníků a periodik. Časové ohraničení studie je od 8. 10. 2005 do 8. 10. 2006. V databázi Anopress byly vybrány všechny články, které obsahují ve fulltextovém vyhledávání slova „antidiskriminační zákon“. V kvantitativní části analýzy byly všechny takto nalezené články rozděleny do dvou hlavních skupin podle důležitosti tématu, aby bylo možno odfiltrovat ty články, kde je o antidiskriminačním zákonu pouze letmá zmínka. Některé články vyšly v podobném znění v regionálním tisku, na tento fakt je v relevantních případech upozorněno. Ve vytvořeném databázovém souboru byla zkoumána časová četnost výskytu, četnost výskytu podle nejdůležitějších periodik, informační nebo komentářový charakter článku a témata dávána nejčastěji do souvislosti s antidiskriminačním zákonem. Všechny články byly dále rozděleny z hlediska celkového vyznění, a to i v podskupinách podle nejdůležitějších periodik.

Kvalitativní analýza pak podrobněji zkoumá na základě rozboru textů jednotlivých článků hlavní témata a nejčastěji používané argumenty pro i proti přijetí zákona. Mediální obraz antidiskriminačního zákona tak získá plastičtější rozměr. Celkové závěry berou v úvahu jak kvantitativní, tak kvalitativní složku.

Kvantitativní analýza

Celkový počet článků, které vyšly v periodikách sledovaných databází Anopress a které v nějaké souvislosti zmiňují antidiskriminační zákon v období od 8. 10. 2005 do 8. 10. 2006, byl 138.

Počet článků v jednotlivých periodikách udává následující tabulka:

Tabulka 1: Počet článků obsahujících minimálně zmínku o antidiskriminačním zákonu v jednotlivých periodikách, 8. 10. 2005–8. 10. 2006

Počet článků	Periodikum
22	Haló noviny
16	Právo
15	Hospodářské noviny
10	Lidové noviny
8	Mladá fronta DNES
6	Rovnost – Brněnský deník
6	Zlínské noviny
6	Českobudějovické listy
4	Moravskoslezský deník
4	Profit
3	Metro
3	Šíp
35	Ostatní

Nejvyšší počet článků věnovaných antidiskriminačnímu zákonu byl v Haló novinách. Je to způsobeno zejména tím, že toto periodikum je politicky nejbližší Komunistické straně Čech a Moravy, pro jejíž členy je velmi důležitá problematika lustračního zákona. Právě propojení problematiky lustračního zákona s přijímáním antidiskriminačního zákona způsobilo, že se tomuto tématu věnovaly Haló noviny nejvíce ze všech českých periodik. Druhé místo spíše levicového deníku Právo lze částečně vysvětlit podobným způsobem, navíc je problematika diskriminace obecně spíše tématem levice. Třetí místo na podnikatelskou sféru orientovaných Hospodářských novin lze pak přičíst naopak obavám zaměstnavatelů z možných dopadů zákona na pracovněprávní vztahy a na možné nároky zaměstnanců, které by přijetí zákona umožňovalo.

Bulvární deníky obecně o tématu antidiskriminačního zákona téměř neinformovaly, v nejčtenějším českém deníku Blesk byl za celé sledované období pouze 1 článek obsahující letmou zmínku. Problematika přijímání zákonů zřejmě není pro tento typ média určující.

Nejvíce článků s tematikou antidiskriminačního zákona bylo uveřejněno v listopadu 2005 a květnu 2006, což odpovídá nejdůležitějším momentům v procesu přijímání zákona. V listopadu 2005 probíhala debata ohledně přijetí zákona v Poslanecké sněmovně, k čemuž 7. 12. 2005 opravdu došlo; v květnu 2006 pak intenzivní debata ohledně možnosti přehlasování Senátu, což se 23. 5. 2006 nezdařilo, čímž byl osud tohoto vládního návrhu zákona definitivně zpečetěn.

Pro mediální obraz antidiskriminačního zákona jsou důležité zejména články, ve kterých byl tento zákon jedním z hlavních témat. Takových článků bylo ve sledovaném období celkem 67, tj. 48,5 % z celkového počtu. Všechna následující data včetně procent se budou vztahovat pouze k těmto vybraným článkům.

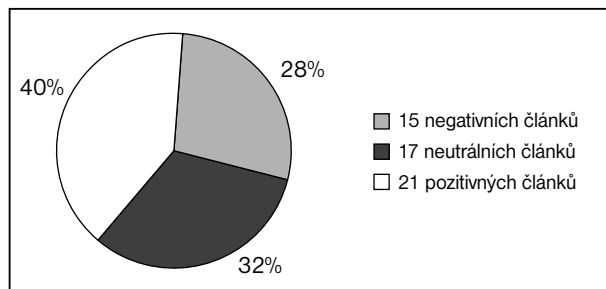
Z hlediska tematických okruhů byl u 29 článků, tj. 43,3 %, zmiňován požadavek Evropské unie na přijetí antidiskriminačního zákona. U 19 článků, tj. 28,3 %, byla zmiňována problematika možného odvolání lustračního zákona.

Četnost zastoupení jednotlivých periodik byla podobná jako v případě celkového počtu článků.

Zajímavé jsou pouhé tři články věnované tomuto tématu Lidovými novinami, což může sloužit jako příklad nízkého zájmu politicky středových médií.

U článků, kde byl antidiskriminační zákon jedním z hlavních témat, je velmi důležité jejich celkové vyznění, které utváří mediální obraz problematiky a ve svém důsledku ovlivňuje jednotlivé čtenáře. Z analytického hlediska není tato kategorie jednoznačně uchopitelná, hlavním kritériem při rozlišování článků pro tuto analýzu byl fakt, jestli pisatel v podstatě podporoval nebo nepodporoval konečné přijetí zákona. Jednotlivé články se samozřejmě lišily intenzitou pozitivních i negativních hodnocení. Celkové výsledky udává následující graf:

Graf 2: Podíl článků podle celkového vyznění

Jak je vidět, nejvíce článků (21) se stavělo k přijetí antidiskriminačního zákona pozitivně. V tomto případě nebyly do grafu zahrnuty všechny časově a obsahově velmi podobné články z regionálních periodik, neboť jejich dopad nebyl celostátní. Každá taková skupina článků byla započítána pouze jako článek jeden. Necelá třetina článků, která se stavěla k přijetí zákona negativně, svědčí o poměrně široké základně odporu vůči zákonu. Je zajímavé, že toto procento se víceméně shoduje s voličskou podporou Občanské demokratické strany, která proti přijetí zákona nejvíce vystupovala, i když o přímou kauzalitu jistě nepůjde. Negativní a neutrální články dávají dohromady 60 % z celkového počtu, což ukazuje, že zastánci zákona rozhodně neměli v médiích většinu. Na druhou stranu nelze říci, že by média obecně byla vůči antidiskriminačnímu zákonu zaujatá, pozitivní a neutrální články tvořily 72 % z celkového počtu.

Negativní články pocházely z periodik blízkých podnikatelskému prostředí, například v týdeníku Profit se objevily za sledované období tři články a jejich vyznění bylo vesměs negativní. Relativně velký podíl negativních článků otiskly i Haló noviny, což bylo způsobeno tím, že články obhajovaly postoje komunistických poslanců nehlasovat pro antidiskriminační zákon, pokud nebude zároveň zrušen zákon lustrační. Veskrze pozitivní ohlasy měl antidiskriminační zákon v regionálním tisku. Mezi jednotlivými periodiky celkově existovaly znatelné rozdíly v mediálním obrazu antidiskriminačního zákona, což odpovídá tomu, že v případě politicky polarizujících témat jednotlivá média reprezentují určité politické smýšlení.

Kvalitativní analýza

Po důkladném přečtení všech článků k antidiskriminačnímu zákonu ve zkoumaném období lze zhodnotit mediální obraz tohoto tématu i z kvalitativního hlediska. V této sekci budou nejprve zhodnoceny jednotlivé aspekty týkající se mediálního pokrytí zákona, které budou následně použity v závěrečném hodnocení.

Lustrační zákon

Jak už bylo vidět v kvantitativní části analýzy, problematika antidiskriminačního zákona byla v médiích velmi často spojována s lustračním zákonem, a to kvůli postoji komunistických poslanců, kteří požadovali výměnou za své hlasy pro antidiskriminační zákon odvolání zákona lustračního. Ve své podstatě v čistě teoretické rovině není tento požadavek úplně nesmyslný, neboť lustrační zákon opravdu plošně omezuje určitou část společnosti z účasti na veřejném životě pro její politickou minulost. (Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Sidabras a Džiautas proti Litvě z roku 2004 například prohlásil části přísného litevského lustračního zákona za diskriminační.)

Česká média i politická scéna na toto spojení témat ale bohužel zareagovala zpolitizovaně a částečně hystericky. Místo věcné diskuse o potřebnosti a odůvodnitelnosti lustračního zákona a jeho možného konfliktu s navrhovaným antidiskriminačním zákonem i evropskou legislativou nastoupil slepý a automatický antikomunismus, který zřejmě většinu čtenářů i voličů spolehlivě zaujme. Komunistický požadavek byl označen za „vydírání“ a předseda koaliční KDU-ČSL Miroslav Kalousek prohlásil: „ČSSD si bude muset vybrat, buď chce v dlouhodobé perspektivě spolupracovat s křesťanskými demokraty, nebo s estébáky, obojí není možné.“ („Paroubek pro zrušení lustračního zákona“, Právo, 24. 11. 2005). V tomto ohledu je poněkud paradoxní, že i když komunistickému požadavku nebylo vyhověno, byly to právě hlasy poslanců KDU-ČSL, které při klíčovém květnovém hlasování vládní koalice chyběly.

Z hlediska antidiskriminačního zákona bylo jeho mediální spojení s lustračním zákonem jednoznačně nešťastné. Jednak se mediální pozornost soustředila spíše na čtenářsky atraktivnější a emotivně vděčnější polarizující tematiku lustračního zákona, a samotný antidiskriminační zákon byl tímto zatlačen do pozadí. Zadruhé se celá debata okolo přijetí zákona zpolitizovala, takže samotný obsah a důvody pro jeho přijetí přestaly být mediálně atraktivní. Poměrně složitý právně-teoretický vztah lustračního a antidiskriminačního zákona pak nebylo možno zejména ve většinových médiích adekvátním způsobem prezentovat.

Velká část komunistických poslanců byla připravena pro zákon hlasovat, neboť jeho obsah není programu této strany příliš vzdálený. Jakmile však komunisté přišli s ultimativním požadavkem na současně zrušení lustračního zákona, zavřeli si dveře pro podporu zákona antidiskriminačního, protože jejich požadavek vládní strany nakonec odmítly.

Tlak Evropské unie

Další téma, které bylo v médiích velmi často asociováno s antidiskriminačním zákonem, byl tlak Evropské unie a Evropské komise na přijetí zákona. Tento tlak byl často prezentován jako poměrně intenzivní:

„Je to vážný problém. Pokud zákon nepřijmeme, budou nám hrozit sankce včetně pokuty,“ obává se předsedkyně vládní rady pro rovné příležitosti Anna Čurdová (ČSSD). („Česku hrozí pokuta od Špidly“, Lidové noviny, 17. 3. 2006).

Často byl požadavek EU zmiňován jako jediný důvod pro přijímání zákona. Například Pavel Němec, toho času ministr spravedlnosti a vládní garant návrhu zákona, se v tisku vyjadřoval pouze v tomto smyslu:

Ministr spravedlnosti Pavel Němec včera upozornil, že pokud Česká republika nesplní svoji povinnost, hrozí jí žaloby k Evropskému soudnímu dvoru. („Odstraní zákon diskriminací?“, Rovnost – Brněnský deník, 24. 11. 2005).

Z mediálního hlediska jde opět o velice nešťastnou asociaci, neboť i když velké procento čtenářů má k Evropské unii stále ještě pozitivní vztah, jen velmi málo lidí reaguje příznivě na v podstatě ultimativní požadavky EU vůči českému státu. Nelze vyloučit, že jednotliví pisatelé článků chtěli odkazem na evropský rozměr problému přijetí zákona podpořit, nicméně nezvolili pro to ten správný postup. Senátor Josef Jařab se pokusil dát požadavkům Evropské unie obecnější rozměr svým tvrzením, že „přijetí zákona je přiblížení civilizovanému světu,“ („Homosexuálové dostali zelenou, diskriminace taky“, Střední Čechy, 27. 1. 2006) nicméně i tak se jedná o velmi abstraktní rovinu uvažování. Účinnější by zřejmě mohlo být například zhodnocení reálného fungování antidiskriminačních zákonů v jiných evropských zemích, které by rozptýlilo některé iracionální obavy z jejich působení.

Antidiskriminační zákon získal kvůli neustálým zmínkám o požadavcích EU na jeho přijetí obraz zákona přijímaného pouze proto, aby se uspokojili „ti nahoře“, a který tak v podstatě nemá žádné reálné opodstatnění v domácích podmínkách. Zkrácený odkaz na EU jako důvod pro přijetí zákona pak médiím umožnil nerozebírat podrobněji další důvody, proč by bylo dobré zákon přijmout. Zcela tak byla odsunuta na vedlejší kolej důležitá debata o tom, zda by bylo dobré zákon přijmout, i kdyby zmiňovaný tlak z EU vůbec neexistoval.

Slovenský antidiskriminační zákon

Přijímání českého antidiskriminačního zákona moc nepomohlo, že v říjnu 2005 byly slovenským Ústavním soudem zrušeny důležité části slovenského antidiskriminačního zákona, což bylo v českém tisku reflektováno (např. „Antidiskriminační zákon v SR je zčásti protiústavní“, Právo, 19. 10. 2005). Tento případ ukázal potenciální mnohoznačnost celé problematiky, kterou ale média nejsou schopna postihnout v dostatečně šíři – rozhodnutí bylo například v odborném právním prostředí ostře kritizováno. Ze zpráv v českých médiích zůstal ve čtenářích maximálně pocit, že antidiskriminační zákon je záležitost potenciálně protiústavní a problematičká. V tisku se navíc objevila zejména prohlášení slovenských odpůrců zákona:

„Každá norma, která zavádí zvýhodnění jisté skupiny obyvatel a nemá přímou oporu v ústavě, je porušením základního principu rovnosti. Trvalé poskytování výhod by mohlo vést k tomu, že jiné skupiny obyvatel by se mohly cítit diskriminovány,“ uvedl ve zdůvodnění verdiktu předseda ústavního soudu Ján Mazák („Antidiskriminační zákon v SR je zčásti protiústavní“, Právo, 19. 10. 2005).

Obhajoba zákona

Ve vypjatých obdobích před důležitými hlasováními se v médiích samozřejmě objevovaly články obhajující přijetí zákona. Nejčastěji se objevovaly názory politiků, k hlavním zastáncům zákona patřili poslanci Svatopluk Karásek, Táňa Fischerová, senátor Josef Jařab, dále pak předsedkyně vládní rady pro rovné příležitosti žen a mužů Alena Čurďová či ředitelka sekce pro lidská práva a rovné příležitosti Úřadu vlády Kateřina Jacques. Z politických komentátorů přijetí zákona obhájoval například Petr Uhl, ze zástupců nezávislých organizací to pak byla Pavla Boučková z Poradny pro občanství nebo Kateřina Dušková z Gender studies. Z mediálního hlediska nebyly argumenty příznivců zákona příliš atraktivní, takže se nejčastěji objevoval problematičkový odkaz na požadavky Evropské unie. Z marketingového hlediska nebyl předložen žádný „chytlavý“ argument, který by české veřejnosti jasně ukázal potřebu přijetí zákona, například poukazem na konkrétní situace jednotlivců, kteří se nemohou domoci spravedlnosti a kterým by zákon pomohl. Nejlépe o tom svědčí některé výroky zastánců zákona, které se v médiích objevily:

Má to být jednotná právní úprava a mohli by ji využít všichni, kteří se domnívají, že jsou diskriminováni na základě svého pohlaví, etnického původu, věku, zdravotního postižení, sexuální ori-

entace nebo z jiných důvodů. Zákon je přehledný, chce se říct uživatelsky komfortní, neboť oběť diskriminačního jednání nemusí dlouze zjišťovat, která právní úprava se na její případ vztahuje. (Kateřina Jacques: „Lidská práva v předvolební křeči“, Právo, 23. 5. 2006).

Výše uvedené tvrzení je velmi obecné, a pro čtenáře jen velmi těžko uchopitelné. Jen těžko si lze představit, co všechno se například skrývá pod diskriminací z jiných důvodů. I když autorka zmiňuje přehlednost zákona, přeci jen není zdaleka jasné, co vlastně oběti diskriminačního chování (což je opět poměrně obecná kategorie) budou v případě přijetí zákona dělat. K důvodům pro přijetí pak autorka ve stejném článku dále tvrdí:

Chtějí snad čeští politici ukázat Unii vztyčený prostředníček, i když nepřijetí zákona bude znamenat řízení před Evropským soudním dvorem v Lucemburku? A proč si pro předem prohraný spor s Unii vybírají právě to, aby naši občané měli méně práv než ostatní Evropané? Těžko říci, spíše než na cílený konflikt s EU to vypadá na křečovitě ztuhnutí stran v předvolebních pózách. Fakticky totiž neexistuje pro odmítnutí zákona rozumný důvod. (Kateřina Jacques: „Lidská práva v předvolební křeči“, Právo, 23. 5. 2006).

Místo konkrétních důvodů, proč je zákon potřeba, jsou zde opět pouze odkazy na evropský rozměr problému a přesunutí důkazního břemene na protivníky, tj. údajně neexistující důvody pro odmítnutí zákona. Zůstává otázkou, zda je takováto prezentace problematiky dostačující.

Další ukázka přímé citace je z hlediska mediální účinnosti také problematičká:

Senátem zamítnutá úprava by také postiženým měla dát větší naději na to, že si náhradou vysoudí peníze. „Nejde o přísnější tresty, ale o to, aby se lidé snadněji domohli odškodnění,“ tvrdí Pavla Boučková z nevládní organizace Poradna pro občanství. („Senátoři ODS pozastavili antidiskriminační zákon“, Hospodářské noviny, 27. 1. 2006).

Odkaz na jednodušší vysouzení peněz není pro většinu čtenářů příliš lákavý, neboť se jich osobně nejspíše týkat nebude. Představa častějších soudních „tahanic“ o peníze je také spíše odpuzující a zvláště v podmínkách pomalé české justice příliš nových stoupenců pro navrhovaný zákon nezíská. Je pravděpodobné, že výše uvedené věty byly redakci vytrženy z delšího interview, mediální obraz zákona se ale těmito přímými vstupy jeho zastánců do médií (které jsou jinak potenciálně velmi cenné) příliš nezlepšil.

Kritika zákona

Kritické články k antidiskriminačnímu zákonu byly vesměs založené na více či méně hysterickém nepochopení problematiky a na obavách z jeho možných dopadů. Nejčastěji se v médiích prezentovali politici ODS jako poslanec Marek Benda, senátor Miroslav Škaloud či poradce prezidenta Miroslav Macek. Dále se do diskuse zapojil též poslanec KDU-ČSL Jiří Karas a lidé z pravicově orientovaných nevládních organizací jako Roman Joch z Občanského institutu nebo Petr Mach z Centra pro ekonomiku a politiku. Racionálnější část kritických ohlasů se týkala vágnosti některých formulací zákona, jež by šlo v praxi zřejmě zneužít:

Norma má mimo jiné zabránit tomu, aby se zaměstnavatelé zbavovali nepohodlných pracovníků tím, že jim vytvoří „zneklidňující prostředí“, uvedl jako příklad vágní a nejasné formulace Miroslav Škaloud (ODS). („Senátoři vrátili poslancům zákon zakazující diskriminaci“, Právo, 27. 1. 2006).

Pokud by se debata pohybovala v tomto věcném a v podstatě legislativně-technickém duchu, mohl být možná návrh zákona ještě nakonec přijat po té, co by byly tyto nedostatky odstraněny. Nesmiřitelná ideová polarizace však už prosvítá z výroků Petra Macha:

Antidiskriminační zákon udělá hříšníky z mnoha normálních lidí. Znamená průlom do našeho právního řádu. Zakazuje diskriminaci v mnoha soukromoprávních vztazích, což je více než sporné. Zavádí takzvanou pozitivní diskriminaci, což není nic jiného než zavádění diskriminace tam, kde dnes není. A v mnoha oblastech zavádí podivný princip presumpce viny místo normálního principu presumpce neviny. (Petr Mach: „Naruší antidiskriminační zákon soukromoprávní vztahy?“ Profit, 18. 4. 2006).

Použitý slovník je velmi manipulativní (hříšník, průlom, presumpce viny) a celkově jsou uváděny emotivně zabarvené, ale zároveň velmi nekonkrétní i zavádějící argumenty, které jsou zakotveny ve specifickém ideologickém pohledu na okolní realitu. U dalších kritických hlasů se tyto prvky ještě znásobily:

Zlem není rozlišovat (diskriminovat), ale schválit zákon omezující svobodu projevu a smlouvy. Tyto svobody nám antidiskriminační zákon hodlá vzít. Bude-li zákon přijat, stát může hned stavět spoustu nových věznic; snadno je zaplní. Ne zločinci, ale lidmi, kteří byli až doposud považováni za nevinné, bezúhonné a svobodomyšlné. (Roman Joch: „Antidiskriminační zákon škodí“, Hospodářské noviny, 11. 4. 2006).

Nepochopení tématu a zavádějící emotivní výzvy jsou z výše uvedeného úryvku jasně patrné, pokud se čtenář v problematice diskriminace alespoň částečně orientuje. Existují například desítky zákonů, které omezují svobodu smlouvy i projevu, a mají pro to dobrý důvod. Hrozba hromadného zavírání lidí do věznic kvůli antidiskriminačnímu zákonu je absurdní, zejména pokud se podíváme na jeho dopady v evropských zemích, kde již působí. To nicméně nemění nic na tom, že článek Romana Jocha svými emotivními a demagogickými formulacemi mohl lehce zaimponovat mnoha ideologicky podobně naladěným čtenářům. Další ukázka je z tohoto ohledu ještě údernější:

Škaredá mužatka nemá šanci uplatnit se v modelingu stejně úspěšně jako kupříkladu Kurková nebo Maxová? Nejvyšší čas legislativně zasáhnout! (Miroslav Macek v příspěvku k antidiskriminačnímu zákonu, Výroky týdne, Týden, 18. 4. 2006).

Fakt, že škaredým mužatkám snažícím se uplatnit v modelingu by návrh antidiskriminačního zákona nikterak nepomohl, je pro Miroslava Macka evidentně vedlejší. Předmětem kritiky se tak nestává konkrétní návrh zákona jako takový, ale karikovaná varianta rovného přístupu obecně. Zřejmě aby se nenechal svými kolegy zahanbit, označil pak Marek Benda zákon „za jedno z největších šílenství, které do této sněmovny přišlo“ („Odstraní zákon diskriminaci?“), Rovnost – Brněnský deník, 24. 11. 2005) a dále, že:

„Ten zákon je buď naprostou proklamací a nebude fungovat, anebo na základě toho vzniknou tisíce soudních sporů, které budou strašně obtížně doložitelné,“ („Zákon diskriminaci zcela nevyplácí“, Haló noviny, 8. 12. 2005).

I když je věcně nesprávná, z mediálního hlediska je však takováto kritika velmi účinná, například proto, že se dá velmi snadno zapamatovat a reprodukovat. V případě Miroslava Macka je navíc vypíchnuta na privilegovanou pozici jako jeden z výroků týdne. Jakékoliv sofistikované argumenty

odkazující na poměrně komplexní teorii moderní antidiskriminační legislativy nejsou v takové chvíli příliš platné – viz pokus zastávce zákona Svatopluka Karáska na tyto útoky reagovat:

Ale mezi rozlišováním a diskriminací je rozdíl. Rozlišování – latinsky inteliere – je jednou z nejpozitivnějších schopností člověka, je to jeho inteligence. Proto musíme i rozlišovat právě mezi schopností a možností rozlišovat a diskriminovat. Diskriminovat sice podle slovníku znamená též rozlišovat, ale rozlišovat v jiném a negativním slova smyslu. (Svatopluk Karásek: „Naděje na přijetí důležitého zákona uhasíná“, Lidové noviny, 6. 5. 2006).

Jochovy i Mackovy argumenty jsou sice věcně špatné, nicméně mnohem údernější, což je z hlediska mediálního obrazu důležité. Z hlediska svobody podnikání vyjádřil další iracionální obavy z antidiskriminačního zákona Dušan Šrámek v časopise Profit:

Takzvaná „moderní levice“ se vedle klasicky regulačních norem snaží oklešťovat vlastnická práva i takovými zákony, jako je například antidiskriminační zákon, který má podnikatelům nařizovat, koho a za jakých podmínek musí přijmout do zaměstnání, koho musí pustit do svého vlastního podniku, případně ubytovat ve vlastním domě („Quo vadis, Česká republiko?“), Profit, 15. 5. 2006).

Zejména odkaz na ubytování ve vlastním domě je svoji demagogičností až zábavný, bohužel u cílové skupiny, tedy podnikatelů, bojujících každý den s přebujelou státní byrokracií, může být velmi efektivní. Na základě analýzy kritických článků lze tedy říci, že nepřijetí zákona bylo do jisté míry způsobeno mediálním využíváním věcně nesprávných, leč chytlavých argumentů ze strany jeho odpůrců, které se poté odrazily i v politické debatě na toto téma.

Chybějící Romové

Kromě řady zajímavých aspektů spojených s antidiskriminačním zákonem je pozoruhodná absence mediální reflexe vztahu antidiskriminačního zákona k romskému etniku, které by z něho mohlo potenciálně mít velký užitek, neboť by se jeho příslušníci mohli lépe domáhat svých nároků v případě, že by byli diskriminováni na základě etnického původu. Svědčí to o jistě tabuizaci tématu diskriminace Romů v českých médiích, která si zřejmě uvědomují, že většinového čtenáře tato problematika nezajímá nebo přímo irituje, protože on sám přeci žádného Roma nediskriminuje.

Zastánci antidiskriminačního zákona navíc zřejmě nechtěli zákon mediálně prezentovat jako „romský“, čímž by politicky zřejmě příliš nezískali, a tak se omezili na obecnější argumenty, zvláště pak v omezeném prostoru, který jim byl v médiích poskytnut. Ani kritici zákona nevytáhli „romskou kartu“, neboť si zřejmě uvědomili, že i když by tak určitě získali příznivce mezi šovinističtější publikem, zároveň by tak aktivizovali širokou vrstvu lidí, kteří se stávají k antidiskriminačnímu zákonu neutrálně, ale jsou citliví na projevy rasové nesnášenlivosti. Paradoxně tak česká média referovala více o diskriminaci slovenských Romů v souvislosti s rozhodnutím tamějšího Ústavního soudu než o pokusech odstranit diskriminaci Romů v České republice. Přitom právě odkaz na dostatečně vyhocený konkrétní případ jasně diskriminace, kterou by bylo možno podle nového zákona postihnout, by mohl posunout veřejné mínění ve prospěch přijetí zákona.

Závěr:

Nepřijetí antidiskriminačního zákona v květnu 2006 mělo více příčin, nepřesný mediální obraz zákona k němu ale také mohl přispět. Z kvantitativní analýzy vyplývá, že článků s pozitivním vyzněním

ohledně přijetí antidiskriminačního zákona bylo více než článků s negativním vyzněním, tj. média nelze obecně vinit z rozpoutávání negativních postojů vůči zákonu. Rozdělení podle jednotlivých periodik ale naznačuje, že zejména v publikacích určených pro podnikatelské prostředí byla určitá nechuť vůči zákonu patrná.

Z kvalitativního hlediska se ukázalo, že argumenty zastánců zákona nejsou mediálně zdaleka tak průrazné jako agresivní kampaň jeho odpůrců, která sice často byla věcně zavádějící, nicméně pro čtenáře přitažlivěji podaná. Z obecnějšího hlediska to může vést k závěru, že na současné mediální scéně je velmi obtížné vést smysluplnou diskusi ohledně byť jen trochu složitějšího tématu. Problematika antidiskriminačního zákonodárství bohužel k takovým tématům patří, což vede buď k nižšímu zájmu médií anebo ke zkresleným výpovědím. Zastánci zákona nebyli schopni na tento mediální hendikep dostatečně pružně reagovat. Kritici zákona byli v tomto ohledu vynalézavější a místo samotného zákona začali ostře kritizovat jeho karikaturu. Nemáme k dispozici průzkumy veřejného mínění, ale samotný fakt nepřijetí zákona v období těsně před volbami napovídá tomu, že určitý efekt negativní mediální obraz zákona mít mohl, zejména u některých cílových skupin. Pro případné další prosazování komplexní legislativy z toho pro zastánce takových zákonů plyne, že je v současnosti potřebné vypracovat alespoň elementární mediální strategii, protože složitější pravda dnes už sama od sebe nezvítězí nad jednoduchou nepravdou. Zvláště v situacích, kdy je politické rozhodnutí opravdu na vahách, může být mediální prezentace problému i rozhodujícím faktorem.

Romové, volby na Vsetínsku a starosta Čunek na stránkách českého tisku

Martina Křížková

Následující studie mapuje tři měsíce mediálního života sociálně vyloučené lokality v centru Vsetína, která byla známější spíše pod názvem „dům hrůzy“. Přesněji jde o období od srpna 2006, kdy vedení města oznámilo, že pavlačový dům se třemi sty převážně romskými obyvateli nechá zbourat, až po říjnové triumfální tažení starosty města do senátorského křesla. Osud obyvatel lokality je nejen na stránkách českého tisku nerozlučně spjat se jménem vsetínského starosty Jiřího Čunka. Předmětem této studie však není hodnocení jeho jednání či výroků, ale způsob, jak k tématu přistoupila média. Starosta řešení problému „nepřízřusobivých“ občanů Vsetína spojil se svojí předvolební kampaní. Český tisk alespoň ve sledovaném období toto spojení jednoznačně přijal. Od srpna do října 2006 se dění v pavlačovém domě, vystěhování jeho obyvatel za město či hranice kraje a následné demolice domu věnují převážně regionální média. Až těsně před senátorskými volbami téma objeví i celostátní deníky. To už je ze starosty Čunka muž s „kontroverzním“ přístupem k problémům romské menšiny, který mu přináší politické „body“.

Ve studii jsou pro následnou interpretaci použity metody kvantitativní i kvalitativní analýzy. Sledovaný soubor textů je časově vymezen obdobím tří měsíců (od 8. 8. 2006 do 31. 10. 2006). Do sledovaného souboru byl zařazen veškerý český tisk včetně internetových zpravodajských či publicistických portálů (např. ihned.cz, idnes.cz) z mediální databáze Newton. Výběr textů z databáze Newton byl dán klíčovými slovy „Rom, nepřízřusobivý, Čunek, Vsetín, volby“ a jejich gramatickými variantami. Z výsledného souboru bylo pro analýzu nakonec relevantních 159 textů¹. Texty samotné byly dále rozděleny do sedmi tematických kategorií: pavlačový dům, požár, montované domy, stěhování, Jesenicko, volby a protestní akce. Články v jednotlivých kategoriích se vzájemně obsahově překrývají, hranice mezi nimi nejsou nepropustné a je možné, že při jiném čtení by byly rozřazeny jinak. Tematické okruhy jsou přesněji vymezeny v dalším textu.

Pavlačový dům, nepřízřusobiví občané, kolektivní vina a personalizace

Do kategorie „pavlačový dům“ byly zařazeny všechny texty, které se týkají předpokládané demolice, jejího provedení a budoucího stěhování obyvatel domu do Poschle na okraji města či mimo hranice kraje. Jde celkem o 17 článků. Blízké stěhování Romů spolu se zbouráním domu je nazíráno hlavně optikou městských institucí v čele se starostou. Texty zdůrazňují především nesnesitelnou situaci zaměstnanců vedlejší polikliniky a jejich úlevné přijetí tohoto řešení.

Brzy už má skončit trápení pracovníků vsetínských polikliniky, kteří si opakovaně stěžovali na chování nepřízřusobivých obyvatel sousedního pavlačového domu. Všechny problémy má podle radnice vyřešit vystěhování nájemníků a následná demolice objektu: k té dojde ještě letos na podzim. („Demolice pavlačáku je už za dveřmi“, Valašský deník, 8. 8. 2006).

Pojem nepřízřusobivý občan je dále nejen v tomto textu jednoznačně asociován s pojmem Rom – čtenáři textu se tak nabízí, aby si za spojení „nepřízřusobivý občan“ sám dosadil vlastní obraz jedince, ovšem kontext jednoznačně textu implikuje konkrétní etnickou skupinu. (Stejně, jak se ukáže později, jsou takto v textech asociovány pojmy neplatič a Rom.)

„V žádném případě nelze spojovat naše negativní postoje k obyvatelům pavlačového domu s rasismem. Chceme jenom poukázat na to, jak náročná je komunikace s romskou menšinou,

„*kteřá se nechce přizpůsobit základním pravidlům slušnosti a tolerance,*“ napsali pracovníci polikliniky v otevřeném dopise, který už před časem adresovali vedení města. Poukazovali v něm na hluk, ale také nepořádek a devastaci obou budov. („Demolice pavlačáku je už za dveřmi“, Valašský deník, 8. 8. 2006).

Nálepka nepřizpůsobivého člověka se v člancích v rámci celé studie spojuje i s pojmy jako slušnost či neslušnost. Zvláště v nekomentovaných citacích pana starosty.

Chceme domy postavit velmi rychle. Pavlačový dům, který považujeme za největší ostudu města, ještě do konce letošního roku zbouráme. Slušným lidem, kterým tento dům hrůzy vadí, jsme to slíbili. Musíme to dodržet,“ poznamenal vsetínský starosta Jiří Čunek. („Vsetín zbourá pavlačový dům“, MF Dnes – regionální mutace, 8. 8. 2006).

Po demolici domu jeho nepřizpůsobiví a neslušní obyvatelé (Romové) nebudou mít na různých ustláno, i když – jak připouští starosta – jsou mezi nimi i ti slušnější.

S tím, že se všichni Romové z pavlačáku do chystaných ubikací na Poschle nevejdou, město počítá. V domě žije hodně neplatičů nájemného nebo lidí, kteří k bytům nemají dekrety. „Ty se budeme snažit z města dostat pryč,“ hovoří otevřeně o těchto problematických obyvatelích domu starosta města Jiří Čunek (KDU-ČSL). („Nemocnice se těší na buldozery“, Lidové noviny, 30. 8. 2006).

V tom je právě stereotypní asociování podobných pojmů tak nebezpečné. Pokud jsou romští obyvatelé pavlačového domu a priori považováni za lidi nepřizpůsobivé a na rozdíl od jiných i za neslušné, je možno s nimi alespoň na stránkách novin zacházet jako s něčím, čeho se my slušní chceme zbavit (nebo čeho bychom se zbavit alespoň měli chtít).

Na Poschle tak během šesti týdnů vyrostou dva domy po osmnácti bytových jednotkách. „Byty budou přiděleny především těm nájemníkům, kteří si plní své povinnosti, to znamená vodí své děti do školy a nepodporují u nich kriminalitu a řádně platí nájem. Ostatní se budeme snažit dostat z města pryč,“ prohlásil starosta, který však připustil, že stoprocentní naplnění tohoto záměru může trvat řádově i několik desítek měsíců. („Romové budou bydlet v novém“, Zlínský deník, 8. 8. 2006).

Zároveň je kvůli tomu vytrvale uplatňován přístup kolektivního principu „viny“. I mezi rodinami v pavlačovém domě jsou, jak sděluje nejen pan starosta, ti, kteří se chovají „slušně“. Tedy platí nájem, vodí děti do školy a nepodporují u nich kriminalitu. Přesto jsou to jednou provždy nepřizpůsobiví občané, už proto, že jsou Romové.

Už jen v minulém čase budeme hovořit o pavlačovém domě u vsetínské polikliniky a jeho problémových nájemnicích. („Historie pavlačáku se uzavřela“, Valašský deník, 17. 10. 2006).

Proč se radnice nyní rozhodla k tak radikálnímu řešení, když problém s nepřizpůsobivými Romy trvá už léta? („Vsetín zbourá ostudu města“, Lidové noviny, 8. 8. 2006).

Vedle mluvčí radnice, starosty Čunka a zástupců nemocnice je v textech málokdy citován někdo jiný. Jen dvakrát je problém sociálně vyloučené lokality dán do širších souvislostí.

Lidé, kteří se romskou problematikou zabývají, již léta upozorňují na to, že u nás na rozdíl od vyspělých států Evropské unie neexistuje sociální bydlení a chudí lidé se tak snadno mohou dostat do těžko řešitelných situací. Nouze o levné bydlení se pak odráží ve vysokých nájmech v nejrůznějších hotelových domech a ubytovnách. („Vsetín zbourá ostudu města“, Lidové noviny, 8. 8. 2006).

Ve většině článků (nejen v této kategorii) však převládá pouze popis, nekomentovaná a často nejednoznačná tvrzení. Není ani úplně zřejmé, proč se vlastně Romové musí vystěhovat. Protože dům je ve špatném stavu, protože si na ně stěžují zaměstnanci polikliniky, protože neplatí nájem?

V pavlačovém domě žije v současné době 42 rodin. Na jejich chování si neustále stěžují lékaři i pacienti sousední polikliniky. Navíc je dům v tak špatném technickém stavu, že jakákoli havárie z něj může náhle učinit neobyvatelný objekt. V takovém případě by město bylo ze zákona povinno do vyřešení problému najít ubytování pro více než sto padesát Romů.

„Bohužel, taková doslova ‚katastrofická‘ situace může nastat každým dnem. Vzhledem k tomu, že volné byty nemáme, do úvahy by připadal jedině hotel, který bychom z městských peněz muse-li těmto nájemníkům platit,“ uvedl starosta Jiří Čunek (KDU-ČSL).

„I přes neustálé protesty ‚pseudochránců‘ lidských práv jsme se rozhodli vybudovat těmto nájemníkům obydlí z železných kontejnerů v lokalitě Poschle, v blízkosti již vybudovaných holobytů,“ sdělil Čunek. („Vsetínští radní chtějí vystěhovat Romů“, Právo – regionální mutace, 17. 8. 2006).

Prostor, který ve většině analyzovaných článků získává pro svá tvrzení starosta Vsetína, je mimořádný. Novináři se obvykle snaží téma „personalizovat“, tedy najít někoho, kdo problém „vysvětlí“, „zjednoduší“, „zřehlední“ a jehož jednání a citace umožní vystavět příběh textu. V tomto případě, spolu s faktem (nebo právě proto), že Čunkova tvrzení nejsou navíc většinou novináři nijak zpochybňována, jen umocňují pocit, že „řádní občané“ skutečně nemohou dělat nic jiného než se těch „neřádných“ zbavit. Názory samotných obyvatel pavlačového domu se čtenář dozví jen okrajově nebo vůbec. A to i přes to, že tito se stěhováním nesouhlasí.

„Starosta stěhuje Romů z domů a buď je zbourá, nebo je opraví a nastěhuje tam bílé. To je diskriminace,“ rozčiloval se Michal Duna, který jako většina jeho sousedů nechce bydlet jen mezi minoritním etnikem. „Ať nás dají mezi bílé gadže,“ přidal se Roman Kandrác.

Terénní pracovník Marian Tulej prohlásil, že se pokusí situaci uklidnit. „Vysvětlím Romům, že je lepší bydlet v okrajové lokalitě Poschle než na ulici,“ slíbil Tulej. („Nové byty Romové nechtějí“, Blesk, 8. 8. 2006).

Texty dokonce předpokládají, že se jim stěhování nebude líbit.

Vystěhování na periferii Vsetína se mnohým lidem z pavlačového domu samozřejmě nelíbí. „Co tam budeme dělat? Není tam ani obchod, a jak se dostaneme do města? Jenom pěšky. A co děcka, tady měla školu pod nosem,“ ohradil se jeden ze současných nájemníků, své jméno ale zveřejnit nechtěl. „Nerad bych měl ještě větší problémy,“ komentoval vývoj událostí. („Demolice pavlačáku je už za dveřmi“, Valašský deník, 8. 8. 2006).

Ale stejně jako z nijak problematizovaného popisu jednání pana starosty vyplývá, že takovéto stěhování Romů je vlastně v pořádku, i z těchto nijak nekomentovaných, navíc ne příliš častých citací, je zase jasné, že tito proti tomu nemůžou (neměli by?) nic dělat. Romové jsou zde objekty dění, nikoli jeho hybateli. Rozhodují instituce a jejich zástupci. Fakt, že ti, o kterých se rozhoduje, jsou všichni

kolektivně vnímání jako „problémoví“ spolu s tím, že o tématu se informuje bez hlubších souvislostí, zřejmě umožňuje tato rozhodnutí v českém tisku příliš nezpochybňovat. Naznačená omezení informování o sociálně vyloučené lokalitě ve Vsetíně se týkají všech dalších kategorií – zvláště té následující. A to i přes to, že o pavlačovém domě referuje převážně regionální tisk, což u dalších textů již neplatí.

Požár a paternalismus

Katastrofická předpověď starosty Čunka se ještě během měsíce srpna naplní a v pavlačovém domě začne po několikáté hořet. O požáru informuje 17 textů. Články zdůrazňují především tři věci. Za prvé si všimají, že obyvatelé domu byli při hašení ohně neukáznění.

Dům muselo opustit na tři sta obyvatel. To se ale neobešlo bez incidentů, protože Romové se pokoušeli do svých bytů vrátet... „Nervozita nájemníků stoupala úměrně době pobytu v desetistupňovém chladu, který vadil především mladým rodinám s dětmi,“ uvedl Mitáček. („Hasiči evakovali z ‚domu hrůzy‘ tři stovky lidí“, idnes.cz, 30. 8. 2006).

Za druhé kladou důraz na informaci, že lidé z poničených bytů chtěli po městě náhradní ubytování v hotelu.

Fakt, že náhradního ubytování se v noci dožadovala celá řada nájemníků, potvrdil i starosta Vsetína Jiří Čunek. „Jednu chvíli byli poměrně nekompromisní. Pořád jen hotel, hotel a hotel. Když jsem řekl, že žádný nebude a že jim zajistíme matrace v tělocvičně některé ze základních škol, všichni se do svých bytů okamžitě vrátili.“ („Romové z hořícího domu žádali ubytování v hotelu“, MF Dnes – regionální mutace, 31. 8. 2006).

Před několika dny starosta Čunek varoval, že v pavlačovém domě může dojít k velké havárii, po které by se stal neobyvatelným. Město by mělo ze zákona povinnost přidělit nájemníkům náhradní bydlení. A protože volné byty nemá, muselo by jim zaplatit hotelové pokoje.

„A najednou se asi čtyřicet nájemníků tvrdě domáhalo toho, že chce bydlet v hotelu. Začínám si myslet, že všechny ty požáry nevznikají z nedbalosti,“ uvedl Čunek. („Ve Vsetíně vzplanul dům, 300 lidí evakuováno“, Právo, 31. 8. 2006).

Za třetí jednoznačně dávají vinu za tento požár obyvatelům domu.

„Je evidentní, že požár způsobili sami nájemníci domu, kteří se do půdních prostor zřejmě museli vloupat,“ prohlásil starosta města Jiří Čunek. („Oheň vyhnal 300 lidí na ulici“, MF Dnes – regionální mutace, 31. 8. 2006).

Z tisku se však čtenář nedozví výsledky vyšetřování (proběhlo-li jaké), neví, kdo je konkrétním viníkem požáru. Princip kolektivní viny je uplatňován i v tomto případě. Nikoli konkrétní člověk, ale nájemníci (Romové) požár sami založili.

Hasiči zatím nesdělili přesnou příčinu požáru ani výši škody. „To stejně ani nemá cenu, dům je těsně před demolicí,“ poznamenala mluvčí radnice Eva Stejskalová. („Oheň vyhnal 300 lidí na ulici“, MF Dnes – regionální mutace, 31. 8. 2006).

Paternalistický postoj, jenž zde nerozlišuje, na účet druhých spekuluje a z pozice autority kolektivně odsuzuje, nechtěně podtrhuje i jediný (a svým obsahem i ojedinělý) komentář.

Starosta Čunek, se kterým jsou Romové na kordy, má jasno. „Je evidentní, že požár způsobili sami nájemníci,“ řekl reportérům. Reakci Romů asi tušíte. Možná má Čunek pravdu, ale při pohledu na staveniště v Poschlé, kde se staví první ghetto v regionu, byste si možná ze zoufalství škrtili taky. („Kdosi zapomněl sirky v Domě hrůzy“, MF Dnes – regionální mutace, 31. 8. 2006).

Reakci Romů čtenář tušit nemůže, protože žádný novinář jim otázku po příčině požáru nepoložil. V této kategorii ovšem poprvé (a nadlouho i naposledy) zazní informace o tom, jak se Romové do pavlačového domu vlastně dostali, i o tom, že dům byl ve špatném stavu již před tím.

Většinu rodin do zchátralé budovy město sestěhovalo v roce 2002 z jiné části Vsetína Kolonky kvůli opravám městského bytového fondu. („Oheň vyhnal 300 lidí na ulici“, MF Dnes – regionální mutace, 31. 8. 2006).

Tato informace zůstává novináři nekomentována.

Montované domy a problém rasismu

O čtyři roky později ty samé romské nájemníky ti samí úředníci v čele se starostou Čunkem vystěhovávají do lokality Poschlá na okraji města. Jak místo vypadá, jakým způsobem jsou montované domy stavěny, jaké je slavnostní otevření za přítomnosti starostů jiných obcí i jak se tam novým nájemníkům žije, referuje 20 textů zařazených do tohoto tematického okruhu.

Kromě dvou textů (Blesk, Lidové noviny) jde vždy o regionální tituly nebo regionální mutace celostátních deníků. Jednání vsetínské radnice celostátní tištěná či internetová média zatím přehlížejí. Kauza „mediálně“ nepřekročí ani v této fázi oblast kraje. V článcích ale poprvé výrazněji zaznívají i názory těch, kteří s postupem vsetínské radnice nesouhlasí.

Obavy z toho, že budou převažovat negativní jevy, neskrývají ani vládní odborníci na romskou problematiku. „Místo, kde se nové byty pro Romy staví, jednoznačně naplňuje všechny charakteristiky skutečného ghetta. Obyvatelé budou své bydliště vnímat jako trest a ne jako šanci na úspěšnou integraci do společnosti,“ říká bývalý vládní zmocněnec pro lidská práva Jan Jařab. („Ghetto nebo klidná osada?“, MF Dnes – regionální mutace, 7. 9. 2006).

A texty zmiňují i širší kontext celého problému.

Ve Zlínském kraji existuje podle studie, kterou si nechalo zpracovat ministerstvo práce a sociálních věcí, pět chudinských romských lokalit. Vyloučené romské komunity se údajně nacházejí ve Vsetíně, Valašském Meziříčí, Kroměříži, nedalekém Bezměrově a Starém Městě na Uherskohradištsku. „Nejproblematictější se Romům žije zřejmě ve Vsetíně, trápí je zejména bydlení...“ („Na okraji společnosti žijí Romové nejen ve Vsetíně“, MF Dnes – regionální mutace, 18. 9. 2006).

„Daná lokalita nemá žádnou základní občanskou vybavenost, v její blízkosti se nenachází žádné obchody, služby, instituce ani zastávka hromadných dopravních prostředků. Touto výstavbou se vytvoří romské ghetto, kterému se budou ostatní občané Vsetína vyhýbat,“ uvedla Bradová. („Na okraji společnosti žijí Romové nejen ve Vsetíně“, MF Dnes – regionální mutace, 18. 9. 2006).

Z těchto názorů se stávají pouhá tvrzení v okamžiku, kdy jsou konfrontovány se slovy přestavitelů Vsetína (a nejen jich). Ani jedno novináři nijak nekomentují.

Romové viní starostu Jiřího Čunka z rasismu. Čunek toto nařčení odmítá. „Situace byla dále neudržitelná, pavlačový dům je v dezolátním stavu, musí být zbourán a my ty rodiny někde umístit musíme. Většina z nich jsou chroničtí neplatiči, půjdou na okraj města,“ uvedl starosta Jiří Čunek. („Na okraji společnosti žijí Romové nejen ve Vsetíně“, MF Dnes – regionální mutace, 18. 9. 2006).

„Hned bych se tady nastěhovala. Můj družstevní byt zdaleka není na takové úrovni,“ povzdychla si jedna ze zaměstnankyň úklidové firmy, která ve středu vytírala vymalované pokoje, utírala novou kuchyňskou linku s elektrickým sporákem a digestoří a čistila koupelnu se sprchovým koutem a toaletou. („Barevné kontejnery čekají na své obyvatele“, Právo – regionální mutace, 5. 10. 2006).

Sémiotické spojení „bydlení na okraji“, které konotuje odsun ze středu, zamítnutí, vyloučení. Starosta jakoby chtěl naznačit, že nájemníky vylučuje nejen ze středu města na jeho okraj, kde budou izolováni, ale i z celé společnosti – k tomu přispívá i popis nedostatečné „občanské vybavenosti“ okolí montovaných domů.

Problém rasismu je v textech, i když jen okrajově, přítomen stále. Pokud se o něm hovoří přímo, je obvykle spojován s osobou starosty Vsetína. Autoři textů jej jinak nijak nezduřazňují. Čunek vždy dostane prostor, aby své jednání mohl obhájit. Snaha být za každou cenu „objektivní“, tedy přinést názor všech zúčastněných, která by mohla podobné chování novinářů vysvětlovat, však kontrastuje s tím, že samotní Romové prostor k vyjádření v tisku pravidelně nedostávají. Tento paradox je vidět i na článcích o lokalitě Poschlá. Některá tvrzení, jež novináři citují, jsou minimálně značně stereotypní. Zvláště, když se do této lokality podle starosty měli nastěhovat převážně ti „slušní“ nájemníci z pavlačového domu.

„Domy jsme vyvinuli společně speciálně pro nepřizpůsobivé občany. Jedná se o antivandal provedení,“ vysvětlil starosta. („Domy na Poschlé jsou dokončeny“, Kroměřížský deník, 6. 10. 2006).

Starostové pak chodili po chodbách domu a vyměňovali si své poznatky o romské komunitě. „Kolik jich tam máte?“ zajímali se navzájem. „A myslíte, že tady nebudou krást elektřinu jako u nás?“

Vsetínský starosta Čunek všude kritizoval Poslaneckou sněmovnu. „Aby se nám podařilo tuto komunitu změnit, musí vláda a parlament vázat výplatu sociálních dávek na práci. Romové pak nebudou mít čas na blbiny,“ deklaroval starosta. („Starostové se radili o Romech“, Lidové noviny, 6. 10. 2006).

Argumenty o neplatičích opakuje starosta města Vsetína díky novinářům v textech často. Odpovídá jimi i na stížnosti ze strany Romů, které jsou zde ojediněle tematizovány.

Články v této tematické kategorii již plně zaměřují slova Rom, neplatič, nepřizpůsobivý občan.

„Je to daleko,“ řekl Radoslav Tulej, jeden z nových obyvatel Poschlé. „Bydlíme v železných buňkách, to je děsný. I když to na pavlačáku nebylo nic moc, tady je to hrozné, ponižili nás. Signál Novy je tu hodně špatný, děcka si hrají na hliněném hřišti. Až zaprší, budou všechny děti od bahna od hlavy až k patě,“ doplnil Ludovít Žiga. Početné romské rodiny mají potíže, aby se vůbec do rozměrově menších bytů vměstnaly. „Bydlet ve dvoupokojáku s osmi dětmi, to je neúnosné. Nejsme dobytek, aby nás někdo jenom takhle přestěhoval,“ prohlásil Michal Duna.

„Pavlačák musíme bourat kvůli staticce, jiné byty k dispozici nemáme. V převážné většině jsou to neplatiči, takže nechápu, jak si mohou dovolit nárokovat ještě lepší bydlení,“ řekl starosta města Jiří Čunek. („Romové si stěžují na život v Poschlé“, MF Dnes – regionální mutace, 20. 10. 2006).

Stěhování a novinářský konsensus

Samotný průběh stěhování z pavlačového domu do Poschlé je zachycen ve 20 textech. Opět o něm informují především regionální listy (2x Blesk, 1x idnes.cz). Novináři kladou důraz na chování obyvatel domu, které jen konstatují, ale nevysvětlují. Zůstává tak skrytý předpoklad, že se nájemníci takto chovají právě proto, že jsou Romové.

Romové se proto během dopoledne intenzivně zapojili do úklidu a z pavlačí vyhazovali nejen nábytek, ale i třeba hračky nebo onošené oblečení. „Dobře si rozmyslete, co vyhodíte, na žádné postele, skříně, pračky a další věci vám žádné dávky nedáme. Dosud jste měli všechno, co jste potřebovali,“ upozornila Romy vedoucí sociálního odboru Alena Beková. („Vsetínský pavlačový dům je téměř prázdný, Romové čistili byty“, Metro, 16. 10. 2006).

Po třech dnech se konečně část romských rodin zapojila do stěhování svého nábytku z pavlačového domu u polikliniky v centru Vsetína. „Nejednalo se ale o stěhování, nýbrž o vyhazování nábytku z pavlačí přímo na asfaltovou silnici,“ popsala kuriózní vyklízení Jana Zvoníčková z Technických služeb Vsetín. („Vsetínští Romové stěhovali. Házeli nábytek z pavlačí“, MF Dnes – regionální mutace, 14. 10. 2006).

Romů se nikdo neptá, i když je od počátku zřejmé, že stěhování je nedobrovolné.

Starosta Vsetína Jiří Čunek romské rodiny ve čtvrtek odpoledne upozornil, že kdo svůj byt do pátečního večera kompletně nevyklidí, musí počítat s následky. „Záměrně jsem neupřesnil jakými, abych je alespoň trochu vystrašil,“ řekl Čunek. („Vsetínští Romové stěhovali. Házeli nábytek z pavlačí“, MF Dnes – regionální mutace, 14. 10. 2006).

Někteří dokonce odmítli byt (nový byt v Poschlé) převzít. „Kdo byt nepřevzme, skončí na ulici,“ uvedl nekompromisně vsetínský starosta Jiří Čunek. („Začalo velké stěhování“, Valašský deník, 11. 10. 2006).

Během stěhování starosta města také obyvatelům pavlačového domu vysvětlil podmínky, za jakých nové bydlení získají či si ho budou moci udržet.

„Nepřipustíme žádné dluhy za nájem a za elektřinu. Žádné mnohadenní návštěvy celých rodin. Nechceme vidět nepořádek na chodbách a kolem domu. Nebudeme tolerovat ničení městského majetku a nepřimhouříme oči nad delikty. V opačném případě jdete na ulici,“ zdůraznil na úterní noční schůzce Čunek a poukázal, že dům, v němž dosud Romové bydleli, zdevastovali tak, že ho město musí zbourat. („Starosta určil Romům pravidla užívání bytů“, Kroměřížský deník, 12. 10. 2006).

Opět zdůraznil i požadavek na slušnost.

„Varuji ale: v nových bytech budou žít jen slušní lidé,“ řekl rázně starosta. („Starosta určil Romům pravidla užívání bytů“, Kroměřížský deník, 12. 10. 2006).

Stereotypní paušalizaci naruší částečně pouze jeden text.

Jistotu dlouhodobého bydlení v nových bytech nemají ani rodiny, které dosud všechny platby hradily. Nájemní smlouvy totiž dostanou pouze na jeden měsíc. Radnice jim oznámila, že pokud

nebudou plnit určité podmínky, smlouvy jim neprodlouží. („Vsetínská radnice vystěhuje romské dlužníky“, Právo – regionální mutace, 12. 10. 2006).

Novináři opět vše jen konstatují, nijak nekomentují. Jednání radnice neproblematizují. Jaké podmínky mají lidé plnit, aby jim byla prodloužena smlouva na další měsíc? Nemají je navštěvovat příbuzní? Mají udržovat pořádek? Co si lze pod pojmem pořádek představit? Jaké delikty má starosta na mysli? Je běžné, aby tímto způsobem byly podmíněny nájemní smlouvy v celé republice? Trestá například soud odsouzené (jde o delikty) ztrátou nájemní smlouvy k bytu? Články z této kategorie vyvolávají dojem, že alespoň regionální média ve vztahu k obyvatelům sociálně vyloučené lokality v centru města Vsetína plně souhlasí s názory pana starosty. Podmínky k získání a udržení nájemních smluv v lokalitě Poschlá nijak nekomentují ve sledovaném období ani celostátní média.

Jesenicko a pravidla oběti

Kritické názory na jednání vsetínských radnic jsou v článcích hojněji zastoupeny poprvé v rámci tematického okruhu Jesenicko. O přesunu části romských rodin z pavlačového domu v centru města do polorozpadlých domů v Jesenících informuje 16 textů. Zpočátku se zdá, že rozhořčení starostů těchto obcí nepřekročí horizont pouhého rozladění z toho, že jim Vsetín „nefěr“ způsobem přidělal velký problém.

„To je podraz, svinstvo. Nechápu, jak tohle může udělat starosta jinému starostovi. Všechny problémy s těmito lidmi teď padnou na nás,“ přidala starostka Vičic Libuše Bilhalová. („Kam s Romy? Na Jesenicko“, MF Dnes – regionální mutace, 18. 10. 2006).

Brzy se však ukáže, že fyzické překročení hranic kraje přináší do článků nový tón.

„Poprvé to na nás úspěšně vyzkoušel Rychnov nad Kněžnou. Teď Vsetín. Nejhorší je, že jsme proti tomu úplně bezmocní, protože se nechceme chovat jako rychnovští či vsetínští zastupitelé. My narozdíl od nich romskou problematiku řešíme a nepřehazujeme ji na jiné,“ řekl starosta Vidnava Miloslav Haderka. („Romy přivezli tajně, v noci“, MF Dnes – regionální mutace, 18. 10. 2006).

Objeví se komentáře.

Vsetínský starosta Jiří Čunek ukázal, jak se romská otázka nemá řešit. Problémových lidí se zbavil na úkor chudého Jesenicka, kde naopak problémy starostům několika obcí přidělal. Kdyby se starostové na Jesenicku chovali stejně jako jejich vsetínský kolega, tak se ti lidé mohou stěhovat i několikrát do roka sem a tam. („Takhle se romská otázka neřeší“, MF Dnes – regionální mutace, 18. 10. 2006).

I když optika náhledu instituce – tj. starostů – na „problém“ nikdy z článků úplně nemizí, jejich vyjádření posouvají kauzu úplně jinam.

„Rasismus bych očekával od skinheadů, ale od jednoho z čelních představitelů KDU-ČSL a v tak syrové podobě ne. Tohle jsou metody hodné jednotek SS nebo estébáků,“ netajil zděšení starosta Bílé Vody Miroslav Kocián (nez.). („Trojice starostů prahne po odvetě vůči Vsetínu“, Šumperský a jesenický deník, 20. 10. 2006).

Stěhování Romů připomínají jesenickým starostům komunistický režim, který v padesátých letech pod rouškou tmy internoval řádové sestry z celé republiky do nejsevernějšího koutu Jesenicka – Bílé Vody. („Starostové na Jesenicku vsetínské Romy nechťejí“, Valašský deník, 19. 10. 2006).

V okamžiku, kdy se v mediálním označování „nepřízřivobiví Romové“ změni v „oběti“, dostávají oni i jejich názory v článcích větší prostor. Může to souviset i s tím, že předchozí stereotypní zobrazování obyvatel pavlačového domu prostě jen odpovídá podobně schematickým představám autorů článků o romské menšině jako celku.

„Museli jsme podepsat kupní smlouvy, jinak bychom skončili na ulici. Chtěla jsem vidět, za co máme zaplatit skoro půl milionu korun. Řekli nám ale, že by si místní lidé stěžovali,“ přiblížila podivné praktiky vsetínských radnic Žofie Kandráčková. Vsetín pro její patnáctičlennou rodinu vybral polorozpadlý dům ve Staré Červené Vodě. „Vysadili nás z autobusu o půlnoci a rychle odjeli,“ říká žena. Střechou teče a voda ve studni není pitná. Noví obyvatelé dosud nemají ani kupní smlouvy, takže nemohou žádat o sociální dávky. Nejsou zapsáni na úřadu práce a jak uvedli, jsou úplně bez prostředků. („Romové se stěhovali na Jesenicko za tmy“, Olomoucký deník, 19. 10. 2006).

Ozývaly se ale i ostřejší hlasy. „Nejvíc jsme naštvaní, že starosta stěhuje deset našich rodin mimo okres. Všichni jsme proti tomu měli stávkovat, žili tady čtyřicet, padesát let,“ vykřikoval ze skupinky rozvášněně mladý muž. („Odjíždějícím Romům dali půjčky na byty“, Valašský deník, 17. 10. 2006).

Problém nájemních smluv je v tomto případě v tisku diskutován.

Romové, které stěhovací vozy vyložily před polorozpadlými domy v pátek 13. října ve Staré Červené Vodě, Vidnavě a Vičicích, jsou přesvědčeni, že radnice s nimi jednala protiprávně. Měla prý využít jejich neznalosti zákona a domy jim prodala za nadhodnocenou cenu. Celý případ chce důkladně prošetřit občanské sdružení Roma Vidnava. Pochybnosti o regulérnosti mají i pracovníci sociálního odboru z Městského úřadu Jeseník. („Vystěhování Romů může skončit před soudem“, Valašský deník, 27. 10. 2006).

Iniciativa „postižených“ obcí, jež se odráží i v textech, může souviset se snahou starostů „očistit se“ před vlastními voliči.

Krok vsetínských radnic byl podle Poláška o to překvapivější, neboť přišel těsně před komunálními volbami. „Postavil starosty těchto obcí před něco, co nemohli ovlivnit. Takto se věci ve vyspělých zemích neřeší,“ poznamenal radní. („Olomoucký kraj odsoudil přestěhování Romů na Jesenicko“, Právo – regionální mutace, 21. 10. 2006).

Přesto je tato kategorie důkazem, že k celé problematice lze přistoupit jinak i v rámci regionálního tisku. Symptomatické také je, že v těchto textech nedostávají vsetínští radní (potažmo starosta Čunek) příliš velký prostor. Články se ovšem zabývají pouze malým výsekem z mediálně konstruované reality obyvatel pavlačového domu. Na pozadí celého problému neupozorňují.

Volby a ztráta kontextu

Nejvíce analyzovaných článků (55) v této studii přímo spojuje vystěhování obyvatel pavlačového domu s politickými ambicemi starosty Vsetína (a to jako kandidáta do Senátu i do čela KDU-ČSL). Do kategorie volby byly zařazeny také i texty, které informují o tom, že vystěhovaní Romové se do Vsetína vrátili právě proto, aby mohli volit. Oproti předchozím textům se nemění výše naznačené limity informování o obyvatelích sociálně vyloučené lokality v centru Vsetína – tj. především stereotypnost

(vztah k romské menšině). Články také trpí obecnou bezkontextovostí. Vzhledem ke spojení tématu s volbami si ale problém nájemníků pavlačového domu získá větší pozornost celostátních deníků či internetových serverů (28 textů). Typický text z této kategorie představuje starosta Čunka jako nekompromisního řešitele problémů s romskou menšinou.

Čunek je znám jako tvrdý muž, který se rozhodl vystěhovat Romů z centra města do buněk na periferii. („Senátní volby: deset malých historií“, Literární noviny, 25. 9. 2005).

„Dobře dokázal načasovat řešení problému pavlačového domu u polikliniky. Těsně před volbami vystěhoval z centra města romské rodiny a začal demolicí tohoto domu, to mu určitě přidá plusové body,“ říká místní podnikatel Jaroslav Kašpar. („Ve stínu Čunkovy aféry“, MF Dnes – regionální mutace, 18. 10. 2006).

Jeho jednání je častěji odsuzováno a chápáno jako čistě účelové.

O to více se zvyšují šance pro Čunka, jehož voliči mohutně ocenili, jak chytrácky vyvezl romské neplatiče za hranice kraje. Takže tohle je budoucí lidovecké „světlo z Východu“? („Tři sedmdesátiprocentní muži“, Hospodářské noviny, 30. 10. 2006).

Po vymizení republikánů nemá u nás žádná strana v programu omezování Romů. Vícha a Čunek ale asi vědí, že jejich sestěhování za město takovým omezením je. Vědí zřejmě i to, že Romové nepotřebují „bydlet spolu“, nýbrž promyšlenou pomoc, řešící jak jejich sociální situaci, tak respektující jejich tradice a jazyk. Určitě to pak vědí v ČSSD a KDU-ČSL, jež jsou demokratické. Proto by se měla jejich vedení – podle mého názoru – od takto motivovaných volebních vítězství veřejně distancovat. („Dvě romské karty v obecních volbách“, Právo, 23. 10. 2006).

Poslední text zde naznačuje, že k podobným „excesům“ mohlo dojít i jinde. Podobná informace je naprosto ojedinělá.

Odmitnutí Čunkova chování však ani ve „velkých“ listech nedoprovází více informací. Novináři se sice staví k takovému řešení problému převážně negativně, ale čtenář, který nebyl o celé kauze dříve mimo regionální média informován, vlastně nemá příliš šanci pochopit proč. Polemika je náhle velmi abstraktní. Kontextem velké většiny článků jsou především volby a politické ambice vsetínského starosty, nikoli problematika sociálně vyloučených oblastí jako taková. Omezený čas a prostor v novinách zřejmě navíc také napomáhají tomu, že téma není představeno v širších souvislostech. Kritika pana Čunka tak paradoxně vyznívá spíše do ztracena.

Protestní akce

Demonstrace před Úřadem vlády v této kategorii vyvolá relativně velký zájem médií (9 textů), a to i přes to, že účast na ní není příliš velká.

Mluvčí akce Kateřina Hrubá přivítala novináře, kteří před budovou vlády hráli vedle desítky aktivistů „přesilovku“... („Nestěhujte Romů do ghatt zaznělo z kontejneru“, idnes.cz, 25. 10. 2006).

Články obecně informují o konkrétních krocích vsetínské radnice vůči nájemníkům pavlačového domu a zároveň je rámuje informacemi o problematice sociálně vyloučených lokalit jako takových. Děje se tak zejména díky přítomnosti „odborníků“ na demonstraci.

Podle Gwendolyn Albertové z Ligy lidských práv, která dnes přišla protestující podpořit, panuje v Česku velký rozpor mezi děním na místní úrovni a mezi vládními záměry. Současnou situaci přirovnala ke stavu v roce 1997, kdy Romové začali hromadně odcházet do Británie. „Tehdy se v novinách objevovalo, že místní činitelé by rádi Romům zaplatili letenky. To je úplně stejný přístup. Ať je to hezké, lesklé a barevné ghetto, to poselství zůstává stejné: Běžte pryč, my vás tady nechceme,“ řekla Albertová. („Aktivisté protestovali proti odsouvání Romů do kontejnerů a ghatt“, ceskenoviny.cz, 25. 10. 2006).

Je možné, že širší kontext texty získávají právě díky tomu, že organizátoři akce vychází vstříc mediální logice a praxi. Organizátoři celé téma mediálně zatraktivní, uspořádají demonstraci, včas na ni novinaře připraví (ohlásí ji, vydají tiskovou zprávu apod.), jsou na ní i přítomni a chtějí s novináři hovořit.

Závěr

Články představují kauzu jako regionální problém (mediální pokrytí se až na výjimky odehrává pouze v regionálních médiích). Celostátní média téma ve sledovaném období uchopují ve značně okleštěné formě, prezentují již zaujatá stanoviska k problému a nedávají prostor k hlubší analýze.

Texty spojují problém s elitní osobou – v tomto případě starosty Čunka. Ten je i přes nesouhlas s jeho počínáním paradoxně představen jako muž, který se nebojí ožehavých problémů, jedná rázně, je schopen vymyslet nová, až unikátní řešení (montované byty).

Tato personalizace vede také k tomu, že je zdůrazněn ekonomický rys (neplacení nájmu) problematiky na úkor sociální (aktivní integrace). Chování Romů je chápáno jako nepřizpůsobivé – akcentují se odlišnosti (nábytek házeli z oken). Názory Romů v textech nezískají větší prostor.

Novináři se snaží k vývoji události přistupovat jako ke zprávám, tedy pouze referovat o událostech, jež se staly – to často vede k jakémusi odlištění problému. Zároveň zde panuje určité povědomí o politické korektnosti, které na jedné straně zabraňuje publikovat rasisticky motivované názory, ovšem na druhé straně vytváří prostor pro „čtení mezi řádky“, kdy čtenář dekóduje např. slovo neplatič automaticky jako Rom. Dostáváme se tak do bludného kruhu, který na jedné straně o problémech referuje jakoby nestranně, ovšem při úzkostlivé snaze o objektivitu dochází na straně druhé ke zvýšenému přisuzování implikovaného významu, tedy čtení mezi řádky. Toho aktivně využívá hlavní „elitní“ protagonista problému, starosta Čunek, který jen málokdy překročí hranici, jež by bylo možno jednoznačně odsoudit jako rasistickou či nesnášenlivou, ovšem proklamaci vágních a populistických hesel nabízí přesně prostor pro projekci vlastního (lze předpokládat, že latentně nesnášenlivého) názoru čtenářů. Ty také automaticky staví do opozice vůči referované skupině obyvatel – starosta nikdy nehovoří k potenciálním čtenářům listu tak, jako by předpokládal, že mezi ně patří i nájemníci vsetínského domu – vždy je zde patrná polarita „vy-oni“. Tuto optiku mu novináři bohužel vesměs umožňují zachovat.

V mediálně konstruovaném obrazu sociálně vyloučené lokality ve Vsetíně se sice podařilo informovat o tématu i v širších souvislostech, média ovšem ve sledovaném období vesměs nepřekročila stereotypní rámec zjednodušených konstatování. Časový odstup mezi provedením „celé akce“ a větším zájmem celostátních médií také bohužel naznačuje, že pokud by téma nebylo spojeno s „kontroverzní“ osobou starosty Čunka, který úspěšně kandiduje v senátních volbách, nemohlo by je (jako problém minority?) zaujmout.

Poznámky:

1) Článek z Deníků Bohemia či Moravia byl vždy brán jako jeden text, bez ohledu na to, v kolika regionálních mutacích byl ve skutečnosti publikován.

O autorech

Tomáš Bitrich – vystudoval sociologii na Fakultě sociálních věd UK. Zabývá se aplikovaným kvalitativním výzkumem, v němž se mimo jiné věnuje otázkám spojeným s cizinci žijícími v České republice. Je spoluautorem studií *Jak se (ne)píše o uprchlících* a *Jak (ne)píše o cizincích*. V současné době absoluuje výcvik ve vedení rodinných systemických konstelací u Jana Bílého.

Martin Hála (PhD) – vystudoval sinologii a orientalistiku v Praze, Šanghaji, Berkeley a Cambridge (MA). Přednášel na Karlově univerzitě v Praze a Komenského univerzitě v Bratislavě. Od začátku devadesátých let pracuje v různých organizacích na podporu nezávislých médií, především v Asii.

Kateřina Kantarová – roce 2004 ukončila magisterské studium na FF UK obor český jazyk a literatura. V průběhu studia začala pracovat na Ústavu jazykové a odborné přípravy UK jako lektorka českého jazyka pro cizince. Spolupracovala se společností Člověk v tísni na projektech Jeden svět a Varianty. V současné době je doktorandkou na Ústavu lingvistiky a ugrofinistiky, kde se zabývá arabskou komunitou v Česku z hlediska interkulturní komunikace. Maminka je Češka, otec pochází ze Sýrie.

Radka Klvaňová – je doktorandkou na katedře sociologie Fakulty sociálních studií v Brně, kde také pracuje v Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti. Absolvovala magisterské studium sociologie v Brně a mezinárodní magisterský program zaměřený na analýzu sociální politiky (IMPAL-LA) v Lucembursku a Belgii. Je členkou redakční rady Migrace Online. V oblasti migrace ji zajímá zejména problematika uprchlictví a migrační politiky, nejnověji také téma inkluze a exkluze migrantů a transnacionální perspektiva při zkoumání migrace.

Kryštof Kozák – vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy. Absolvoval studijní pobyty na Bard College v New Yorku, Freie Universität Berlin a University of California, San Diego. V současnosti dokončuje interní doktorské studium na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd.

Martina Křížková – vystudovala Fakultu sociálních věd UK v Praze, obor mediální studia. Je doktorandkou na katedře mediálních studií tamtéž. Od května 2006 působí v MKC Praha, kde pracuje na projektech Dialog kultur 2006, Kolik cest vede na Florenc? a Diskriminace a média.

Jan Paleček – vystudoval sociologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Dlouhodobě se věnuje práci s duševně nemocnými a podílí se na výzkumných projektech v psychiatrické péči. Od roku 2005 je výzkumným pracovníkem Centra pro teoretická studia v Praze.

Alice Szczepaniková – po studiu sociologie, sociální práce a politiky na Masarykově univerzitě v Brně absolvovala magisterské studium oboru Gender Studies na Středoevropské univerzitě v Budapešti, odkud pak přešla na britskou University of Warwick, kde pokračuje v doktorském studiu na katedře sociologie. Od roku 2000 se věnuje problematice uprchlíků v České republice. Její doktorská práce se zabývá genderovými aspekty migrace.

Cizinci, našinci a média

Mediální analýzy

Publikaci vydalo v roce 2007 Multikulturální centrum Praha, o.s. ve spolupráci s UNHCR

Odpovědná redaktorka: Eva Burgetová, Marie Černá

Fotografie na obálce: Vladimír Krynytsky

Grafická úprava a sazba: Irena Jakoubková

Tisk: Východočeská tiskárna, spol. s r. o., Sezemice

Multikulturální centrum Praha, o. s.

Vodičkova 36 (Palác Lucerna)

116 02 Praha 1

tel., fax: 296 325 345

www.mkc.cz

infocentrum@mkc.cz

Praha 2007

ISBN 80-239-8475-6